

Educatieve fiches voor
leerkrachten

Koloniaal debat in België, historisch bekeken

Derde graad van het algemeen, technisch en beroepsonderwijs

Inhoud

Voor de leerkracht

Opzet van dit pakket	V
Waarom lesgeven over de Belgische kolonisatie?.....	V
Hoe lesgeven over de Belgische kolonisatie?	VI
Lesverloop.....	VII
Lesdeel 1: het hedendaagse debat	VII
Lesdeel 2: de historische wortels.....	VII
Lesdeel 3: klasgesprek	VII
Inhoud van het deel voor de leerlingen.....	IX
Opties.....	IX
Enkele tips en suggesties om moeilijke discussies te begeleiden.....	IX
Vorbereiding	IX
Tijdens het debat	X
Afsluiten	XI
Bijkomende informatie.....	XII
Onderwijsdoelen	XII
ASO – geschiedenis.....	XII
TSO en KSO - geschiedenis.....	XIII
BSO – PAV	XIV

Casus 1: De standbeelden van Leopold II

Inleiding	1
Optionele piste	1
Omschrijving casus.....	1
Het debat.....	2
De historische wortels van het debat.....	2

Bijlage 1.1

Fragment 1	5
Fragment 2	6
Fragment 3	7

Bijlage 1.2

Thema 1: Hoe werkte koloniale propaganda?	8
Thema 2: Welke boodschap bracht de koloniale propaganda?	11
Thema 3: Klopt het koloniale propagandaverhaal? – Onafhankelijke Congostaat (1885-1908).....	14
Thema 4: Klopt het koloniale propagandaverhaal? – Belgisch Congo (1908-1960)	16
Thema 5: Hoe keek de Congolese bevolking naar de Belgische kolonisatie en kolonisator?.....	19

Casus 2: Kuifje in Congo, koloniale beeldvorming vroeger en nu

Inleiding	21
Optionele oefening	21
Omschrijving casus.....	21
Het debat.....	22
De historische wortels van het debat.....	22

Bijlage 2.1	
Fragment 1	24
Fragment 2	26
Fragment 3	27

Bijlage 2.2	
Thema 1: Hoe beeldde de witte kolonisator de zwarte gekoloniseerde af?	28
Thema 2: Hoe keek de zwarte gekoloniseerde naar de witte kolonisator?	34
Thema 3: Hoe probeerden 'évolués' koloniale rollenpatronen te doorbreken?	38
Thema 4: Hoe beïnvloedden Congolese en Belgische kunstenaars elkaar?	38

Casus 3: Teruggeven van Congolese kunst

Inleiding	42
Optionele piste	42
Omschrijving casus.....	42
Het debat.....	43
De historische wortels van het debat.....	45

Bijlage 3.1	
Fragment 1	47
Fragment 2	48
Fragment 3	49

Bijlage 3.2	
Thema 1: Hoe gebruikten mensen in Congo de voorwerpen die vandaag in België bewaard worden?	50
Thema 2: Hoe kwamen Congolese voorwerpen in België terecht?	52
Thema 3: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – de missies.....	56
Thema 4: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – tentoonstellingen	58
Thema 5: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – wetenschap	61

Casus 4: Belgische excuses voor de kolonisatie

Inleiding	65
Optionele piste	65
Omschrijving casus.....	65
Het debat.....	66
De historische wortels van het debat.....	66

Bijlage 4.1	
Fragment 1	68
Fragment 2	69
Fragment 3	71

Bijlage 4.2

Thema 1: Hoe werd Congo veroverd en bezet?.....	72
Thema 2: Hoeveel slachtoffers waren er in de periode van de Onafhankelijke Congostaat ?	74
Thema 3: Hoe onderdrukte het koloniale regime Congolese mensen?.....	77
Thema 4: Op welke manieren discrimineerde het koloniale systeem de zwarte bevolking?.....	80
Thema 5: Hoe ging de Congolese bevolking om met koloniaal geweld, onderdrukking en discriminatie?	82

Casus 5: Belgische herstelbetalingen aan Congo

Inleiding	86
Omschrijving casus.....	86
Het debat.....	121
De historische wortels van het debat.....	122

Bijlage 5.1

Fragment 1	107
Fragment 2	104
Fragment 3	105

Bijlage 5.2

Thema 1: Wat produceerde de koloniale economie?	107
Thema 2: Welke rol speelden grote bedrijven in de koloniale economie?.....	112
Thema 3: Hoe belangrijk was dwangarbeid voor de koloniale economie?	118
Thema 4: Wie plukte de vruchten van de kolonisatie in België?.....	122
Thema 5: Wie plukte de vruchten van de kolonisatie in Congo?.....	125

Voor de leerkracht

Opzet van dit pakket

Hoe moet België omgaan met zijn koloniaal verleden en zijn koloniale erfenissen? Hierover is steeds meer **debat**: van discussies over het teruggeven van Congolese kunst, de toekomst van koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte, het voortbestaan van hardnekkige koloniale beeldvorming en stereotypen tot de eis voor excuses en herstelbetalingen. De soms heftige discussies zijn vaak al jaren gaande en oplossingen of compromissen liggen voorlopig nog niet in het verschiep.

Dit educatief pakket benadert de actuele – vaak complexe – debatten over het Belgische koloniale verleden en zijn erfenissen vanuit een historisch standpunt. Leerlingen gaan op zoek naar de **historische wortels van hedendaagse pijnpunten**. Die historische basis moet hun voldoende achtergrondinformatie en kritische inzichten geven om debatten over het Belgische koloniale verleden en zijn erfenissen beter te begrijpen zodat ze in staat zijn dit te plaatsen.

Het pakket gaat ervan uit dat u reeds een overzicht van de Belgische koloniale geschiedenis behandeld heeft. Het is een **uitdieping** die de **relevantie van de koloniale geschiedenis voor onze maatschappij en voor ons huidige denken en doen** behandelt: het vertrekt van het heden om naar het verleden te kijken. Dit neemt niet weg dat de **belangrijkste thema's en verschillende periodes van de Belgische koloniale geschiedenis** in dit pakket aan bod komen.

Waarom lesgeven over de Belgische kolonisatie?

BELvue heeft heel wat ervaring met de vorming van jongeren rond burgerschap en democratie en wil ook graag inspelen op de vraag welke plaats de Belgische kolonisatie moet krijgen in het onderwijs. Daartoe publiceert het BELvue dit educatieve pakket, een historisch dossier 'De Belgische kolonisatie in Midden-Afrika' en organiseert het de workshop 'Perspectieven op het koloniale verleden'. Deze projecten, die tijdens het schooljaar 2019-2020 gelanceerd werden, vullen elkaar aan.

De Belgische kolonisatie in Midden-Afrika is al langer aanwezig in het wetenschappelijk onderzoek, in de media en in het publieke debat, maar het onderwerp stond niet altijd op de voorgrond. Vandaag krijgt het steeds meer aandacht omdat het heel wat vragen blijft oproepen en verder leeft in de actualiteit. Enquêtes onder Belgische leerkrachten hebben aangetoond dat zij zich vaak te onzeker en onvoldoende geïnformeerd voelen om dit complexe onderwerp in de klas aan bod te brengen. In 2017 hield de Koning Boudewijnstichting bovendien een grote enquête onder de Belgisch-Afrikaanse bevolking uit de Democratische Republiek Congo, Burundi en Rwanda, drie landen die vroeger door België zijn gekoloniseerd. Uit hun antwoorden bleek onder andere dat de koloniale geschiedenis naar hun mening veel te weinig aandacht krijgt in het Belgisch onderwijs.

Over de kolonisatie doen heel wat simplistische voorstellingen, manke kennis en onwaarheden de ronde en zijn tegenstrijdige zaken te lezen en te horen. Het gebrek aan nuancering leidt ertoe dat sommigen bijvoorbeeld de persoon van koning Leopold II verguizen en anderen dan weer de Belgische kolonisatie rechtvaardigen, maar de kennis van het verleden is daarbij soms ver zoek. Jongeren worden in de media of op het internet

geconfronteerd met deze bladzijde uit de geschiedenis zonder ze goed te begrijpen. Debatten en polemieken geven aanleiding tot contradictorische en soms radicale uitlatingen die de leerlingen rechtstreeks bereiken, terwijl ze niet over de nodige codes beschikken om ze te ontcijferen. Bovendien tonen recente gebeurtenissen aan dat opvattingen die hun oorsprong vinden in de koloniale propaganda nog steeds circuleren: zo doen er zich nog herhaaldelijk racistische incidenten voor die soms duidelijk verwijzen naar het koloniale verleden.

Hoe lesgeven over de Belgische kolonisatie?

Het koloniale systeem staat al op het programma van bepaalde richtingen in het middelbaar onderwijs. De Belgische kolonisatie in Midden-Afrika komt daarin maar heel beperkt aan bod. Dit educatief pakket biedt leerkrachten de kans om deze leerstof aan de hand van concrete activiteiten in hun lessen op te nemen. Het thema is niet enkel voorbehouden voor de geschiedenislessen. Wij bieden met dit pakket graag inspiratie aan om het kolonialisme te integreren in allerlei andere vakken: sociale wetenschappen/maatschappelijke vorming, burgerschapsvorming, aardrijkskunde, kunstgeschiedenis, milieueducatie/milieustudie, Nederlands/Frans, project algemene vakken enz.

Elke leerkracht heeft zijn of haar eigen methode en er is geen eenduidig antwoord op de vraag hoe er moet worden lesgegeven over de Belgische kolonisatie. Maar we kunnen wel enkele tips geven om valkuilen te vermijden bij het behandelen van dit complexe en uitgebreide onderwerp. Enkele voorbeelden:

Niet vereenvoudigen

Soms hebben we de neiging om standpunten te vereenvoudigen door feiten en personen in te delen in twee categorieën: ‘de goeden’ en ‘de slechten’. Te vaak zijn we geneigd om de kolonisator te omschrijven als ‘beul’ en de gekoloniseerde als ‘slachtoffer’. Daarbij vergeten we dat de koloniale samenleving bestaat uit een veelheid aan individuen en meningen en dat er zowel bewegingen zijn die zich verzetten tegen als meewerken met het koloniale systeem. En dat er nog anderen zijn die het trachten te ontwijken, er zich naar schikken of het vermijden. We moeten dus zoveel mogelijk rekening houden met de complexiteit, de tegenstrijdigheden en spanningen die typisch zijn voor het koloniale systeem, zonder het evenwel te legitimeren. Dat is een moeilijke oefening voor wie eenvoudige verklaringen wil geven, maar ze is belangrijk.

In de juiste context plaatsen en niet minimaliseren

De Belgische kolonisatie kadert in een historische context waarin Europa de wereld overheerste. In die periode gebruikten ook andere westerse landen geweld op grond van raciale argumenten. De Belgische kolonisatie speelde zich af in een Europa waar sociale ongelijkheid heerste en het kapitalistische systeem zich verder ontwikkelde en verspreidde. Maar toch mogen we de situaties in de verschillende kolonies niet met elkaar vergelijken en evenmin de sociale systemen in het moederland en de kolonie met elkaar vergelijken, omdat zij elk specifieke kenmerken hebben en het niet de bedoeling is om ze te rangschikken ‘van slecht naar minder slecht’.

Meerdere bronnen gebruiken

Het meeste bronnenmateriaal dat in België beschikbaar is om op school onderzoek te doen naar de Belgische kolonisatie is afkomstig van Belgen of Europeanen. Dat wil niet zeggen dat er geen Congolese bronnen bestaan. Die zijn bij ons moeilijker te vinden. Sommige bronnen zijn beschikbaar in bibliotheken, musea, archieven of op het internet. In dit pakket gebruiken we wel Belgische en Congolese bronnen, om ook de zienswijze van de Congolese bevolking aan bod te laten komen.

De tijd nemen om zich te informeren

Er bestaan heel veel werken over dit uitgebreide onderwerp en die gaan in op een groot aantal thema's. Het onderzoek evolueert voortdurend. Het is dus belangrijk om op de hoogte te blijven, zowel van de wetenschappelijke studies als van de discussies over het onderwerp in de media. Daarom ontwikkelde BELvue ook een historisch dossier met meer achtergrondinformatie dat u op de website van het BELvue gratis kunt downloaden via <https://www.belvue.be/nl/news/historisch-dossier-belgische-kolonisatie-midden-afrika>

Lesverloop

Dit pakket kan op twee manieren gebruikt worden, afhankelijk van de grootte en sterkte van de klasgroep:

Groepswerk: de leerlingen behandelen in groepjes van vijf (indien mogelijk) de verschillende debatten en hun historische wortels. Dat doen ze als leden van verschillende, thema-specifieke expertencommissies die een overheid of instelling adviseren over hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis. Ze krijgen al het nodige materiaal om de casussen zelfstandig uit te werken. Op het einde worden de inzichten van de verschillende expertencommissies voorgesteld en klassikaal besproken. (Dit pakket omvat vier casussen voor groepjes van vijf leerlingen en één casus voor een groepje van vier leerlingen. Met minder leerlingen opteert u best om minder casussen te behandelen.)

Klassikaal: u kiest een of meerdere debatten om met de hele klas te behandelen. De opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen worden verdeeld over de klas. Op die manier kan u de vragen en het debat meer ondersteunen en begeleiden.

(We lichten het lesverloop hieronder toe, zoals dat als een groepswerk zou verlopen. De grote lijnen lopen uiteraard gelijk met een klassikale les.)

Lesdeel 1 Het hedendaagse debat

Opzet

Elke groep leerlingen maakt kennis met een hedendaags debat over koloniale geschiedenis en erfenissen, aan de hand van enkele opiniestukken. Het is niet de bedoeling dat de leerlingen het (vaak complexe) debat ten volle begrijpen of zelf een standpunt kunnen innemen. Wel is het de bedoeling dat ze inzien dat het om gevoelige thema's gaat, die hun oorsprong vinden in de koloniale periode en dat het een complex debat is, met veel verschillende stemmen en meningen en zonder pasklare antwoorden. Indien leerlingen voor de les wel al een opinie hadden, kan de les bijdragen om deze te nuanceren, af te zwakken of te versterken.

Lesverloop

Als introductie tot de les wordt er gepolst bij de leerlingen wat zij over het koloniale verleden weten. Elk groepje krijgt daarna één debat voorgeschoteld. Een korte inleiding situeert het debat. Daarna krijgen ze drie opiniestukken te lezen. Tot slot beantwoorden de groepsleden samen vragen over de opiniestukken, waarbij ze nagaan welke stemmen in het debat op de voorgrond treden en welke argumenten zij aandragen. De leerlingen kunnen bij deze argumenten ook zelf aanduiden welke ze ondersteunen en waarom.

Lesdeel 2 De historische wortels

Opzet

In het tweede lesdeel gaan de leerlingen op zoek naar de historische wortels van hun debat uit lesdeel 1. Ze krijgen vijf **korte achtergrondteksten** die op een bevattelijke manier de historische context meegeven die aansluit bij de thema's van het hedendaagse debat. In de teksten is aandacht voor zowel Congolese als Belgische rollen, stemmen, denkbeelden en invalshoeken.

Daarnaast krijgen ze ook vijf **historische bronnen** voorgeschoteld die de historische contextinformatie illustreren en concreet maken. We hebben hierbij aandacht voor meerstemmigheid via zowel zwarte als witte stemmen met een zo divers mogelijke achtergrond komen aan bod. Bij elke bron komen ook een aantal vragen aan bod die helpen om de historische bron kritisch te lezen en beter te begrijpen.

Na het lezen van de achtergrondteksten en de bronnen krijgen de leerlingen enkele bredere vragen die hen aanzetten om **in groep na te denken** over de historische wortels van het hedendaagse debat. Het is de bedoeling dat de leerlingen, na het lezen van de achtergrondteksten en bronnen, samen de standpunten en gevoeligheden van het **huidige debat kunnen terugbrengen tot denkbeelden en praktijken uit de koloniale periode**. De vragen zijn zowel reproductieve vragen (die hen toelaten hun individuele kennis samen te brengen) als reflectieve vragen, waarbij ze samen nadenken over kolonisatie.

Lesverloop

Elk groepje krijgt vijf verschillende thema's die aansluiten bij hun hedendaags debat (lesdeel 1). Elke leerling krijgt één achtergrondtekst, een bijhorende bron en vragen bij die bron, die hij of zij individueel leest en beantwoordt. Daarna leggen de leerlingen hun bevindingen samen aan de hand van overkoepelende vragen over de vijf thema's. De resultaten van deze groepsdiscussie zullen in de volgende les (zie lesdeel 3) worden voorgesteld voor de klas. De leerlingen kunnen dit presenteren aan de hand van een PowerPointpresentatie, een poster, een filmpje, een toneelstukje of op een andere creatieve manier.

Lesdeel 3 **Klasgesprek**

Opzet

In het derde lesdeel stellen de groepjes kort de resultaten van hun onderzoek en groepsdiscussie over de historische wortels van hun hedendaagse debat voor aan hun klasgenoten. Op die manier krijgen alle leerlingen de krachtlijnen van alle casussen mee en heeft de leerkracht de mogelijkheid om enkele slotconclusies te trekken over alle casussen heen. We reiken in dit pakket geen handvatten aan om een discussie te voeren over de hedendaagse debatten. Deze lessen helpen de hedendaagse debatten **historisch te begrijpen en historisch te kaderen**.

Lesverloop

Elk groepje presenteert aan rest van de klas de conclusies van zijn onderzoek en de discussie (= de antwoorden op de groepsvragen van lesdeel 2).

Daarna kan u een **klasgesprek** op gang brengen over de historische wortels van deze hedendaagse debatten, door hen bijvoorbeeld enkele vragen voor te leggen.

Inleidend

Het Belgische koloniale verleden en zijn erfenissen zijn een gevoelig onderwerp. Dat komt omdat er nog steeds twee versies van dit verleden bestaan, ook al is het ondertussen meer dan 60 jaar geleden dat Congo onafhankelijk werd. Volgens de koloniale versie wilden goedbedoelende Belgen de minder ontwikkelde Congolezen op weg zetten richting beschaving en moderniteit. Tegelijkertijd groeide het inzicht dat de kolonisatie in praktijk helemaal niet zo rooskleurig was; en al zeker niet als je de koloniale geschiedenis vanuit Congolees perspectief bekijkt. Die twee visies op het verleden botsen en leiden tot het huidige debat over hoe we in België met het koloniale verleden en zijn sporen moeten omgaan.

Vragen

Welke visie hadden jullie – voor deze lessen – op de kolonisatie? Was dit een goede zaak voor Congo en de Congolezen? Was dit een goede zaak voor België en de Belgen?

Welke visie hebben jullie nu op de kolonisatie?

Wat vinden jullie van de manier waarop Belgen tijdens de koloniale periode keken naar de kolonisatie? Was hun grotendeels positieve kijk op de kolonisatie terecht? Kan je alle Belgen over dezelfde kam scheren?

Wat vinden jullie van de manier waarop de meeste Belgen toen keken naar de Congolese bevolking? Is er vandaag in onze Belgische samenleving nog plaats voor koloniale (denk)beelden en de manier waarop over mensen uit Afrika gesproken wordt?

Kunnen jullie je inleven in de positie van de gekoloniseerde bevolking van Congo? Begrijp je hoe zij keken naar de Belgen en de kolonisatie? Wat zou jij in hun plaats doen?

Begrijpen jullie waarom de debatten over het Belgische koloniale verleden vandaag zo gevoelig zijn?

Inhoud van het deel voor de leerlingen

In dit pakket krijgen de leerlingen alle nodige informatie om **zelfstandig** aan de slag te gaan.

Tussen de opdrachten en vragen voor de leerlingen, vindt u **beknopte modelantwoorden** in het rood. Deze modelantwoorden geven aan welke richting we uitwillen met de vraag (het volledige antwoord is telkens terug te vinden in de achtergrondteksten die ook de leerlingen krijgen). Zo kan u de discussies bij de leerlingen stimuleren en hebt u voldoende informatie om in het derde lesdeel slotconclusies te trekken.

Meer achtergrondinformatie vindt u in het **historisch dossier ‘De Belgische kolonisatie in Midden-Afrika’** van BELvue dat per periode en thema is opgebouwd en makkelijk consulteerbaar is op de website van het BELvue: <https://www.belvue.be/nl/news/historisch-dossier-belgische-kolonisatie-midden-afrika>. Dat historisch dossier bevat ook een reeks nuttige bibliografische referenties.

Opties

Om de leerlingen met het onderwerp kennis te laten maken kan u ook actieve werkvormen inschakelen. Denk aan bv. een klasuitstap om koloniale beelden te bekijken, het AfricaMuseum bezoeken, de strip ‘Kuifje in Congo’ lezen ... Voor sommige casussen vindt u tips voor actieve werkvormen, maar aarzel nooit om zelf hier optionele oefeningen in te lassen.

Enkele tips en suggesties om moeilijke discussies te begeleiden

Voorbereiding

Inhoudelijk

U bent de begeleider en moderator van het debat. Om dit goed te kunnen uitvoeren, is het aangewezen de nodige tijd te nemen voor de voorbereiding ervan, zodat u zich gemakkelijk voelt bij het onderwerp.

Het klaslokaal

Organiseer het lokaal op een manier waarop elke leerling zich op zijn gemak voelt, zowel fysiek als emotioneel. De opstelling is best anders dan normaal, zowel waar de leerlingen zitten, als de groepjes waarmee ze normaal samenzitten. Laat de klas een rustgevende en ontspannen sfeer uitstralen. Eventueel kunnen de leerlingen op kussens in een kring zitten. Zorg ook voor vrijgemaakte wanden om de posters op te hangen die eventueel tijdens de debatten gemaakt worden.

Oefeningen voor de leerlingen

Niet alle leerlingen houden ervan om deel te nemen aan een debat: sommigen zijn te verlegen, anderen vinden het moeilijk om hun mening te formuleren, nog anderen vinden het eng zich open te stellen voor andere meningen. Enkele voorbereidende oefeningen kunnen hierbij helpen.

Voornaam-gebaren

Iedere leerling zegt zijn voornaam en begeleidt die met een gebaar. De eerste leerling begint: “Noah” en trekt aan zijn neus. De tweede leerling zegt: “Noah”, trekt aan haar neus, zegt: “Zoë” en krabt in haar haar. De derde leerling zegt de namen en doet de gebaren van de voorgaande twee en voegt er die van hem of haar aan toe. De volgende leerlingen moeten alle voorgaande voornamen en gebaren herhalen.

Doel: de leerlingen trainen het geheugen, een vaardigheid die ze kunnen gebruiken tijdens de discussie.

Spiegel

De leerlingen staan in paren en kijken naar elkaar. De ene leerling reproduceert de bewegingen van de andere in spiegelbeeld, daarna worden de rollen omgedraaid.

Doel: de leerlingen leren te observeren en erop te anticiperen.

Bewegend debat

U poneert een aantal stellingen waarover de leerlingen zich een mening moeten vormen. Het klaslokaal is ruimtelijk afgebakend in drie zones: voor, tegen of geen mening. Vervolgens zegt u bijvoorbeeld: “Alle vluchtelingen moeten dezelfde rechten krijgen als de inwoners van het land waar ze naartoe zijn gevlucht.” Vervolgens nemen de leerlingen plaats in de zone die hun mening vertegenwoordigt. Ze leggen uit waarom ze die stelling innemen. Nadien hebben ze de mogelijkheid om van zone te veranderen. Indien ze dit doen, lichten ze kort toe waarom.

Doel: de leerlingen kunnen een positie innemen tegenover actuele vraagstukken. Ze zijn bereid hun standpunt te veranderen als ze tegenargumenten horen waarmee ze akkoord kunnen gaan.

Verbaal steekspel

Twee leerlingen zitten rug aan rug op een stoel, de andere leerlingen staan in een groepje voor hen. De leerlingen op de stoel hebben een duidelijke rol: de ene is pro, de andere contra, los van het feit of dit ook hun persoonlijke mening is. U poneert opnieuw een stelling, bv. “In België zijn alle vrouwen en mannen gelijkwaardig.” De pro leerling antwoordt: “Ja, want ...”, de contra-leerling antwoordt: “Nee, want ...” Wanneer een van de leerlingen geen argument meer kan verzinnen, mag iemand uit de groep de plaats innemen. Het debat duurt zolang er argumenten voor of tegen de stelling aangebracht worden.

Doel: de leerlingen leren een argument verdedigen, zelfs als het tegen hun eigen positie ingaat. Op die manier kunnen ze zich inleven in de positie van anderen.

Andere voorbeelden van stellingen:

- . Iedereen zou moeten verplicht worden zich te vaccineren tegen corona
- . Oorlogen kunnen helpen de vrede te bewaren
- . Onze samenleving heeft de plicht alle mensen in armoede te helpen

Spelregels

Het is goed enkele spelregels vast te leggen die van toepassing zullen zijn tijdens het debat. Deze regels zijn heel belangrijk om leerlingen te helpen een mening te vormen en naar die van anderen te luisteren en ze te begrijpen. Stel samen met de leerlingen een beperkt aantal spelregels op en hang ze aan de muur. Het is de bedoeling dat elke leerling medeverantwoordelijk is dat deze regels gevolgd worden; ze kunnen hun medeleerlingen daar dus ook op aanspreken. Enkele voorbeelden:

- . iedereen krijgt een afgesproken tijd om zijn of haar mening te zeggen en uit te leggen. Er kan slechts één persoon tegelijk spreken;
- . spreek rustig, gebruik zo precies mogelijke woorden, verhef je stem niet en gebruik geen grof taalgebruik;
- . luister rustig naar anderen - zelfs als je het er niet mee eens bent
- . en heb aandacht voor de inhoud en de emoties van de persoon die spreekt;
- . respecteer elkaar en maak geen overhaaste of spottende opmerkingen
- . trek geen zinnen of meningen van iemand anders uit hun context;
- . vraag meer uitleg indien je iemand niet goed begrepen hebt.

Tijdens het debat

Leren denken

Het is niet de taak van leerkrachten om leerlingen te leren wát ze moeten denken, maar om ervoor te zorgen dát ze denken. Het belangrijkste kenmerk van een mening is dat zij persoonlijk is en kan veranderen. Nieuwe ervaringen, ontmoetingen en informatie brengen mensen ertoe hun standpunten bij te stellen, gelukkig maar. Soms voelen leerlingen zich zelfzekerder om vaststaande en schijnbaar onveranderende meningen te hebben. Dat heeft alles te maken met het ontwikkelingsproces waarin zij zich bevinden. Soms zijn ze puber en staan ze met hun benen in twee culturen. Dat geeft een grote behoefte aan zekerheid, die vaak in vaststaande en radicale meningen wordt gevonden.

Bedenk dat uw houding ten opzichte van actuele thema's uitermate vormend is voor de leerlingen. Daarbij komt dat geen grotere voldoening denkbaar is dan een leerling die tot leren komt.

Objectiviteit

Moet een leerkracht objectief zijn in de les? En bestaat objectiviteit wel? In de praktijk blijkt dat leerkrachten hiermee op een verschillende manier omgaan. Sommigen zeggen openlijk waar hun politieke voorkeur ligt omdat het naar hun mening duidelijkheid geeft. Anderen zeggen omfloerster: “Wanneer je me een beetje hebt leren kennen en je het onderdeel politieke partijen hebt geleerd, kun je wel raden waarvoor ik stem.” Weer anderen zeggen dat ze in het onderwijs zo veel als mogelijk objectief moeten zijn. Dat betekent verschillende bronnen gebruiken, informatie verwerken en genuanceerd zijn in alles. Bij dit afsluitend debat is het van belang dat de leerlingen een mening leren ontwikkelen, eerder dan dat de leerkracht zijn mening aan de groep meegeeft.

Moderator

Als moderator hebt u aandacht voor:

- . alle verbale en non-verbale communicatie;
- . vijandige of defensieve reacties, maar ook voor overlopend enthousiasme;
- . groepen die zich tegen anderen richten, voor afwijzingen, ontkenningen, intimidaties, isolering, bespotting... ;
- . het welbevinden van alle leerlingen, zodat ze het gevoel hebben dat ze kunnen reageren of zich uitdrukken;
- . het leerproces: alle leerlingen de kans geven om te luisteren, afstand te nemen en te relativieren.

Als moderator zou u ook kunnen besluiten het gesprek over dit thema af te kappen of te ‘parkeren’ wanneer een discussie uit de hand loopt. Dat is echter zowel voor u als voor de leerlingen onbevredigend. Het is immers uw taak om de leerlingen te ondersteunen om een eigen mening te ontwikkelen. Het gesprek en de discussie zijn daarin een belangrijk middel.

Spreek een moment af waarop dit onderwerp verder besproken worden en bepaal samen met de leerlingen over welk aspect het dan zal gaan.

Rollen

Iedereen heeft een unieke persoonlijkheid met een persoonlijke geschiedenis en bekijkt de wereld door een andere bril. Dit geldt voor de leerlingen, maar ook voor u. Tijdens dit debat is het belangrijk dat u hiervan afstand neemt en u zich zo neutraal mogelijk opstelt zodat de leerlingen zich vrij voelen om hun manier van denken en hun referentiekader ter sprake kan brengen. Dat is uw rol als moderator.

Wees u ook bewust van de rollen die de leerlingen tijdens zo’n groepsdiscussie opnemen zodat u gepast kan reageren. Bijvoorbeeld:

- . de zwijger: dwing deze leerling niet tot spreken, maar zorg ervoor dat u laat merken dat hij of zij aandachtig blijft
- . de prater: zorg ervoor dat u hem of haar tactvol onderbreekt (“in de spelregels staat dat je x aantal minuten hebt”) terwijl u de boodschap meegeeft dat u zijn of haar interventie waardeert
- . de allesweter: vertrouw op het relativiseringsvermogen van de groep
- . de andersdenkende en protesteerder: iedere klasgroep kent wel een leerling die overtuigd is van het eigen gelijk en dit aan de anderen wil opdringen. Let erop dat dit geen aversie of spanningen bij de anderen veroorzaakt en benadruk de bedoeling van het debat (“luisteren naar elkaars standpunten”)
- . de non-verbale tegenstander: een leerling kan door zijn of haar houding, gezichtsuitdrukking, gebaren, zuchten ... negatieve energie uitstralen. Negeren is hierbij de beste aanpak.
- . de informele leider: deze leerling vertegenwoordigt graag de mening van de klasgroep en probeert uw positie in te nemen. Er kan slechts één moderator zijn en dat bent u. Tracht de leerling ‘bij de les’ te houden.

Afsluiten

Vergeet niet dat een goede discussie een afronding nodig heeft.

U kan bijvoorbeeld de discussie afronden en vervolgens aan alle leerlingen de opdracht geven: “Vertel in één zin wat je van deze discussie geleerd hebt.”

Enkele leerlingen lezen hun zin voor. De leerlingen die geen zin hebben om voor te lezen, kunnen de opdracht als huiswerk krijgen.

Bijkomende informatie

Voor bijkomende informatie en tips om rond controversiële onderwerpen te werken:

<https://www.klascement.net/thema/controverse-in-de-klas/>

<https://vlaamsvredesinstituut.eu/nieuwsbericht/omgaan-met-controverse-en-polarisatie-in-de-klas/>

<https://wij-zij.be/tip/omgaan-met-controverse-en-polarisatie-in-de-klas/>

<https://www.hva.nl/urban-education/gedeelde-content/projecten/urban-education/omgaan-met-controversiele-onderwerpen-in-de-klas.html>

<https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identifier/Sta-20201022-19?newsitem=bce40049-f1d0-4866-929e-599965630601>

Maarten van Alstein (2018): “Omgaan met controverse in de klas”, Pelckmans Uitgevers, Kalmthout

Onderwijsdoelen

In de **derde graad van het secundair onderwijs** kan je aan de hand van dit educatieve pakket onderstaande onderwijsdoelen realiseren.

Bron: *Onderwijsdoelen Vlaamse Overheid* (<https://onderwijsdoelen.be/>)

ASO – geschiedenis

- 1 De leerlingen tonen de relativiteit aan van de westerse periodisering door deze te confronteren met periodiseringselementen geconcipeerd in een andere cultuur of vanuit een mondiaal aspect.
- 3 De leerlingen vergelijken ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving onderling en ontwikkelingsfasen van de westerse en andere samenlevingen, op basis van een probleemstelling uit de socialiteitsdimensie.
- 5 De leerlingen passen de begrippen beschaving, moderniteit en mondialisering/globalisering toe op de westerse samenleving en op een andere samenleving.
- 6 De leerlingen analyseren fundamentele conflicten en breuklijnen waarmee samenlevingen worden geconfronteerd.
- 11 De leerlingen tonen aan dat ideologieën, mentaliteiten, waardenstelsels en wereldbeschouwingen invloed uitoefenen op samenlevingen, menselijke gedragingen en beeldvorming over het verleden.
- 13 De leerlingen stellen vragen aan het verleden om actuele spanningsvelden te verhelderen.
- 14 De leerlingen kunnen doeltreffend informatie selecteren uit gevarieerd informatiemateriaal omtrent een ruim geformuleerde historische of actuele probleemstelling.
- 15 De leerlingen kunnen hun selectie van informatie kritisch verantwoorden.
- 16 De leerlingen kunnen zelfstandig de nodige gegevens voor het beantwoorden van een historische probleemstelling halen uit het historisch informatiemateriaal zoals beeldmateriaal, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, reisverslagen, memoires.
- 17 De leerlingen kunnen een vraagstelling ontwikkelen om de historische informatie kritisch en vanuit verschillende standpunten te benaderen.
- 18 De leerlingen kunnen argumenten weergeven die worden gebruikt om standpunten omtrent problemen uit het verleden en heden te onderbouwen.
- 19 De leerlingen kunnen verschillende argumentaties tegen elkaar afwegen.
- 20 De leerlingen kunnen een redenering opbouwen vanuit de studie van verleden en heden om hun standpunt t.o.v. een maatschappelijk probleem te verdedigen.

Attitudes

- 23 De leerlingen zijn bereid om actuele spanningsvelden aan de historische ontwikkelingen te relateren.
- 24 De leerlingen zijn bereid om actuele/historische spanningsvelden vanuit verschillende gezichtshoeken kritisch te bekijken, rekening houdend met mogelijke achterliggende waarden, normen en mentaliteiten.
- 25 De leerlingen zijn bereid ook hun ingenomen standpunten te confronteren met conflicterende gegevens en die van daaruit te relativieren.
- 26 De leerlingen durven vanuit een intellectueel eerlijke omgang met informatie te reageren op vormen van desinformatie.
- 27 De leerlingen aanvaarden dat historische evoluties een verscheidenheid aan sociale identiteiten genereren.

TSO en KSO - geschiedenis

- 1 De leerlingen verruimen een aantal historische begrippen en probleemstellingen en passen deze in in een bredere historische context.
- 2 De leerlingen geven een overeenkomst en een verschil aan tussen ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving onderling en tussen ontwikkelingsfasen van de westerse en andere samenlevingen.
- 4 De leerlingen omschrijven fundamentele conflicten en breuklijnen waarmee samenlevingen worden geconfronteerd.
- 9 De leerlingen tonen aan dat ideologieën of mentaliteiten of waardenstelsels of wereldbeschouwingen invloed uitoefenen op samenlevingen, menselijke gedragingen.
- 10 De leerlingen stellen vragen aan het verleden om actuele spanningsvelden te verhelderen.
- 11 De leerlingen kunnen doeltreffend informatie selecteren uit gevarieerd informatiemateriaal omtrent een historische of actuele probleemstelling.
- 12 De leerlingen kunnen hun selectie van informatie kritisch verantwoorden.
- 13 De leerlingen kunnen zelfstandig de nodige gegevens voor het beantwoorden van een beperkte historische probleemstelling halen uit het historisch informatiemateriaal zoals beeldmateriaal, schema's, tabellen, diagrammen, kaarten, cartoons, dagboekfragmenten, reisverslagen, memoires.
- 14 De leerlingen kunnen een vraagstelling ontwikkelen om de historische informatie kritisch en vanuit verschillende standpunten te benaderen.
- 15 De leerlingen kunnen verschillende argumentaties tegen elkaar afwegen.
- 16 De leerlingen kunnen via een historische redenering hun standpunt t.o.v. een maatschappelijk probleem nuanceren.
- 18 De leerlingen kunnen het resultaat van een eigen deelopdracht of van een groepswerk op een heldere manier weergeven in een mondelinge of schriftelijke uiteenzetting, of uitbeeldend of grafisch.

Attitudes

- 19 De leerlingen zijn bereid om actuele spanningsvelden aan de historische ontwikkelingen te relateren.
- 20 De leerlingen zijn bereid om actuele/historische spanningsvelden vanuit verschillende gezichtshoeken kritisch te bekijken.
- 21 De leerlingen zijn bereid ook hun ingenomen standpunten te confronteren met conflicterende gegevens en die van daaruit te relativieren.
- 22 De leerlingen durven vanuit een intellectueel eerlijke omgang met informatie te reageren op vormen van desinformatie.
- 23 De leerlingen aanvaarden dat historische evoluties een verscheidenheid aan sociale identiteiten genereren.

BSO – PAV

- 1 De leerlingen kunnen uit mondelinge en schriftelijke informatie de essentie halen.
- 2 De leerlingen kunnen over die informatie reflecteren en ze evalueren.
- 3 De leerlingen kunnen ingewonnen informatie mondeling gebruiken.
- 4 De leerlingen kunnen mondeling argumenteren.
- 6 De leerlingen kunnen zich mondeling duidelijk uiten.
- 11 De leerlingen kunnen relevante informatie in concrete situaties vinden, selecteren en gebruiken.
- 12 De leerlingen kunnen informatie uit uiteenlopend tekstmateriaal begrijpen en gebruiken.
- 16 Organisatiebekwaamheid: De leerlingen kunnen bij groepsopdrachten
 - overleggen en actief deelnemen
 - in teamverband instructies uitvoeren
 - reflecteren en bijsturen
- 17 De leerlingen zien in op grond van de actualiteit en eigen ervaringen: dat er een verband bestaat tussen verleden, heden en toekomst; dat er culturele verschillen zijn in het dagelijks leven van mensen.
- 19 De leerlingen kunnen belangrijke wereldproblemen herkennen en bespreken.

3de leerjaar (= 7de jaar)

- 1 De leerlingen kunnen uit diverse tekstsoorten relevante informatie selecteren.
- 2 De leerlingen kunnen voor een specifieke opdracht uit verschillende soorten teksten informatie vergelijken en integreren.
- 4 De leerlingen kunnen maatschappelijk relevante tekstinformatie praktisch aanwenden.
- 5 De leerlingen kunnen maatschappelijk relevante tekstinformatie kritisch beoordelen.
- 6 De leerlingen kunnen over maatschappelijk relevante tekstinformatie een eigen standpunt innemen, rekening houdend met ethische principes.
- 26 De leerlingen kunnen met het oog op een te bereiken doel over de aanpak, de taakverdeling en de verantwoordelijkheden van een groepsopdracht overleggen en onderhandelen.
- 28 De leerlingen kunnen de eigen taken van een groepsopdracht volgens afspraken uitvoeren.

De standbeelden van Leopold II

Inleiding

In 1960 kwam er een einde aan 75 jaar Belgische overheersing van Congo. Toch is onze koloniale geschiedenis nog lang niet voorbij. Er woeden vandaag verschillende debatten – in de media, in de politiek, ... – over ons koloniale verleden en hoe we moeten omgaan met erfenissen uit die periode. Voor- en tegenstanders houden er vaak felle meningen op na. Soms vinden die uiting in (provocatieve) acties zoals het beschadigen of vernielen van koloniale monumenten of het stelen/terugeisen van Congolesse kunst uit Belgische musea.

Het is duidelijk dat de kolonisatie een gevoelig thema is dat de gemoederen hoog kan doen oplaaien. Vaak gaan de standpunten in de debatten terug op zaken die tijdens de kolonisatie gebeurd zijn. Het is daarom belangrijk om naar de historische wortels van deze debatten te kijken. Zo kunnen we de verschillende stemmen in het debat leren begrijpen én onze eigen mening vormen.

In deze lessen gaan jullie zelf op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse debatten over onze koloniale geschiedenis. Dat doen jullie als leden van een expertencommissie die een overheidsorgaan (zoals het Federaal Parlement) of instelling (zoals een museum) adviseren of hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis (zoals koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte). Eerst **bekijken jullie één debat van dichterbij**. Waarover gaat het debat? Welke verschillende stemmen zijn er in het debat? Welke argumenten dragen ze aan?

Daarna gaan jullie op zoek naar de **historische wortels van dit debat**. Wat is er tijdens de koloniale periode – zowel in België als in Congo – gebeurd om het debat te doen ontstaan? Historische bronnen van zowel Congolezen als Belgen, en achtergrondteksten geven jullie inzicht in dit stukje koloniale verleden.

Deze les is een groepswerk. Verdeel de opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen onder elkaar, lees ze en leg jullie bevindingen samen. Discussieer met respect voor elkaars mening en leer uit elkaars inzichten.

Ten derde presenteren jullie de belangrijkste conclusies van het onderzoek en gesprek binnen jullie expertencommissie. Dat kan aan de hand van een PowerPointpresentatie, poster, filmpje of een andere creatieve manier die jullie zelf bedenken.. Daarna bespreken jullie bevindingen met de rest van de klas.

Optionele piste

Het koloniaal verleden in de buurt: zoek op internet naar koloniale beelden in de openbare ruimte dichtbij de school of maak een wandeling om koloniale beelden in de publieke ruimte aan de hand van een fotoreportage aan de klas te presenteren.

Omschrijving casus

Gedurende de hele koloniale periode werden in België monumenten opgericht die de zogenaamde koloniale helden moesten eren die Congo koloniseerden. Ook vele straten en pleinen werden vernoemd naar dat soort kolonialen. Vandaag wordt er heftig gediscussieerd over hoe we moeten omgaan met die koloniale erfenis: moeten de beelden en plaatsnamen worden verwijderd of zelfs vernietigd? Of volstaat het om ze in de juiste context te plaatsen? En hoe doe je dat dan, met een informatiebordje bij het monument of de plaatsnaam? Of

moeten we alles bij het oude laten en stoppen met alleen maar kritisch te kijken naar ons nationaal verleden? Kan kunst een manier zijn om de monumenten en plaatsnamen een nieuwe betekenis te geven? Of moeten we misschien ook monumenten oprichten voor Congolezen, als een soort tegenstem? Het debat is al twintig jaar gaande maar woedt vandaag in alle heftigheid. Niet in het minst als het gaat om de beelden van koning Leopold II. Door zijn meedogenloze beleid in de Onafhankelijke Congostaat is Leopold II voor sommigen het symbool van al het leed en de wreedheden van de koloniale periode. Sommige activisten gaan zelfs zo ver om zijn beelden te beschadigen of van hun sokkel te gooien. Maar er zijn ook nog steeds mensen die vinden dat Leopold II ten onrechte geïsoleerd wordt en dat hij ook goede dingen deed voor België zoals het laten oprichten van prachtige gebouwen en grootste infrastructuurwerken in steden als Antwerpen, Brussel en Oostende.

De Vereniging van Steden en Gemeenten is een organisatie die opkomt voor de belangen van de lokale besturen in Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Tegelijkertijd doet de Vereniging dienst als netwerkorganisatie die zijn leden wil informeren of adviseren, ook rond de thematiek van koloniaal erfgoed zoals monumenten en plaatsnamen waar veel Belgische steden en gemeenten mee worstelen. Jullie zijn aangesteld als experts in een commissie die de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten moet helpen om een standpunt in te nemen rond koloniaal erfgoed in de publieke ruimte. Er wordt jullie gevraagd om eerst het debat in kaart te brengen en dan de historische wortels van het probleem te onderzoeken en te bespreken, om tenslotte jullie advies te presenteren.

Het debat

Verdeel de fragmenten uit de opiniestukken in bijlage 1.1 onder de leden van de expertencommissie. Lees de fragmenten en beantwoord dan samen onderstaande vragen.

- . Wie is in het opiniestuk aan het woord? Vanuit welke functie en positie spreekt hij of zij (beroep, nationaliteit, Congolese of Belgische roots, ...)?
- . Vindt die persoon dat koloniale standbeelden en straatnamen moeten verdwijnen? Waarom vindt hij/zij dat dit wel of niet moet gebeuren? Wat zijn eventuele andere manieren om met de standbeelden en plaatsnamen om te gaan? Vat de argumenten in je eigen woorden samen.
- . Rangschik de fragmenten in de kolommen op volgende pagina (opgelet: in sommige opiniestukken komen verschillende standpunten aanbod. Die kunnen in verschillende kolommen thuishoren)

De historische wortels van het debat

Om een kritische positie te kunnen innemen in het debat rond de koloniale beelden en monumenten in de Belgische publieke ruimte, is het essentieel een aantal zaken te weten. Hoe kwamen de vele koloniale monumenten en plaatsnamen in ons straatbeeld? Welk propagandaverhaal vertellen ze? Waarom werden deze mensen in hun tijd als helden vereerd? Het is ook belangrijk om kritisch te kijken naar het positieve verhaal dat straatnamen en monumenten vertellen of het Belgische koloniale verleden. Welke feiten en perspectieven negeert de koloniale versie van de feiten??

Stap 1 Verdeel de teksten en bronfragmenten van bijlage 1.2 onder de leden van de expertencommissie. Iedereen neemt één thema voor zijn rekening.

- . Thema 1: Hoe werkte koloniale propaganda?
- . Thema 2: Welke boodschap bracht de koloniale propaganda?
- . Thema 3: Klopt het koloniale propagandaverhaal? Onafhankelijke Congostaat (1885-1908)
- . Thema 4: Klopt het koloniale propagandaverhaal? Belgisch Congo (1908-1960)
- . Thema 5: Hoe keek de Congolese bevolking naar de kolonisatie?

Stap 2 Lees de achtergrondtekst, lees en bekijk de bronnen, en beantwoord de vragen.

Stap 3 Bespreek je bevindingen met de rest van de commissie aan de hand van de volgende vragen:

(ONGEWIJZIGD) LATEN STAAN	WEGHALEN	ANDER VOORSTEL
Fragment: Auteur (naam en functie): Argumenten	Fragment: Auteur (naam en functie): Argumenten	Fragment: Auteur (naam en functie): Argumenten

- . Waarom werd er propaganda gevoerd voor de kolonisatie? Op welke manieren? Was iedereen in die tijd een voorstander van de kolonisatie?

. Om de kolonisatie te promoten in België en om de kolonisatie te rechtvaardigen, om de Belgen te overtuigen van het belang en de noodzaak ervan
. Tentoonstellingen, films, tijdschriften, kranten, op school, feesten, herdenkingsmomenten, ...

- . Wat was de belangrijkste boodschap van deze propaganda?

De beschavingsmissie: de zogenaamd beschaafde Belgen moesten het zogezegd primitieve Congolese volk beschaven en de natuurlijke rijkdommen ontginnen, d.m.v. opvoeding, onderwijs, ziekenzorg, economie uitbouwen, bestuur, bekeren tot het christendom, ...

- . Waarom richtte de Belgische overheid beelden en monumenten op voor kolonialen?

Om koloniale 'helden' te eren en de beschavingsmissie te promoten

- . Hoe beelden de koloniale monumenten de beschavingsmissie uit? Klopt dit met de historische realiteit?

. De kolonialen worden als helden voorgesteld, dit botste met de realiteit in zowel de Onafhankelijke Congostaat als Belgisch Congo. Zo was het koloniale regime fundamenteel gewelddadig en moeten bij de goednieuwsshow van de beschavingsmissie heel wat kritische noten geplaatst worden.
. De Congolese bevolking wordt dankbaar en onderdanig voorgesteld, dit klopte ook niet. Voor veel mensen kwam de kolonisatie neer op uitbuiting, armoede, ongelijkheid en een aanval op hun cultuur en manier van leven.

- . Wetende wat kolonisatie voor veel mensen uit Congo in de praktijk inhield en hoe ze hier tegenover stonden, vinden jullie het oké dat koloniale monumenten ook vandaag nog de kolonisatie in een positief daglicht stellen?

Eigen mening van de leerling

Stap 4 Presenteer het advies van de commissie aan de rest van de klas en bespreek jullie onderzoeksresultaten en bevindingen.

Fragment 1.1

BEN YAKOUB, Joachim, 'Monumentaal koloniaal. Tijd voor een gesprek op gelijke voet', *Rekto Verso*, mei 2018.

Koloniale standbeelden zijn meer dan ooit voorwerp van controverse. Verwijzen ze naar helden uit een roemrijk verleden, of zijn het iconische beelden die vooral de herinnering vasthouden aan de zwartste bladzijden uit de geschiedenis? Voor onderzoekster Véronique Clette-Gakuba en spoken-word-kunstenaar Seckou Ouologuem, allebei druk in de weer om die talrijke koloniale monumenten te herdenken, hoeven ze niet te verdwijnen.

[...]

Ouologuem: 'Het belangrijkste punt van #decolonizebelgium was dat je die standbeelden, hoe racistisch ze ook zijn, moet kunnen contextualiseren. Je kan toch niet zeggen: "Gooi ze allemaal kapot!" Wil iemand dat toch doen, dan denk ik dat die daar best voor uitkomt en het opeist met naam en toenaam: zo'n standbeeld bewerken bij klaarlichte dag, in het volle zicht van de politie en de camera's, om aan te tonen dat het je menens is. Want als je 's nachts iets verwijdert of beschadigt, wordt het gezien als vandalisme. Een actiegroep die voor gelijke rechten opkomt, mag dus best unapologetic zijn. Het is ook heel belangrijk om de media te bespelen, als je politiek iets wil veranderen. Zolang de publieke perceptie niet inziet dat iets schadelijk is, pakken we het probleem niet duurzaam aan. Daarom moet onze koloniale geschiedenis ook gewoon op school onderwezen worden.'

Ouologuem: 'Het zal even snel weer opgebouwd worden. En anders zal het gewoon verdwijnen, maar dat neemt het racisme nog niet weg. Je moet dus vooral het gesprek durven aangaan of zo'n beeld überhaupt wel een plaats heeft in de publieke ruimte. Je zou die monumenten bijvoorbeeld kunnen samenbrengen op een aparte plek, weg uit de openbare ruimte, in een soort van "foute tijdsgeschiedenis-museum", zoals Rachida Aziz voorstelt. Ik ben daar voor, maar wie zal daarmee akkoord gaan? Niemand wil zijn schaamte, zijn schande zo op de voorgrond plaatsen. Dat gaat in tegen de natuur van de mens: er worden zoveel schandelijke episodes uit onze geschiedenissen verborgen gehouden. Je kan die koloniale standbeelden dus niet zomaar verwerpen, je mag ze niet laten verdwijnen, en al zeker niet omdat ze nog steeds actueel zijn. Dan vermijd je een belangrijk gesprek. Tegelijk kan je geen racistische symbolen in publieke ruimtes laten staan. Dus is de hamvraag: hoe kan je de racistische en kapitalistische ideologie achter zo'n standbeeld juist extra zichtbaar maken?'

Clette: 'Ik ben er zelf ook steeds minder voor om die beelden volledig te laten verwijderen. Samen met het standbeeld ontwricht je zo ook de koloniale geschiedenis, vergeet je de strijd die ertegen geleverd is. Sommigen vrezen dan dat mensen van de Afrikaanse diaspora in België de ene mythe door een andere willen vervangen: Leopold II door Lumumba, zeg maar. Daaraan merk je de angst voor de immigrant die de boel hier zagezegd wil overnemen en het Westen kapot wil. Maar dat is totaal niet wat ik wil, en vele anderen evenmin. Het is geen verhaal van opbod en overwinning. Er moet veeleer plaats gemaakt worden voor een bredere waaier aan verhalen en geschiedenissen, voor personages die minder stereotiep zijn, die andere vormen van bestaan uitdragen. De verbeelding moet open gehouden worden. Dat alles zou ons kracht moeten geven om na te denken over de toekomst. Welke sporen laten migranten na in de stad, niet als individuen maar als groep? Kunnen zij mee een gezicht geven aan de stad?'

Lexicon

Controverse: een strijdpunt die ontstaat doordat meningen met elkaar botsen.

Iconische: symbool staan voor iets of voor een periode

Spoken-word-kunstenaar: een artiest die literatuur voordraagt, meestal binnen de popcultuur. De voordrachten vinden plaats als lezing of performance, met songteksten,...

Contextualiseren: een compleet beeld geven van een gedachte of probleem door alle verschillende elementen en opvattingen die er verband mee houden weer te geven.

Unapologetic: geen spijt hebben of vinden dat er geen excuses moeten aangeboden worden

Perceptie: hoe we iets zien of waarnemen

Duurzaam: voor een lange periode

Überhaupt: sowieso, hoe dan ook

Hamvraag: datgene waar het eigenlijk om gaat

Ideologie: min of meer samenhangende verzameling van overtuigingen over de wijze waarop de menselijke maatschappij moet worden georganiseerd.

Ontwricht: iets helemaal verstoren

Diaspora: bevolkingsgroepen die buiten hun oorspronkelijke woongebied wonen

Stereotiep: een overdreven beeld van een groep mensen dat vaak niet (volledig) overeenkomt met de werkelijkheid.

Fragment 1.2

FILLET, Koen (Radiopresentator), 'Zet het beeld van Leopold II in het midden van de stad', in: *De Standaard*, 05-06-2020.

Het kwaad dat de bevolking van Congo werd aangedaan, is enorm. Of dat rechtgezet kan worden en hoe, is de essentie van de zaak. Daarover wil ik het niet hebben. Ik heb zitten nadenken over de symboliek van standbeelden.

Ooit werden monumenten opgericht om Leopold II te eren. Maar de betekenis van een standbeeld evolueert. Meestal vervaagt ze. Talloze beelden in de stad stellen halfvergeten figuren voor, je hebt een stadsgids nodig die uitlegt wie ze waren en waarom ze een standbeeld kregen. In het geval van Leopold II is de betekenis allesbehalve vervaagd. De monumenten ter zijner ere zijn een bron van ergernis geworden, een pijnlijke herinnering aan een gruwelijke waarheid. De standbeelden van Leopold II staan symbool voor het lot van de Congolezen en voor het kolonialisme dat ons tot vandaag tekent. Ze zijn een aanleiding voor reflectie, discussie en actie. Elke pot verf die erover wordt uitgekapt (DS 3 juli), wordt er terecht over uitgekapt.

Haal ze niet weg. Het is pijnlijk dat ze er staan, maar de pijn is functioneel. Verdoof die niet. Een beeld van Leopold II dat wordt weggehaald, kan ons niet meer herinneren aan de zwartste bladzijde uit de koloniale geschiedenis. Een beeld van Leopold II in een museum is uit het zicht verdwenen en onschadelijk gemaakt. Laat Leopold staan in het midden van de stad, zodat we niet naast hem kunnen kijken.

Laat het bekladden doorgaan, daar dienen zijn standbeelden voor. En poets de verf der schande niet weg, stadsbestuurders. Laat ze zitten. Meer nog dan een verklarend infobordje maakt die verf duidelijk wat de plaats van Leopold is in de geschiedenis.

Als we straks klaar zijn met deze standbeeldendiscussie, kunnen we weer naar de grond van de zaak: het kwaad dat de bevolking van Congo werd aangedaan, of dat rechtgezet kan worden en hoe. Want daar gaat het om.

Lexicon

Essentie: daar waar het om gaat

Reflectie: het nadenken of bezinnen over iets

Functioneel: iets met een specifiek, duidelijk doel

Fragment 1.3

‘Halle ‘zwicht niet voor vandalisme’ en plaatst buste van Leopold II terug in het park’, in: *Het Nieuwsblad*, 04-07-2020.

De stadsdiensten hebben het herstelde borstbeeld van koning Leopold II teruggeplaatst in het Albertpark. Deze keer is het monument voorzien van een extra infobord met als belangrijkste boodschap: Halle zwicht niet voor vandalisme.

In de nacht van 6 op 7 juni kreeg het monument van Leopold II een pot rode verf over zich heen en kalkten vandalen ‘moordenaar’ op het monument. Een week later duwden onbekenden het standbeeld van zijn sokkel. Het beeld werd daarop preventief weggehaald door de stadsdiensten om het te herstellen.

De beeldenstorm tegen Leopold II kadert in de strijd tegen racisme en ongelijkheid die ook in België oplaaide aan aanleiding van de dood van de zwarte Amerikaan George Floyd bij een politiecontrole. Het standbeeld is inmiddels hersteld en werd vrijdag teruggeplaatst in het Albertpark.

Opmerkelijk is een verduidelikend bordje onder het standbeeld. ‘Halle zwicht niet voor vandalisme’ staat er als titel te lezen. “Door het beeld terug te plaatsen, willen we als stad het signaal geven dat vandalisme nooit het vertrekpunt kan zijn van een goed debat”, staat er verder te lezen.

Halle wil een debat voeren met betrokken verenigingen, belanghebbenden en gemeenteraadsleden over wat er met het standbeeld moet gebeuren.

“Zolang die gesprekken niet zijn afgerond en er geen definitief standpunt ingenomen is, worden de vernielingen hersteld”, aldus de stad.

Lexicon

Sokkel: onderstuk van een beeldhouwwerk

Preventief: de bedoeling te voorkomen dat iets gebeurt

Beeldenstorm: de vernieling op grote schaal van beelden

Belanghebbende: de persoon die er een belang bij heeft

Thema 1.1

Hoe werkte koloniale propaganda?

Achtergrondtekst

Aanvankelijk was er in België weinig enthousiasme voor het koloniale project van Leopold II. Ook toen de Belgische overheid in 1908 de macht overnam in Leopolds kolonie was er weinig animo onder de Belgische bevolking. Propaganda moest de Belgen warm maken voor de kolonisatie. Propaganda rechtvaardigde ook waarom België Congo mocht veroveren, bezetten, besturen en exploiteren.

Het woord 'propaganda' heeft vandaag een negatieve bijklank. We denken meteen aan dictaturen zoals Nazi-Duitsland of Noord-Korea. Tijdens de koloniale periode had het woord die bijklank nog niet. Toen was 'propaganda' een neutraler woord zoals het vergelijkbare 'promoten'.

Het 'promoten' van de Belgische kolonisatie van Congo gebeurde door verschillende actoren. De koloniale overheid had een aparte propagandadienst die het Belgische publiek zoveel mogelijk wilde laten kennis maken met Congo en de zogenaamde goede werken die België er verrichte. Ook de grote koloniale bedrijven en de missionarissen zetten hun verwezenlijkingen in Congo graag in de kijker. Tot slot waren er nog de vele nationale en lokale koloniale verenigingen en belangengroepen die vooral (ex-)kolonialen onder hun leden telden. Ook zij zagen het als hun taak om het Belgische publiek te overtuigen van het belang en zelfs de noodzaak van de kolonisatie.

Propaganda werd via verschillende kanalen gevoerd. Tijdelijke en permanente tentoonstellingen, bijvoorbeeld in musea zoals het Museum voor Belgisch-Congo (AfricaMuseum) in Tervuren, brachten het Belgische publiek in contact met Congo en toonden de zogenaamde verwezenlijkingen van de Belgen op politiek, economisch, cultureel en sociaal vlak. Dat gebeurde ook in films, gespecialiseerde tijdschriften en kranten, en op school. En dan waren er nog de vaak jaarlijkse koloniale feesten en herdenkingsmomenten waarop de Belgische bevolking haar kolonie vierde met optochten, speeches, muziek, ...

Ook monumenten (vooral standbeelden en gedenkplaten met namen van kolonialen) en plaatsnamen (bijvoorbeeld de Luitenant Lippenslaan in Borgerhout of het Kapitein Gilsonplein in Aarschot) waren belangrijke kanalen om het Belgische koloniale project te promoten. Door een monument op te richten voor een of meerdere koloniale helden of straten en pleinen naar hen te vernoemen bracht België hulde aan hun zogeheten heldendaden en goede werken in Congo die een voorbeeld moesten zijn voor toekomstige generaties. Ook belangrijke koloniale gebeurtenissen werden zo herdacht, zoals de overwinningen van het koloniale leger op de Duitsers in Centraal-Afrika tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Historische bron

Lijst met 232 Belgische steden en gemeenten die een of meerdere monumenten of plaatsnamen hadden of hebben die de Belgische kolonisatie van Congo verheerlijkt(e). Gebaseerd op de digitale appendix die hoort bij STANARD, Matthew, *The Leopard, the Lion, and the Cock. Colonial Memories and Monuments in Belgium*, Leuven, Leuven University Press, 2019.

Aalter	Corbion	Hemiksem	Merbes-Ste-Marie	Sint-Truiden
Aarschot	Kortenberg	Herk-de-Stad	Meux	Spa
Adegem	Cosen	Herstal	Middelburg	Sint-Laureins
Anderlecht	Couillet	Herver	Momignies	Sint-Martens-Latem
Andrimont	Courcelles	Heusden-Zolder	Mons	Sint Vaast
Antwerpen	Cuesmes	Hoeilaart	Mont-Saint-Guibert	Stavelot
Anvaing	Dalhem	Holsbeek	Moortseele	Stekene
Ardooie	De Haan	Hornu	Mouscron	Sint-Josse-Ten-Noode
Arlon	De Panne	Houdeng-Goegnies	Namur	Temploux
Asper	Deinze	Houffalize	Naomé	Temse
Assenede	Dendermonde	Huy	Neerpelt	Tervuren
Ath	Denderwindeke	Elsene	Neeryssche	Thimister
Oudergem	Desnié	Jambes-Lez-Namur	Neufchâteau	Thisnes
Auvelais	Diest	Jemappes	Neufvilles	Thorembais-Saint-Trond
Baelen	Diksmuide	Jemeppe-sur-Meuse	Neuveville-En-Condruz	Thuin
Balen	Dinant	Jodoigne	Nevele	Tienen
Battice	Doische	Jumet	Nieuwpoort	Tongeren
Baulers	Dour	Kapryke	Nimy	Tournai
Beeck-lez-Brée	Ekeren	Kesselloo	Nismes	Tremeloo
Beerse	Elsaute	Kinrooi	Nijvel	Tubize
Beersel	Emptinne	Knokke-Heist	Noirchain	Turnhout
Berchem	Ensival	Koksijde	Nossegem	Ukkel
Bierges-lez-Wavre	Etterbeek	Kontich	Obourg	Verviers
Blandain	Evere	Kortrijk	Oizy	Veurne
Blankenberge	Exaerde	Kuurne	Oostakker	Vezein
Bohan-Sur-Semois	Eksel	La Louvière	Oostkamp	Vielsalm
Boisseilles	Eine	Ladeuze	Oostende	Villance
Bonheiden	Farciennes	Lauwe	Ottignies-Louvain-la-Neuve	Villers en Fagne
Bonlez	Flobecq	Lebbeke	Pâturages	Vilvoorde
Borgerhout	Florennes	Leffinghe	Péruwelz	Vresse-sur-Semois
Boussu	Vorst	Lens-S-Geer	Perwez	Waarschoot
Bovigny	Frameries	Leopoldsburg	Quaregnon	Wareme
Braine-l'Alleud	Galmaarden	Les Bons Villers	Quévy-le-Grand	Warisoulx
Braine-le-Comte	Gedinne	Leuven	Quiévrain	Watermael-Boitsfort
Brugge	Genk	Libin	Renlies	Wenduine
Brussel	Genval	Liège	Rillaar	Wetteren
Bruyères	Geraardsbergen	Limelette	Rochefort	Wierde
Céroux-Mousty	Gesves	Lives-Erpent	Sint-Gillis	Willemeau
Chaineux	Gent	Lodelinsart	Salmchâteau	Wilrijk
Chairière	Ghlin	Lokeren	Schaarbeek	Zaffelare
Chairière-sur-Semois	Gistel	Luingne	Schoonaarde	Zedelgem
Charleroi	Gonrioux	Manage	Sclayn	Zellik
Châtillon	Gosselies	Marche-en-Famenne	Seilles	Zolder
Chaudfontaine	Haacht	Marchienne-au-Pont	Séloignes	Zulte
Chimay	Halle	Mechelen	Senzeilles	
Ciney	Hamme		Seraing	
Ciply	Harmignies		Sint-Niklaas	
	Harre			
	Hasselt			

Vragen

1. Zoek in de lijst van gemeenten met een koloniaal monument hierboven naar 3 gemeenten in de buurt van je huis of school.

Om je te helpen kan je de lijst van gemeenten consulteren op volgende webpagina waar een Excel-document staat met het overzicht van de gemeenten en de monumenten die er staan: <https://lup.be/pages/digital-appendix-the-leopard-the-lion-and-the-cock> Als je de lijst van de gemeentes bekijkt, dacht je dat er meer of minder koloniale propaganda was in de periode van de kolonie?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Bepaal aan de hand van onderstaande vragen voor elk van de monumenten van de 3 gemeentes die je selecteerde welk propagandaverhaal ze vertellen:

- . Wat voor soort monument is het? (Standbeeld: grootte, zichtbaarheid, gedenkplaten met koloniale of plaatsnamen?)
- . Welke historische figuur is er op afgebeeld? Stel een korte biografie op (geboorte- en sterfdata en de relatie met de koloniale periode).
- . Waarom denk je dat dit monument is opgericht? Is het een historische figuur die als held wordt getoond? Is het de beschavingsmissie van de kolonie die benadrukt wordt?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tijdens de koloniale periode van 1885 tot 1960 waren er zo'n 2600 Belgische gemeenten. 232 daarvan hadden een of meerdere koloniale monumenten of plaatsnamen. Om welk percentage gaat dit? Verandert dit je mening over hoe wijdverspreid dit soort propaganda was?

Hoeveel koloniale monumenten of plaatsnamen werden er sinds "Black lives matter" door Belgische gemeenten weggehaald of aangepast? Kan je enkele van hun argumenten opsommen?

.....
.....
.....
.....
.....

Maar 10% van de Belgische steden en gemeenten had een monument of plaatsnaam die verwees naar de kolonisatie. Zo wijdverspreid was die nu ook weer niet.

Thema 1.2

Welke boodschap bracht de koloniale propaganda?

Achtergrondtekst

Om de Belgische kolonisatie van Congo te promoten en te rechtvaardigen, brachten de koloniale overheid, bedrijven, missies, verenigingen en belangengroepen decennialang dezelfde boodschap via tentoonstellingen, films, tijdschriften, schoolboeken, monumenten, ... Die boodschap heette de beschavingsmissie.

De beschavingsmissie klonk als volgt: voor de komst van de Belgen was Centraal-Afrika een onontgonnen gebied vol natuurlijke rijkdommen, ver weg van de beschaving, met zogeheten primitieve inwoners die leden onder epidemieën, stammenoorlogen, slavernij, bijgeloof en barbaarse rituelen zoals kannibalisme. Leopold II en zijn zogeheten pioniers brachten dat zogenaamd onbekende stuk Afrika in kaart en bevrijdden de Congolezen uit handen van Arabische slavenhandelaars en brachten hen een beschaafdere levensstijl bij. Na de dood van de koning was het de nationale plicht van België om zijn beschavingsproject verder te zetten, zo klonk de beschavingsmissie. De koloniale overheid, katholieke missionarissen en de bedrijfswereld moesten de volkeren van Belgisch-Afrika op weg helpen richting beschaving. Dat deden ze volgens het koloniale propagandaverhaal door de Congolezen op te voeden en te onderwijzen, door ziekenzorg te verschaffen, door de economie uit te bouwen en de kolonie goed te besturen, dat alles naar Belgisch voorbeeld.

Het propagandaverhaal van de beschavingsmissie moest de Belgische kolonisatie verantwoorden en stond mijlenver van de koloniale realiteit in Congo. Dat deed het door zwarte en witte mensen als fundamenteel anders voor te stellen. De witte Belg zag zichzelf als superieur, als meer beschaafd en vond daarom dat hij of zij het recht en zelfs de plicht had om Congo te koloniseren. De zwarte inwoners van Congo werden als inferieur en minder beschaafd weggezet. De goedbedoelende Belgen moesten hen helpen om op een meer beschaafde manier te leven.

Historische bronnen

Uit het Frans vertaalde fragment uit het jaarverslag van 1913 van de Afrikaanse Club van Antwerpen, de koloniale belangenvereniging uit Antwerpen die het initiatief nam om een monument op te richten voor Baron Dhanis die de stichter en ere-voorzitter was van hun organisatie.

‘Hieronder geven we de beschrijving van de beeldhouwer zelf [Frans Joris]:

[...]

Verheerlijking, in de persoon van baron Dhanis, van de definitieve zege over de slavendrijvers en herleving van het zwarte Afrika onder Belgische bescherming. Het monument geeft uiting aan die dubbele gedachtegang. De houding van baron Dhanis, goed zichtbaar op een verhoging geplaatst, herinnert aan het meeslepende vuur van het gevecht en de vervolging van de vijand, en verheerlijkt de overwinning. Met geheven geweer, symbool van kracht en moed, ontvangt hij de overgave van een Arabische chef (verpersoonlijking van de slavendrijvers) die onderdanig buigt aan zijn voeten. Maar de overwinnaar bedwingt zijn heftige bezieling om met een gebaar van bescherming en welwillendheid het offer te ontvangen dat hem wordt aangeboden door het bevrijde Afrika, in de vorm van een klein kind, symbool van de toekomst van Congo, onder bescherming van de Belgische bevrijder. [...]

Aan de voet van het beeld staat vooraan het eenvoudige opschrift “voor de mensheid”, dat herinnert aan het doel van het optreden van de Belgen in Congo.’

Lexicon

Verheerlijking: iemand heel erg bewonderen

Zege: overwinning

Gedachtegang: redenering

Verpersoonlijking: een persoon die symbool staat voor iets (hier de slavenhandel)

Standbeeld Baron Dhanis in Antwerpen, 1913 (Felix Archief, FOTO-GF#1234)

Vragen

Welke figuren zie je op het monument?

Baron Dhanis, een zogeheten Arabische slavenhandelaar en een Congolese vrouw met kind

Wie zijn ze of waarvoor staan ze symbool?

- . Baron Dhanis symboliseert de Belg die in naam van Leopold II de Arabische slavenhandelaars overwint, de Congolezen bevrijdt en op weg helpt richting beschaving
- . De Arabische slavenhandelaar symboliseert de slavenhandel waar de Congolese bevolking onder lijdt
- . De Congolese vrouw en kind symboliseren het Congolese volk dat de Belgen dankbaar is om hen te bevrijden en beschaven en zich onder de bescherming van de Belgen plaatst.

Is er een verschil in de manier waarop witte en zwarte figuren worden afgebeeld?

De witte Baron Dhanis torent als overwinnaar en bevrijder uit boven de nederig buigende slavenhandelaar en de dankbaar knielende Congolese vrouw en kind. De witte Belg is letterlijk en figuurlijk verheven boven de inwoners van Congo.

Wat staat er onderaan het monument geschreven? Wat betekenen die woorden?

- . 'Voor de mensheid'
- . De boodschap refereert naar de beschavingsmissie: België koloniseert Congo om de Congolezen op weg te helpen richting beschaving en een beter leven.

Wat is het doel van dit monument? en wanneer werd het opgericht? Voor wie is de boodschap bestemd?

De heldendaden van Baron Dhanis eren en zo het Belgische publiek herinneren aan het belang van de kolonisatie

Thema 1.3

Klopt het koloniale propagandaverhaal? – Onafhankelijke Congostaat (1885-1908)

Achtergrondtekst

In de koloniale propaganda werden koning Leopold II en zijn zogenaamde pioniers steevast afgeschilderd als helden, als bevrijders van de Congolezen. Dat beeld staat echter mijlenver van de historische werkelijkheid.

In plaats van de Congolezen te bevrijden, probeerde het koloniale leger van Leopold II stap voor stap steeds grotere stukken van Congo te bezetten. Dat deden ze door bondgenootschappen te sluiten met de leiders van de gemeenschappen die in het Congobekken woonden. Als die weigerden om het hoofd te buigen voor de kolonisator, werden ze met geweld op de knieën gedwongen. Het koloniale leger gebruikte niet alleen geweld om Congolese leiders en hun gemeenschappen bij de kolonie in te lijven, maar ook om ze opnieuw in het gareel te dwingen als ze te veel weerstand boden tegen het koloniale gezag.

In plaats van beschaving te brengen, focuste het koloniale regime van Leopold II vooral op het maken van winst. De koloniale overheid en een reeks Belgische bedrijven dwongen de Congolese bevolking om rubber te produceren tegen een veel te lage vergoeding of zelfs voor niets. Daarvoor waren alle tactieken toegelaten. Martelingen, verminkingen, executies, verkrachtingen, het platbranden van dorpen, ... Gemeenschappen die niet genoeg rubber leverden, werden gruwelijk gestraft om een voorbeeld te stellen aan hun burens.

Historische bron

In 1903 doorkruist de Britse diplomaat Roger Casement de Onafhankelijke Congostaat van Leopold II om de beschuldigingen van geweld door de koloniale overheid en rubberbedrijven tegen de bevolking te onderzoeken. Hij en zijn tolk registreerden er onder meer deze getuigenis van een Congolese man die op de vlucht was. Het fragment werd geciteerd door historicus Roger Anstey in zijn kritische artikel over de uitbuiting en het geweld in Leopolds Congo uit 1971 en voor dit pakket vertaald naar het Nederlands.

‘Ik ben Moyo. De twee naast mij zijn Waukaki en Nkwabali, allemaal zijn we Bangongo. In ons land moest elk dorp twintig manden rubber vullen. [...] Vier keer per maand moesten we die manden binnenbrengen. [...] We werden hier niet voor betaald! We kregen niets! [...] De betaling was een paar meter stof en een beetje zout voor elke grote mand vol rubber, maar het werd aan onze chef gegeven, nooit aan de mensen. [...]

Tien dagen hadden we nodig om twintig manden rubber te vullen. Als we te laat waren, werden we gedood. We moesten steeds dieper het bos intrekken om rubberlianen te vinden, zonder eten. Onze vrouwen moesten het verbouwen van onze velden en tuinen opgeven. Toen verhongerden we.

Wilde dieren – de luipaarden – doodden sommigen onder ons als we werkten in het woud. Anderen verdwaalden of stierven van ontbering en honger. We smeekten de blanken om ons met rust te laten. We zeiden dat we niet meer rubber konden leveren. Maar de witte mannen en hun [zwarte] soldaten zeiden: ”Ga! Jullie zijn maar beesten, jullie zijn maar nyama (vlees).”

We probeerden, altijd gingen we dieper het woud in. Als we faalden en niet genoeg rubber hadden, kwamen de soldaten naar onze dorpen en doodden ze ons. Velen werden doodgeschoten, sommigen werden de oren afgesneden, anderen werden vastgebonden met touwen rond hun nek en lichaam en werden

weggevoerd. De witte mannen in hun posten wisten soms niet wat voor slechte dingen de soldaten met ons deden, maar het waren de witte mannen die de soldaten stuurden om ons te straffen als we niet genoeg rubber brachten.'

Vragen

Wie is hier aan het woord? In welke taal sprak de getuige? In welke taal werd de getuigenis opgeschreven? Zijn het dus letterlijke woorden? Maakt dit de getuigenis over geweld in de Onafhankelijke Congostaat geloofwaardig?

- . De woorden van Moyo, een inwoner uit Congo, vertaald door een tolk naar het Engels, opgeschreven door Roger Casement en geciteerd door Roger Anstey en vertaald naar het Nederlands in dit pakket
- . Er zit best veel ruis op de bron, maar het blijft wel een belangrijke getuigenis (omdat er zo weinig zijn)

Wie is er betrokken bij de productie van rubber? Wie doet wat?

- . Er zijn Congolezen die rubber produceren
- . Chefs zijn een soort tussenschakel
- . Zwarte soldaten komen als er niet genoeg rubber geproduceerd wordt
- . De witte mannen overzien heel het systeem

Thema 1.4

Klopt het koloniale propagandaverhaal? – Belgisch Congo (1908-1960)

Achtergrondtekst

Volgens het koloniale propagandaverhaal zetten de Belgen het zogeheten beschavingswerk van Leopold II verder na zijn dood. Dat gebeurde door scholen en ziekenhuizen te bouwen, door de economie te ontwikkelen met mijnen, plantages en infrastructuur zoals spoorwegen en door de kolonie goed te besturen. Hoewel heel wat kolonialen goede bedoelingen hadden, moeten we bij dat propagandaverhaal een aantal kritische noten plaatsen.

Het koloniale onderwijsbeleid voor zwarte kinderen zette vooral in op lager onderwijs. Daar werden leerlingen opgevoed tot gehoorzame koloniale onderdanen en goede christenen. Secundair onderwijs was heel praktisch gericht en bereidde een kleine groep scholieren voor op de ondergeschikte rol die ze zouden spelen binnen de koloniale administratie, bedrijven of de Kerk. Hogere studies werden ontmoedigd om geen kritisch denkende elite op te leiden.

Wat ziekenzorg betreft is het belangrijk om niet te vergeten dat de kolonisatie in het begin medeverantwoordelijk was voor de verspreiding van epidemieën zoals de slaapziekte onder de Congolese bevolking, die uitgeput was door oorlog, dwangarbeid en het vluchten voor de kolonisator. Ziekenzorg focuste bovendien in eerste plaats op de witte kolonialen. Pas in het interbellum en vooral na de Tweede Wereldoorlog investeerde de Belgische overheid in ziekenzorg voor de gekoloniseerde bevolking. Maar de koloniale ziekenzorg bereikte lang niet alle Congolezen.

Op economisch vlak waren het vooral de Belgische bedrijven en hun witte werknemers en aandeelhouders die de vruchten plukten van de kolonisatie. Niet de zwarte arbeiders en boeren, die vaak onder dwang spoorwegen aanlegden of grondstoffen zoals koper en katoen produceerden en met hun belastingen de kolonisatie grotendeels financierden.

Ook het zogenaamde ‘efficiënt’ bestuur van de Belgen was gebaseerd op geweld. Individuele weerstand werd bestraft met de gevangenis of lijfstraffen. Ook collectief verzet, zoals stakingen of rebellieën, werd met geweld de kop ingedrukt.

Historische bron

In 1960 eiste de Congolese bevolking de onafhankelijkheid op. Tijdens de officiële plechtigheid van de machtsoverdracht gaf de pas verkozen eerste minister Patrice Lumumba een vurige speech waarin hij weerwoord bood aan koning Boudewijn. Die verheerlijkte in zijn toespraak de kolonisatie, te beginnen met het zogenoemde pionierswerk van zijn verre voorganger Leopold II.

Hieronder een uit het Frans vertaald fragment uit de speech van Patrice Lumumba waar online ook videomateriaal van bestaat:

‘[...] Dit was ons lot gedurende tachtig jaar koloniaal regime; onze wonden zijn nog te vers en te pijnlijk voor ons om hen uit ons geheugen te bannen. Wij hebben kwellend werk gekend, dat in ruil voor salarissen werd geëist die ons niet toelieten genoeg te eten om de honger weg te nemen, of onszelf te kleden, of ons fatsoenlijk te huisvesten, of onze kinderen op te voeden als schepselen die we liefhebben.

Wij hebben ironie, beledigingen, slagen gekend die we ‘s ochtends, ‘s

middags en 's avonds doorstonden, omdat wij Zwarten zijn. Wie zal vergeten dat aan een zwarte 'jij' werd gezegd, zeker niet als aan een vriend, maar omdat het meer eerbare 'U' alleen voor blanken werd gereserveerd?

Wij hebben ons land zien veroverd worden, in naam van zogezegde legale wetten die in feite slechts erkennen dat macht recht is.

Wij hebben gezien dat de wet niet hetzelfde was voor een blanke en een zwarte, toegeeflijk voor de eerste, wreed en onmenselijk voor de ander.

Wij zijn getuige geweest van het afschuwelijke lijden van diegenen die veroordeeld waren voor hun politieke standpunten of godsdienstige overtuigingen; verbannen in hun eigen land, was hun lot werkelijk slechter dan de dood zelf.

Wij hebben gezien dat er in de steden prachtige huizen voor de blanken en afbrokkelende barakken voor de zwarten waren, dat een zwarte niet in de voor film geschikte huizen, in de restaurants, in de winkels van de Europeanen werd toegelaten; dat een zwarte in het scheepsruim, aan de voeten van de blanken in hun luxecabines reisde.

Wie zal ooit de slachtingen vergeten waarbij zo velen van onze broeders omkwamen, de cellen waarin diegenen werden geworpen die weigerden zich aan een regime van onderdrukking en uitbuiting te onderwerpen?

Dat alles hebben wij verdragen, mijn broeders.

Maar wij, die de stem van uw verkozen vertegenwoordigers het recht heeft gegeven ons geliefde land te leiden, wij die in ons lichaam en in ons hart onder de koloniale onderdrukking hebben geleden, wij vertellen u zeer luid, dat alles is voortaan beëindigd. [...]

Vragen

Wie is Patrice Lumumba?

De allereerste verkozen eerste minister van het onafhankelijke Congo

Tot wie richt hij zich in deze toespraak?

'wij', 'mijn broeders', de bevolking van Congo

Welke woorden gebruikt hij om de Belgische kolonisatie te omschrijven?

Wonden, kwellend werk, honger, beledigingen, slagen, verovering, machtsvertoon, onrecht, wreed en onmenselijk, lijden, verbanningen, discriminatie, slachtingen, onderdrukking en uitbuiting, ...

Wat verwijt hij de Belgische kolonisator?

Racisme, wreedheid, onmenselijkheid, uitbuiting...

Hoe gaat Lumumba in tegen het Belgische propagandaverhaal van de beschavingsmissie?

Hij benoemt de wandaden van het koloniale regime en bekritiseert de discriminatie

Thema 1.5

Hoe keek de Congolese bevolking naar de Belgische kolonisatie en kolonisator?

Achtergrondtekst

De inwoners uit Congo hadden een heel andere kijk op de kolonisatie dan de Belgen. De Belgen vonden dat ze goed werk leverden door beschaving te brengen naar een onbeschaafde plek. Voor veel mensen in Congo kwam de Belgische kolonisatie neer op economische uitbuiting, armoede en ongelijkheid en een aanval op hun cultuur en manier van leven. Binnen het koloniale systeem kregen zij, door hun zwarte huidskleur, een ondergeschikte rol.

Veel mensen in Congo hadden een negatief beeld van de kolonisatie en verlangden terug naar de periode voor de komst van de Belgen. Via geruchten en verhalen gaf de bevolking de Belgische kolonisatie een plaats en probeerden de Congolezen te vatten wat er gebeurde. Zo deden er tijdens de eerste decennia veel verhalen de ronde in Congo over hoe de Belgische kolonisatoren van een eiland op zee kwamen, gemaakt van rubber, of over hoe de witte mannen geesten waren van teruggekeerde doden, of vampiers en kannibalen op zoek naar mensenbloed en -vlees. Daarnaast gaven de Congolezen de koloniale ambtenaren, bedrijfsmedewerkers en missionarissen waarmee ze in contact kwamen veelzeggende bijnamen die vaak getuigden van het geweld, de uitbuiting, onderdrukking, beledigingen en discriminatie die ze moesten ondergaan. Het beeld dat de Congolese bevolking op die manier van de kolonisatie schetste, was niet bepaald rooskleurig.

Historische bron

In 2009 publiceerde gerenommeerd Congo-expert Osumaka Likaka zijn boek 'Naming Colonialism: History and Collective Memory in the Congo, 1870–1960'. Hij onderzocht zogeheten antroponiemen om de Congolese kant van de koloniale geschiedenis te bestuderen. Antroponiemen zijn namen die de Congolese bevolking gaf aan de koloniale ambtenaren die hen bestuurden. Hieronder een selectie uit de lange lijst voorbeelden die Likaka gebruikte:

Antroponiem in een Congolese taal en Nederlandse vertaling

Adamiso: Wetende ogen	Mambomo Fimbo: Man met de zweep
Basikoti: Hij die veel slaat met de zweep	Mangbe: Witte kannibaal
Beleli: Vrouwengek	Matamba-tamba: Slavendrijver
Bola Bola: Hij die meedogenloos slaat	Matcho Kali: Boze ogen
Bwana Nzige: De sprinkhaan	Mayala: Onderdrukker
Ipanga Ngunda: Hij die mijn land verwoest	Miso Minei: Dief
Kimbwi: Hyena	Ndoki: Heks, hij met de macht om kwaad te doen
Kitatshindja: Hij die mensen in stukken snijdt	Nkake: Witte kannibaal
Koma Koma: Wurger	Nyoka: Slang
Liboma: Hij die doodt	Simba Bulaya: Witte kannibaal
Likoke: Prikkende boom	Tshienda Bitekete: Luie wandelaar
Lokonga: Giftige slang	Tshoma-Tshoma: Hij die mensen in brand steekt
Lumandemulo: Hij die boetes int	Wai Wai: Brenger van grote problemen
Mafuta Mingi: Dikzak	
Makpatu: Vrouwengek	

Vragen

Welke bijnamen hadden de Congolezen voor de witte ambtenaren en officieren van de Onafhankelijke Congostaat en Belgisch Congo?

.....

.....

.....

.....

.....

Wat zeggen de bijnamen over hoe de Congolezen de kolonisatie ervaren?

.....

.....

.....

.....

.....

. Heel veel bijnamen verwijzen naar verbaal en fysiek geweld
. Alle bijnamen zijn negatief

Zou je het gebruik van dit soort bijnamen omschrijven als een Congolese daad van verzet tegen het koloniale regime? Of gaat het eerder om benoemen van wat kolonisatie inhield voor hen?

.....

.....

.....

.....

.....

Beide. Bijnamen waren een vorm van verzet die minder risicovol was dan bijvoorbeeld betogen of staken maar waren ook een manier om kritiek te geven op de kolonisatie en te benoemen waar de Congolezen onder leden.

Ken je voorbeelden van dit soort antroponiemen uit je eigen omgeving? Zijn er mensen met gezag over jou die jij benoemt met een bijnaam?

.....

.....

.....

.....

.....

Eigen mening van de leerling

Kuifje in Congo, koloniale beeldvorming vroeger en nu

Inleiding

In 1960 kwam er een einde aan 75 jaar Belgische overheersing van Congo. Toch is onze koloniale geschiedenis nog lang niet voorbij. Er woeden vandaag verschillende debatten – in de media, in de politiek, ... – over ons koloniale verleden en hoe we moeten omgaan met erfenissen uit die periode. Voor- en tegenstanders houden er vaak felle meningen op na. Soms vinden die uiting in (provocatieve) acties zoals het beschadigen of vernielen van koloniale monumenten of het stelen/terugeisen van Congolese kunst uit Belgische musea.

Het is duidelijk dat de kolonisatie een gevoelig thema is dat de gemoederen hoog kan doen oplaaien. Vaak gaan de standpunten in de debatten terug op zaken die tijdens de kolonisatie gebeurd zijn. Het is daarom belangrijk om naar de historische wortels van deze debatten te kijken. Zo kunnen we de verschillende stemmen in het debat leren begrijpen én onze eigen mening vormen.

In deze lessen gaan jullie zelf op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse debatten over onze koloniale geschiedenis. Dat doen jullie als leden van een expertencommissie die een overheidsorgaan (zoals het Federaal Parlement) of instelling (zoals een museum) adviseren of hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis (zoals koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte). Eerst **bekijken jullie één debat van dichterbij**. Waarover gaat het debat? Welke verschillende stemmen zijn er in het debat? Welke argumenten dragen ze aan?

Daarna gaan jullie op zoek naar de **historische wortels van dit debat**. Wat is er tijdens de koloniale periode – zowel in België als in Congo – gebeurd om het debat te doen ontstaan? Historische bronnen van zowel Congolezen als Belgen, en achtergrondteksten geven jullie inzicht in dit stukje koloniale verleden.

Deze les is een groepswerk. Verdeel de opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen onder elkaar, lees ze en leg jullie bevindingen samen. Discussieer met respect voor elkaars mening en leer uit elkaars inzichten.

Ten derde presenteren jullie de belangrijkste conclusies van het onderzoek en gesprek binnen jullie expertencommissie. Dat kan aan de hand van een PowerPointpresentatie, poster, filmpje of een andere creatieve manier die jullie zelf bedenken. Daarna bespreken jullie bevindingen met de rest van de klas.

Optionele oefening

Lees als voorbereiding het stripboek “Kuifje in Congo” en haal de stereotypes er uit, maak hiervan een collage.

Omschrijving casus

Voor de 90ste verjaardag van Kuifje werd het album ‘Kuifje in Congo’ dat voor het eerst in zwart-wit verscheen in 1931 opnieuw uitgebracht. Hoewel heel wat mensen pleitten om toch tenminste een voorwoord te publiceren waarin Belgische koloniale vooroordelen over Congo en de Congolezen in de strip geïdentificeerd werden, gebeurde dit niet.

De strip is voor velen een verheerlijking van het Belgische kolonialisme en toont ons hoe koloniale vooroordelen

en negatieve beeldvorming over Congo en de Congolezen nog steeds deel uitmaken van de hedendaagse cultuur in België.

Omdat er zoveel kritiek komt op de heruitgave van ‘Kuifje in Congo’ maar ook op andere strips met koloniale beeldtaal stellen de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie en de Association Professionnelle des Bibliothécaires et Documentalistes een expertencommissie samen. Als leden wordt aan jullie gevraagd om na te denken over koloniale beeldtaal in strips zoals ‘Kuifje in Congo’. Het doel is om een advies te geven over wat bibliotheken kunnen doen met koloniale strips: Mogen ze nog ontleend worden? Moeten ze in een apart rek gezet worden met historische duiding en informatie? Er wordt jullie gevraagd om eerst het debat in kaart te brengen en dan de historische wortels van het probleem te onderzoeken en te bespreken, om tenslotte jullie advies te presenteren.

Het debat

Verdeel de fragmenten uit de opiniestukken in bijlage 2.1 onder de leden van de expertencommissie. Lees de fragmenten en beantwoord dan samen onderstaande vragen.

- Wie is in het opiniestuk aan het woord? Vanuit welke functie en positie spreekt hij of zij (beroep, nationaliteit, Congolese of Belgische roots, ...)? (In één stuk kunnen meerdere mensen aan het woord komen.)
- Wat zijn de verschillende meningen die naar voor komen: is het album koloniaal? Wat moet er met het album gebeuren?
- Waarom is het al dan niet problematisch dat het album in zijn originele vorm herdrukt wordt en beschikbaar blijft (ook voor kinderen)? Wat zeggen de opiniestukken? Wat vinden jullie?

De historische wortels van het debat

Om te kunnen begrijpen waarom er vandaag zoveel debat is over een strip als ‘Kuifje in Congo’ is het belangrijk om te weten hoe Belgen de Congolese bevolking afbeeldden tijdens de koloniale periode en welke waardeoordelen daarachter schuilden. Zoals altijd bij geschiedenis is het echter ook belangrijk om te kijken vanuit verschillende perspectieven en dus ook om stil te staan bij de manier waarop de Congolese bevolking naar de Belgische kolonisatie en kolonisatoren?

Stap 1: Verdeel de teksten en bronfragmenten van bijlage 2.2 onder de leden van de expertencommissie. Iedereen neemt één thema voor zijn rekening.

Thema 1: Hoe beeldde de witte kolonisator de zwarte gekoloniseerde af?

Thema 2: Hoe keek de zwarte gekoloniseerde naar de witte kolonisator?

Thema 3: Hoe probeerden ‘évolués’ de koloniale rollenpatronen en beeldvorming te doorbreken?

Thema 4: Hoe beïnvloedde Congolese en Belgische kunstenaars elkaar?

Stap 2: Lees de achtergrondtekst, lees en bekijk de bronnen, en beantwoord de vragen.

Stap 3: Bespreek je bevindingen met de rest van de expertencommissie aan de hand van de volgende vragen:

Welk beeld hadden veel Belgen van de Congolezen?

.....

.....

.....

Ze werden weggezet als inferieure wezens zonder beschaving; als, 'wilden' zonder veel cultuur die al eeuwenlang leefden van wat de natuur hen bood, in simpele omstandigheden, in eenvoudige hutjes, met amper kleren aan, zich behelpend met heel rudimentaire gebruiksvoorwerpen; als een zogeheten primitief ras dat enkel dacht aan het bevredigen van de meest simpele behoeften zoals eten, drinken en seks, zonder veel na te denken over de lange termijn; als 'heidenen' met hun bijgeloof in allerlei natuurkrachten en geesten

- . Kunnen jullie voorbeelden geven hoe dit beeld tot op de dag van vandaag doorleeft? (Denk aan Kuifje, maar er zijn ook nog andere voorbeelden) Zijn dit soort beelden vandaag nog gepast volgens jullie?

Kuifje, Zwarte Piet, ...

- . Welk beeld hadden veel Congolezen van de Belgen? Kunnen jullie je inleven in hun positie?

. Veel mensen uit Congo hadden een negatief beeld van de witte kolonisten. Belgen werden afgeschilderd als menseneters of vampieren, als kwade geesten en mensenjagers die het op de Congolezen gemunt hadden.

. Maar er was zeker ook plaats voor bewondering en verwondering, bijvoorbeeld voor de technologie van de Belgen zoals hun fietsen, en de typische kledij van de kolonisten, een wit of beige pak of uniform met bijhorende troepenhelm

- . Wat zijn 'évolués'? Aapten zij Belgen na, zoals veel kolonisten vonden? Of verraadden ze hun eigen cultuur, een verwijt dat ze soms van Congolese kant kregen/krijgen? Wat vinden jullie? Of zijn beide meningen te kort door de bocht?

'Evolué' is een Franse term die in Belgisch Congo gegeven werd aan mensen met een zwarte huidskleur die op een witte manier leefden. Die zwarte mensen waren 'geëvolueerd' naar een hoger niveau van beschaving, om het in koloniale termen uit te drukken.

Stap 4 Presenteer het advies van de commissie aan de rest van de klas en bespreek jullie onderzoeksresultaten en bevindingen.

Fragment 2.1

DAENEN, Roel (manager communicatie bij FARO, Vlaams steunpunt voor de cultureel-erfgoedsector), 'Kuifje blijft koloniaal', in: *De Standaard*, 14-01-2019.

Roel Daenen betreurt dat de heruitgave van het omstreden album 'Kuifje in Congo' geen kritische introdunctie bevat.

Hoera, Kuifje is vorige week donderdag 90 jaar geworden! Een van de orgelpunten van die verjaardag is de heruitgave van de (voor de gelegenheid ingekleurde en gerestaureerde) allereerste versie van Kuifje in Congo. En dat is opmerkelijk, want aan het tweede Kuifjesverhaal uit 1930-1931 hangt al jaren een kwalijk racistisch geurtje. En alsof er geen vuiltje aan de lucht is, is het verhaal nu opnieuw beschikbaar. Met een voorwoord, zeker. Dat gaat in op de inkleuring, de keuze van het papier en de restauratie van de tekeningen. Moulinsart, het bedrijf dat de rechten van Kuifje beheert, geeft verder geen enkele duiding in het album. Betreurenswaardig, want daarmee geeft het bedrijf niet alleen blijk van een zekere arrogantie, maar ook van een beperkt maatschappelijk inzicht.

Rechtszaak

Zo was er de fel gemediatiseerde rechtszaak van de Congolese rechtenstudent Mbutu Mondondo Bienvenu, die stelde dat het album 'racistisch' was én 'een belediging voor alle Congolezen'. Hij kreeg in 2012, na vijf jaar procederen, twee keer ongelijk in de rechtbank. Intussen verhuisde het album wel in Britse en Amerikaanse boekhandels van de kinder- naar de volwassenenafdeling, en ontstond er in Zweden commotie over een jeugdbibliotheek die het album (even) uit de rekken haalde.

Om maar te zeggen: wie het heeft over Kuifje in Congo of Kuifje in Afrika - zoals de titel later luidde - begeeft zich op gevoelig terrein. Het is niet moeilijk om te begrijpen waarom: de Afrikanen die erin figureren, worden op een aandoenlijk-paternalistische wijze voorgesteld als (grote, 'te beschaven') kinderen die een brabbeltaaltje spreken, en doen wat de koloniale propaganda uit die tijd stelde dat Congolezen zoal deden: wild zijn, oorlog voeren, afgodsbeelden vereren en zich op een bepaalde, onderdanige manier verhouden tot de Belgen. [...]

Het verhaal laat zich lezen als een spiegel van de toenmalige Belgische koloniale propaganda, bovendien versterkt door de katholieke zendingsbril. De onderliggende boodschap? De 'wilde' (en bovendien heidense) Congolezen moesten de Belgen dankbaar zijn voor zoveel onbaatzuchtige ontwikkelingshulp en inzet. Er zijn voorbeelden genoeg van andere historische betekenisvolle werken die ook vandaag nog worden heruitgegeven, voorzien van een kritische introductie of nabeschouwing. Dat zou toch een kleine moeite geweest zijn voor Moulinsart?

Hoe propaganda werkt

Het standpunt van Mbutu Mondondo Bienvenu - en velen met hem, Congolezen én Belgen - is te begrijpen. [...] De negatieve stereotypering van Congolezen (en bij uitbreiding Afrikanen) door de koloniale propaganda blijkt diep ingesleten [...]. De effecten ervan zijn tot vandaag merkbaar.

In sociale, politieke en communicatiewetenschappen wijst men op de procedés die propaganda effectief maken. Herhaal een boodschap vaak genoeg en varieer ze. In het licht daarvan is Kuifje in Congo dus allerminst onschuldig vertier. Wie (de discussies) over de Canvas-reeks Kinderen van de Kolonie en de heropening van het AfricaMuseum in Tervuren gevolgd heeft, weet dat de omgang met het koloniale verleden de voorbije jaren sterk geëvolueerd is, mee onder druk van de Afrikaanse gemeenschappen.

Lexicon

Betreurt: er spijt van hebben, het jammer vinden

Introdunctie: eerste deel van tekst waarin verteld wordt waar de rest over gaat

Orgelpunt: hoogtepunt

Duiding: uitleg geven over wat iets betekent

Gemediatiseerd: iets waarover heel veel in de media verschijnt (kranten, tv, internet...)

Procederen: Een rechtszaak voeren

Commotie: situatie waarbij iedereen opgewonden over iets is of er opschudding over ontstaat

Paternalistisch: zich gedragen als een autoritaire vader alles van bovenaf regelt en beslist

Toenmalige: vanuit die tijd

Katholieke zendingsbril: de zaken bekijken vanuit de overtuigingen van de katholieke missionarissen die naar andere landen gingen om hun geloof te verspreiden

Onbaatzuchtig: zonder dat je er zelf voordeel van wilt hebben

Stereotypering: bij stereotypering worden bepaalde kenmerken toegeschreven aan een hele groep

En bij uitbreiding de Afrikanen: niet alleen de Congolezen, dus ook alle Afrikanen

Ingesleten: niet meer te veranderen

Procedé: de manier waarop je iets doet in een bepaalde volgorde

Effectief: iets is effectief als het doel bereikt wordt

Vertier: iets dat je afleiding of ontspanning geeft

Machtspositie: een positie waarbij je veel macht hebt over anderen

Privilege: het recht op iets bijzonders dat je mag of krijgt

Het gaat daarbij al lang niet meer over louter een stripalbum of het gebruik van een bepaalde woordenschat. Maar wel over de bewustwording van de machtspositie, de vaak onbewuste procedés en de vanzelfsprekendheid van de privileges van blanke Europeanen. En Kuife in Congo? Dat toont aan dat er nog een lange weg is af te leggen.

Fragment 2.2

LONCIN, Joost, 'Klacht voor racisme in Kuifje in Congo, in: *Het Nieuwsblad*, 08-08-2007.

Een Congolese student heeft bij de Brusselse onderzoeksrechter een klacht ingediend tegen vermeend racisme in 'Kuifje in Congo'. De man heeft zich ook burgerlijke partij gesteld tegen Moulinsart, dat de rechten op het werk van Hergé bewaakt.

Mbutu Mondondo Bienvenu, een Congolees die in België studeert aan de Universit  Libre de Bruxelles, diende een klacht in nadat het stripalbum in opspraak was gekomen in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Daar is de strip sinds kort verhuisd van de rekken met kinderboeken naar die met de volwassenenstrips. Mbutu Mondondo vindt het album racistisch en een belediging voor alle Congolezen. Hij eist dat het album uit de handel wordt genomen en wil een symbolische schadevergoeding van 1 euro.

[...]

Mbutu Mondondo is verontwaardigd over de racistische vooroordelen in 'Kuifje in Congo'. 'Lees bijvoorbeeld eens pagina 20', zegt Mbutu. 'Daar blaft Kuifjes hond Bobbie spoorwegaarbeiders toe en zegt hij dat het luilakken zijn. Verder komt er een stamhoofd aan het woord die niet wil werken omdat hij zich zozegd niet wil vuilmaken. Dat is helemaal de visie van het kolonialisme. En ik kan u verzekeren dat de koloniale tijd voor de Congolezen geen pretje was. Er vielen miljoenen doden.'

Hyperpolitieke correctheid

Mbutu weigert het album te zien als een historisch document dat de tijdsgeest van de jaren dertig weergeeft en waar de lezer zijn eigen oordeel kan over vellen. 'Nee, hoor. De kolonialistische mentaliteit bij de Belgische politici is nog springlevend.' [...]

Jozef De Witte, directeur van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding wil de klacht niet minimaliseren. 'Ik begrijp de gevoeligheid van de man', zegt De Witte in de krant De Morgen. 'Maar we moeten ons hoeden voor een overreactie en voor hyperpolitieke correctheid.'

De directeur van het Belgisch Centrum voor het Beeldverhaal, Jean Auquier, die als kind in de jaren vijftig in Congo opgroeide, vindt de klacht 'belachelijk'. 'We gaan de films van Laurel en Hardy toch niet verbieden voor kinderen omdat de twee een anarchistisch misprijzen voor politieagenten aan de dag leggen. Ach, Hergé heeft zich zijn leven lang verontschuldigd voor dat album. Hij wilde vooreerst een verhaal brengen. Hij had niet de pretentie de werkelijkheid weer te geven. Je moet de lezer niet voor dom houden. Je moet trouwens niet Hergé verwijten maar zijn opdrachtgever', zegt Auquier. 'Hergé was in 1930 een jonge, naïve tekenaar die werkte voor de krant Le XX^{ me} Siècle. Dat was een rechts krantje en dan ben ik nog vriendelijk. De uitgever wilde van Hergé een verhaal waarin de zozegde weldaden van het Belgisch kolonialisme werden bejubeld.'

Lexicon

Vermeend: zogenaamd, vermoedelijk, verondersteld

Burgerlijke partij: is de persoon in een rechtszaak die beweert schade opgelopen te hebben door een misdrijf en hiervoor schadevergoeding vraagt.

De rechten op het werk: het werk van de auteur is beschermd en mag niet zonder zijn of haar toestemming gebruikt worden door iemand anders.

In opspraak komen: er wordt ongunstig over gesproken

Symbolische schadevergoeding: wanneer iemand geen financiële vergoeding wil in een rechtszaak, maar enkel erkenning voor het leed of de schade.

Hyperpolitieke correctheid: politieke correctheid is een manier van heel voorzichtig en verhuld te praten over onderwerpen die gevoelig zijn en veel reacties kunnen uitlokken. Hyperpolitieke correctheid is hetzelfde maar dan nog veel voorzichtiger.

Tijdsgeest: is een manier van denken en handelen van een groot deel van de bevolking in een bepaalde periode.

Mentaliteit: hoe je je voelt en wat je denkt over wat je doet

Hoeden: er voor zorgen dat een bedreiging geen werkelijkheid wordt

Anarchistisch: leven in een samenleving zonder vorm van bestuur

Weldaad: een goede daad doen voor iemand

Bejubelen: nadrukkelijk laten merken dat je blij bent met iemand of iets

Fragment 2.3

BEX, Jan, “Racistisch? Nee. Wel kolonialistisch”, in: *Het Belang van Limburg*, 13-01-2019.

Kuifje is 90. Om dat te vieren is ‘Kuifje in Congo’ heruitgebracht in de originele versie uit 1931 en voor het eerst ingekleurd. Nochtans een omstreden strip. Onder meer daarom voorlopig enkel digitaal te verkrijgen. “Racistisch? Neen, dat niet”, zei Hergé zelf er nog over. “Wel kolonialistisch. Een getuigenis van een algemeen gevoel van superioriteit van het ene volk ten opzichte van een ander. Een gevoel dat ik toen deelde.”

[...]

Ontstellend

Wie als volwassene nu Kuifje in Congo leest, of zelfs het afgezwakte Kuifje in Afrika, kan er niet omheen dat dit uit een ver vervlogen tijd stamt. Alsof het vanzelfsprekend is, is Kuifje meteen het idool van alle Congolezen. Die Kuifje zeer gezagstrouw als een koning ronddragen terwijl ze een eerder primitief taaltje bezigen. Kuifje als koning, Kuifje even zelfs als onderwijzer. Voor Congolese kinderen wijdt hij uit over hun vaderland België. Al wordt dat in de naoorlogse versie een rekenles: “2+2=? Toe, weet niemand dat?”

Hergé geeft zowaar de Luipaardman een prominente, dreigende scène in deze strip. Ongetwijfeld geïnspireerd door het beruchte, nu naar de kelder verwezen beeldengroep uit 1913 in het Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (nvdr. AfricaMuseum). Een standbeeld dat mee de kolonisatie door België moest en zou verrechtvaardigen.

In het uiteindelijk bijzonder dunne verhaal - een alibi voor Hergé om zijn reporter in het volgende verhaal wel naar Amerika te kunnen sturen - slacht Kuifje ook ontstellend veel dieren af: krokodillen, antilopes, chimpansees, boa's, olifanten... allemaal worden ze bejaagd en neergeschoten. Alsof het een lieve lust is. Een olifant? Aha, dat is ivoor. Hij slaagt er zelfs in een neushoorn te dynamiteren. Ook al geeft hij toe dat hij met die manier van jagen misschien wat overdrijft, in Zweden kunnen ze er niet mee lachen. De neushoorn-scène zal in de Zweedse editie sneuvelen. Dierenrechten in 1930-31? Onbestaande. Net zoals kritiek op het koloniale systeem in België.

Naïef

“Het is inderdaad een naïeve strip, vol stereotypen over het kolonialisme van die tijd”, knikt Didier Platteau, uitgeefdirecteur bij Moulinart, de rechtenmaatschappij achter Kuifje. “Hergé stond toen onder sterke invloed van zijn autoritaire hoofdredacteur. Die zichzelf als coauteur zag.” Dat klopt. Zozeer dat bij de eerste drie albums, uitgegeven door de krant, hoofdredacteur Wallez op eigen naam zelfs een deel van de auteursrechten opstreek. Platteau: “Bovendien heeft de jonge Hergé – 23 jaar in 1930 - op dat moment te weinig bagage om tegen zijn baas in te gaan. Hij heeft gewoon de kijk op Congo weergegeven zoals die toen rond hem was. Nu heeft dat werk een bijzonder zwaar symbolisch gewicht. En ja, als je dit los van 1930 bekijkt, is het evident dat het irritant is. Je moet dit werk in zijn context zien. Zoals er nog wel meer creaties zijn die getuigen van een heel andere tijd.”

In Groot-Brittannië, altijd al een kritische voorloper geweest in het Congodebat en de rol van eerst Leopold II en dan België daarin, is Tintin in the Congo pas sinds 2005 op de markt. Enkel te koop in de rekken voor volwassenen. Didier Platteau bevestigt: “In de Engelse editie staat er een zinnetje op de titelpagina. Dit album is niet geschikt voor kinderen.”

[...]

Lexicon

Omstreden: iets waarover niet iedereen het eens is

Ontstellend: iets wat schokkend is

Gezagstrouw: als je het gezag (iemand die boven je staat) gehoorzaamt

Prominent: belangrijk

Rechtvaardigen: uitleggen waarom iets volgens jou goed of redelijk is

Editie: uitgave of versie

Stereotiep: een bepaald kenmerk dat toegeschreven wordt aan een hele groep

Autoritair: iemand die bazig is en zijn wil aan anderen oplegt

Coauteur: medeauteur, medeschrijver

Context: de totale omgeving waarin iets zijn betekenis krijgt, hier is dit dus informatie over hoe in 1930 over kolonisatie gedacht werd, wat de situatie van Hergé toen was, wie hem de opdracht gaf de strip te maken...

Actualiteit: wat vandaag gebeurt, of een onderwerp of gebeurtenis die in het nieuws is.

Duiden: uitleggen wat iets betekent

Tijdsdocument: een document over het verleden of het heden dat veel informatie geeft over de wijze van leven, mentaliteit, de omstandigheden enz.; iets wat de wijze van leven en denken in zekere tijd beschrijft.

Décideurs: de personen die mogen beslissen

Inspiratiebronnen

Het mag duidelijk zijn. Het laatste woord over Kuifje in Congo is nog niet gezegd. Als onze kijk op Congo en de koloniale geschiedenis verandert, verandert ook onze kijk op Kuifje in Congo. Alleen zijn er weinig creaties uit die koloniale tijd nog zo makkelijk verkrijgbaar en breed verankerd in de populaire cultuur. Strips hebben dat doorgaans wel.

[...]

Reclamestrip voor de kolonie

Na Congolese klachten werd Kuifje in Congo door het Brusselse Hof van Beroep eind 2012 niet racistisch bevonden. Het mocht dus in de handel blijven. Voor Barly Baruti, een Congolese striptekenaar die sinds begin jaren negentig in het Brusselse leeft, hoeft een verbod niet, maar duiding bij de strip is wel nodig, benadrukt hij. “Tintin is ook populair in Congo, maar het is niet zo dat dit verhaal een van de favorieten is. Tintin au Congo stikt juist van het paternalisme. Bedoeld om de jeugd van toen te laten zien hoe goed het leven wel niet was in de kolonie. ’t Is er mooi, de mensen zijn er simpel en braaf, ga ernaartoe, daar zijn we bij ons. Een soort België in de tropen. Dat is de context, dat is het motief: reclame om naar de kolonie te gaan. Waar alles peis en vree is en waar niets verkeerd gebeurt.”

“Ik vind dat je dit verhaal, zonder enige toelichting, niet meer zo kan uitbrengen. Zonder context vind ik dit gevaarlijk. Anders zal men heel snel vergelijken met de actualiteit terwijl België en Congo al lang niet meer hetzelfde zijn. In feite moet je deze erfenis laten duiden door zowel Belgen als Congolezen. Anders kan je de uitgever verwijten dat ze dit enkel voor de centen doet. Uiteraard is dit een tijdsdocument. Maar zeg dat dan ook. Laat dat zien. Het debat na de persconferentie over deze strip was positief. We hebben als Congolezen mee onze zeg kunnen doen. Alleen vond ik het ongelukkig dat les décideurs niet langer rond de tafel zaten.”

Thema 2.1

Hoe beeldde de witte kolonisator de zwarte gekoloniseerde af?**Achtergrondtekst**

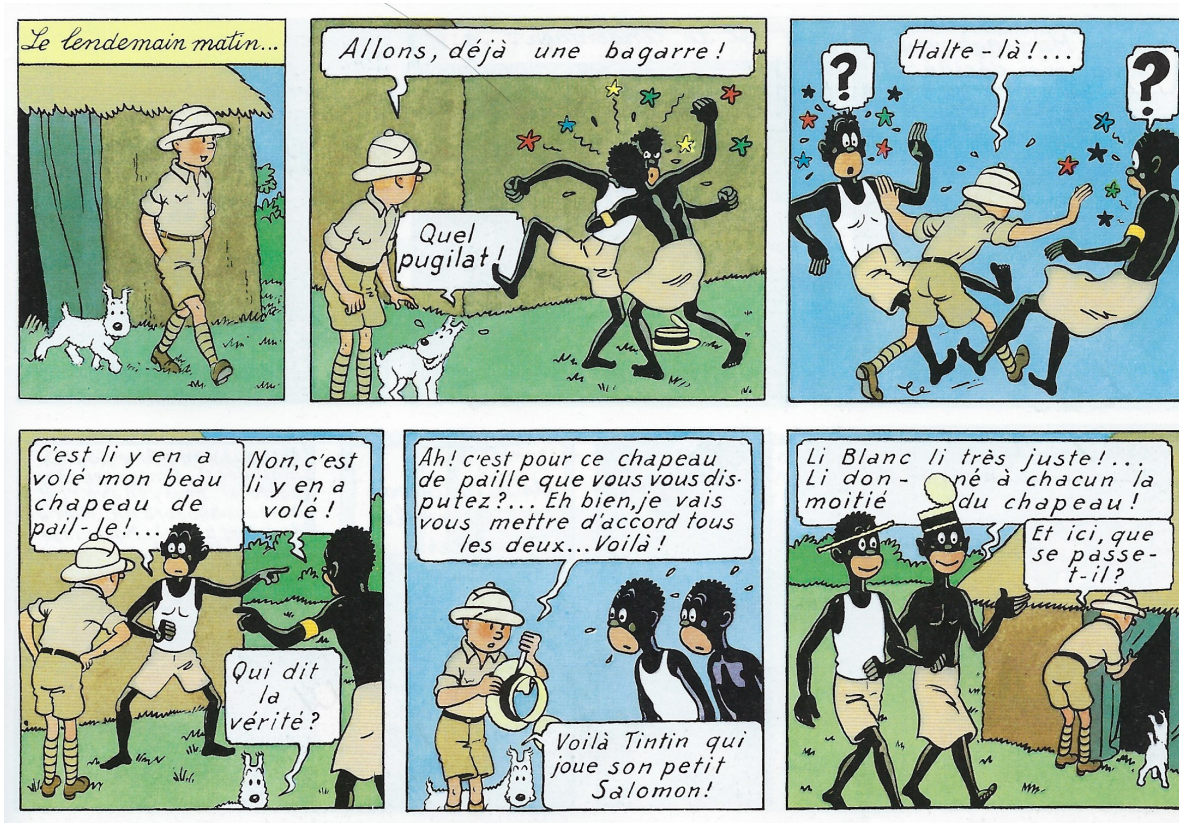
Tijdens de koloniale periode waren veel Belgen gefascineerd door Congo en de kolonisatie. Beelden van de kolonie, witte kolonialen en zwarte gekoloniseerden waren overal te zien in België. Letterlijk, in de vorm van schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerken, foto's, films, toneel, ... Maar ook in figuurlijke zin: schrijvers schetsten met hun woorden een beeld van de Onafhankelijke Congostaat en Belgisch Congo in kranten, non-fictieboeken, romans, schoolboeken, ...

Over het algemeen werden de inwoners van Congo decennialang op dezelfde manier afgeschilderd door Belgen: inferieure (minderwaardige) wezens zonder beschaving, 'wilden' zonder veel cultuur die al eeuwenlang leefden van wat de natuur hen bood, in simpele omstandigheden, in eenvoudige hutjes, met amper kleren aan, zich behelpend met heel rudimentaire (eenvoudige) gebruiksvoorwerpen; als een zogeheten primitief ras dat enkel dacht aan het bevredigen van de meest simpele behoeften zoals eten, drinken en seks, zonder veel na te denken over de lange termijn; als 'heidenen' met hun bijgeloof in allerlei natuurkrachten en geesten die afstamden van de Bijbelse Cham, de vervloekte zoon van Noach. Kortom, als het tegenovergestelde van de zogezegd superieure (meerderwaardige) Belg, die blank, beschaafd, rationeel, gedisciplineerd en christelijk was.

Het onderscheid tussen zwart en wit rechtvaardigde de kolonisatie. Veel Belgen zagen het als hun plicht om, als beschaafd volk, de zogenaamd minder beschaafde Congolezen vooruit te helpen. Toch keken niet alle Belgen neer op de Congolezen. Sommige Belgen bewonderden de Congolezen net. In de zogezegd meer primitieve manier waarop mensen in Congo leefden, herkenden Belgen dingen waarvan ze zelf vonden dat ze die waren kwijtgespeeld in hun moderne leefwereld, bijvoorbeeld de nabijheid van de natuur.

Historische bronnen

Zie volgende pagina's.

HERGÉ, *Tintin au Congo*, Brussel, Casterman, 1946 (heruitgave 2012), p 27

Vertaling:

Verteller: De volgende ochtend

Kuifje: Daar gaan we, al een gevecht

Bobbie: Wat een ruzie

Kuifje: Stop het!

Congolees zonder naam: Het is zijn schuld, hij heeft mijn mooie strooien hoed gestolen [sic: in gebroken Frans]

Congolees zonder naam: Nee, hij is het die hem heeft gestolen [sic: in gebroken Frans]

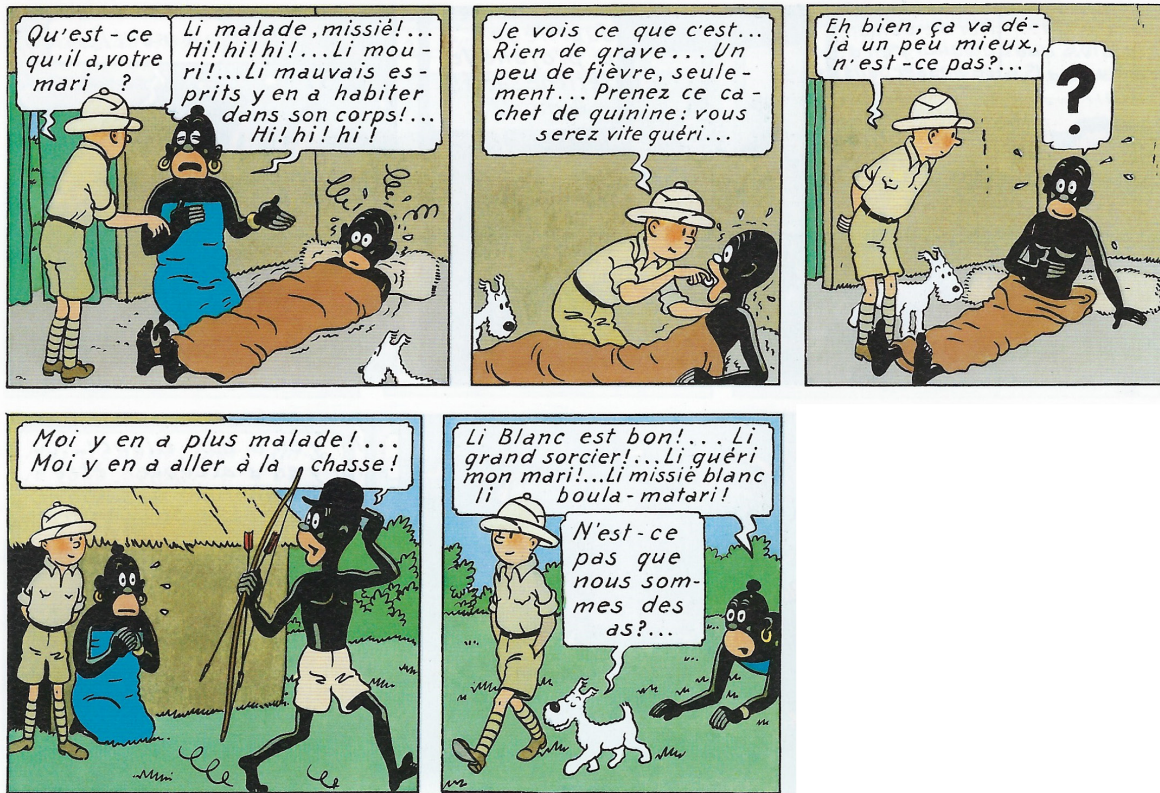
Bobbie: Wie spreekt de waarheid?

Kuifje: Is het om deze strooien hoed dat jullie ruzie maken? Wel dan, ik zal jullie beide een oplossing geven ... voilà!

Bobbie: Voilà, Kuifje speelt Salomon

Congolees zonder naam: De blanke is heel rechtvaardig, hij heeft aan elkeen de helft van de hoed gegeven [sic: in gebroken Frans]

Kuifje: Wat gebeurt hier?

HERGÉ, *Tintin au Congo*, Brussel, Casterman, 1946 (heruitgave 2012), p 28

Vertaling:

Kuifje: Wat heeft uw man?

Congolese vrouw zonder naam: Hij is ziek, massa, hij is aan het sterven, kwade geesten bewonen zijn lichaam! [sic: in gebroken Frans]

Kuifje: Ik zie dat het niets ernstig is, enkel een beetje koorts, neem wat kinine en dan zal je snel genezen zijn.

Kuifje: En? Het gaat al een beetje beter, niet?

Congolese man zonder naam: Ik ben niet meer ziek, ik ga jagen! [sic: in gebroken Frans]

Congolese vrouw zonder naam: De blanke is goed, hij is een groot tovenaars, hij heeft mijn man genezen, hij is een blanke massa, bula matari. [sic: in gebroken Frans]

Bobbie: Zijn we geen krakken?

Vragen

(Eventueel kan het volledige album ontleend worden bij de bibliotheek en volledig geanalyseerd worden)

Wie tekende bovenstaande fragmenten? Wie is hij? Van wanneer dateert deze bron?

- . Hergé, een Belg
- . Dit is een heruitgave uit 2012 van een strip uit 1946, uit de koloniale periode

Welke kledij draagt Kuifje? En de Congolezen?

- . Kuifje heeft een typisch koloniale outfit: een beige of wit uniform met tropenhelm
- . De zwarte figuren in de fragmenten zijn schaars gekleed. Ze dragen in het beste geval stukken westerse kledij zoals een bolhoed of korte broek.

Zowel de witte Kuifje als de zwarte Congolezen zijn getekend als stripfiguren. Welke kenmerken worden opvallend uitvergroot bij de zwarte figuren? Is dat ook bij Kuifje het geval?

- . Kuifje heeft niet echt uitvergrote kenmerken
- . De zwarte figuren zijn heel zwart, hebben overdreven dikke lippen en hebben grote witte ogen die heel de tijd bang of verbaasd kijken.

Wat valt je op aan de taal van Kuifje en de Congolezen?

- . Kuifje spreekt in volzinnen
- . De Congolezen spreken een versimpelde taal

Wat doet Kuifje in bovenstaande fragmenten?

Hij helpt de Congolezen door een ruzie te beslechten als een wijze Salomon en door een man met malaria te genezen met quinine.

Hoe stelt Hergé de zwarte figuren in de stripfragmenten voor? Hoe reageren ze op Kuifje?

Hergé beeldt de Congolezen af als domme wezens: ze zijn blij met een halve hoed en zien westerse geneeskunde als magie.

Wat zeggen bovenstaande fragmenten over de manier waarop veel Belgen keken naar Congo en de kolonisering? Zit hier een waardeoordeel in?

- . Kuifje staat symbool voor de witte, beschaafde Belg die de Congolezen helpt.
- . De Congolezen worden afgebeeld als simpele, inferieure wezens, halfnaakt of met 1 stuk westerse kledij zoals een hoed.
- . Het waardeoordeel is dat de als beschaaf voorgestelde Belgen als superieur worden voorgesteld in vergelijking met de als primitief afgeschilderde Congolezen.

Thema 2.2

Hoe keek de zwarte gekoloniseerde naar de witte kolonisator?

Achtergrondtekst

We weten niet zo heel veel over de manier waarop de zwarte inwoners van Congo keken naar de witte Belgen die hen koloniseerden. Dat komt omdat vanuit het meeste historisch onderzoek decennialang enkel op de witte kant van het koloniale verhaal focuste. Toch betekent dat niet dat we helemaal niets weten over het perspectief van de gekoloniseerde.

Beeldvorming moet je niet alleen letterlijk nemen. Congolezen beeldden witte mensen uit in houtsnijwerk, aardewerk, tapijten, tekeningen, rituele dansen, ... maar ze deden dat ook door de Belgische kolonisator bijnamen te geven en te beschrijven, bijvoorbeeld in de verhalen die ze nauwgezet doorvertelden van generatie op generatie als hun vorm van geschiedschrijving.

Veel mensen uit Congo hadden een negatief beeld van de witte kolonistoren. Belgen werden afgeschilderd als menseneters of vampiers, als kwade geesten en mensenjagers die het op de Congolezen gemunt hadden. Dat negatieve beeld uitte zich ook in de bijnamen die Congolezen aan kolonistoren gaven, zoals Basikoti (hij die veel slaat met de zweep), Ipanga Ngunda (hij die mijn land verwoest) of Wai Wai (brenger van grote problemen). Maar er was zeker ook bewondering en verwondering, bijvoorbeeld voor de technologie van de Belgen, zoals hun treinen, en de typische kledij van de kolonialen, een wit of beige pak of uniform met bijbehorende tropenhelm.

Historische bron

De onderstaande stoel werd gemaakt door een beeldhouwer genaamd Muledi. Hij behoorde toe aan Gabumbanda de chef van Mukulu, een dorp in het Zuid-Westen van Congo. Het meubel beeldt Gabumbanda's macht en rijkdom uit. Hij was de vertegenwoordiger van de koloniale overheid en haalde zijn rijkdom uit de palmolie die zijn onderdanen produceerden voor de Société des Huileries du Congo Belge.

Stoel van Gabumbanda, voor 1943
(Africa Museum, A.0.40078)

Detail van de stoel: een Belgische kolonisator op een fiets (Africa Museum, EO.0.0.40078)

Detail van de stoel: een witte kolonisator wordt op een draagstoel gedragen door gewapende Congolese soldaten (Africa Museum, EO.0.0.40078)

Detail van de stoel: Congolezen dragen kruiken met palmolie (Africa Museum, EO.0.0.40078)

Vragen

Van wie is de stoel?

Gabumbanda, de chef van Mukulu

Hoe beeldt de stoel de gekoloniseerde Congolezen af? Wat doen ze?

Ze werken. Sommige houden zich bezig met de productie van palmolie (de achterste rij mannen draagt kruiken met palmolie). Sommigen dragen een koloniale ambtenaar.

De stoel toont twee Belgen, hoe worden die afgebeeld? Welke kleren hebben ze aan? Welke kleur hebben de figuren? Hoe verplaatsen ze zich?

- . Wit
- . Met een typische tropenhelm op
- . Ze zijn in beweging. De ene rijdt op een fiets, de andere wordt gedragen in een draagstoel.

Wat zegt deze stoel over de kijk van sommige Congolezen op de Belgische kolonisatie?

Deze stoel associeert de kolonisatie met het gezag van de witte ambtenaar en de productie van palmolie

Waarop is de macht en rijkdom van chef Gabumbanda gebaseerd volgens de taferelen op zijn stoel?

Zijn samenwerking met de witte kolonisator en de palmolie die zijn onderdanen produceren

Thema 2.3

Hoe probeerden 'évolués' koloniale rollenpatronen te doorbreken?

Achtergrondtekst

'Évolué' is een Franse term die in Belgisch Congo gegeven werd aan mensen met een zwarte huidskleur die op een witte manier leefden. Die zwarte mensen waren 'geëvolueerd' naar een hoger niveau van beschaving, om het in koloniale termen uit te drukken. Op oppervlakkig niveau betekende 'evolueren' dat zwarte mensen zich kleedden als witte kolonials, hun huis op een soortgelijke manier gingen inrichten, Frans spraken, culturele gewoonten zoals Europese tafeletiquette overnamen, ... Maar aanpassen aan de witte manier van leven ging vaak veel verder dan er enkel proberen uit te zien als Belgen. Het ging ook over het zich toe-eigenen van Europese waarden en normen en een manier van denken, bijvoorbeeld over de samenstelling van de familie, de rol van het individu en het incorporeren van de westerse concepten van tijd, eigendom en economische waarde.

Het 'evolueren' was een traag proces. Pas vanaf de jaren 1940 was er een grote groep zogenaamde *évolués*. Met een paar tienduizend waren ze toen. Meer dan er Belgen waren in Congo, maar een fractie van de 10 miljoen Congolezen. Ze woonden vooral in de steden, waar de Congolezen het meest in aanraking kwamen met de Belgen en hun cultuur. Ze waren katholiek geschoold en werkten vaak voor de koloniale overheid of bedrijven.

De koloniale overheid moedigde de *évolués* aan, bijvoorbeeld door hen een speciaal statuut toe te kennen. Maar het was vooral het koloniale onderwijs van de katholieke kerk dat Congolese kinderen probeerde op te voeden tot brave kopieën van witte Belgen. Toch kregen *évolués* ook tegenkanting uit koloniale hoek. Ondanks hun pogingen om op te klimmen tot het niveau van de witte Belgen, bleven ze tweederangsburgers en bleven veel kolonials op hen neerkijken.

Tegelijkertijd hadden andere Congolezen ook niet altijd een fraai beeld van de *évolué* die zich volgens hen afkeerde van zijn Afrikaanse tradities en wortels. Sommige *évolués* keken dan weer net als kolonials neer op de Congolezen die niet mee 'evolueerden' met hun tijd.

Historische bron

Privéscènes van gezinnen van 'évolués', 1946 (Africa Museum, HP.2004.3.58, foto door H. Philips)

Vragen

Wat valt je op aan de inrichting van de woonkamer? Wat voor kledij dragen de man en kinderen?

- . Dit lijkt op een Belgische woonkamer, niet op een Congolees huis.
- . De familieleden dragen westerse kledij, op de vrouw na, die een pagne draagt en haar haar bedekt.

Wie maakte deze foto? Door welke lens kijken we dus naar de Congolese *évolués*?

- . H. Philips, vermoedelijk een witte Belg
- . De foto toont de *évolués* door een witte lens

Hoe worden deze mensen genoemd in het bijschrift? Weten we zo wie deze mensen zijn? Wat zegt dit over de manier waarop veel Belgen naar Congolese inwoners keken?

- . De familieleden worden '*évolués*' genoemd, maar verder weten we niets van hen. Ze krijgen geen naam
- . Het is heel typisch dat Belgische afbeeldingen van mensen uit Congo geen namen noemen. Dit gebrek aan namen noemen kan je interpreteren als een soort waardeoordeel: de Congolees als anoniem studieobject of curiosum.

Thema 2.4

Hoe beïnvloedden Congolese en Belgische kunstenaars elkaar?

Achtergrondtekst

Meer dan vijftien jaar van kolonisatie veranderde Congo en België ingrijpend. Dat merk je ook op artistiek vlak. Congolese vakmensen en kunstenaars verwerkten materialen die de kolonisator meebracht in hun creaties. Ze gingen aan de slag met westerse media als schilderijen en fotografie. Hun ervaringen met de Belgen en de kolonisatie verwerkten ze in hun ontwerpen. Bekende kunstenaars van de jaren 1920-1930 zijn Djilantendo en Paul Mampinda. Net als de Belgen schilderden zij op papier met aquarelverf. Veel hun schilderijen beelden koloniale taferelen af: een missionaris die een pijp rookt, een gezin van witte kolonials, een groep soldaten, een koloniale ambtenaar boven zijn typemachine, ... In hun schilderijen spotten Djilantendo en Mampinda met de Belgische kolonisator, maar hun kunstwerken getuigen ook van een zekere bewondering die zij voor de Belgen hadden. Vooral Djilantendo wordt vandaag beschouwd als de voorvader van de moderne Congolese kunst.

De kolonisatie had ook een impact op de Belgische kunsten. Niet alleen waren Congo en de Congolese bevolking het onderwerp van heel wat creaties. Heel wat architecten, meubelmakers, modeontwerpers, schilders en beeldhouwers verwerkten Congolese motieven en esthetische patronen in hun creaties. De inspiratie daarvoor deden sommige artiesten op tijdens rondreizen in Congo. De meeste kunstenaars inspireerden zich echter op illustraties uit boeken, fotomateriaal en Congolese objecten die ze zagen in musea. Een bekend voorbeeld is art-nouveau-schilder, -ontwerper, -vormgever en -architect Henry Van de Velde, die zich onder meer baseerde op scarificatie-patronen (het versieren van de huid met littekens) uit Congo. Andere voorbeelden zijn Oscar Jespers en Constant Permeke, die zich voor hun expressionistische beelden en schilderijen inspireerden op Congolese maskers, beelden en andere objecten.

Historische bron

Paul Mampinda, Europese vrouwen en kinderen, 1933, potlood en waterverf op papier (Africa Museum, H0.0.1|417)

Vragen

Wie schilderde dit werk?

Paul Mampinda, een Congolees kunstenaar

Wat beeldt het schilderij uit?

Europese vrouwen en kinderen

Welke Belgische invloeden herken je in het Congolese werk? (Welke materialen worden gebruikt? Wat is het onderwerp? Hoe heet de kunstenaar? Wat voor een naam is dat?)

- . Het medium: schilderij met aquarelverf
- . Het onderwerp: kolonialen, veel aandacht voor hun kledij
- . De naam: Paul is een Belgische naam

Teruggeven van Congolese kunst

Inleiding

In 1960 kwam er een einde aan 75 jaar Belgische overheersing van Congo. Toch is onze koloniale geschiedenis nog lang niet voorbij. Er woeden vandaag verschillende debatten – in de media, in de politiek, ... – over ons koloniale verleden en hoe we moeten omgaan met erfenissen uit die periode. Voor- en tegenstanders houden er vaak felle meningen op na. Soms vinden die uiting in (provocatieve) acties zoals het beschadigen of vernielen van koloniale monumenten of het stelen/terugeisen van Congolese kunst uit Belgische musea.

Het is duidelijk dat de kolonisatie een gevoelig thema is dat de gemoederen hoog kan doen oplaaien. Vaak gaan de standpunten in de debatten terug op zaken die tijdens de kolonisatie gebeurd zijn. Het is daarom belangrijk om naar de historische wortels van deze debatten te kijken. Zo kunnen we de verschillende stemmen in het debat leren begrijpen én onze eigen mening vormen.

In deze lessen gaan jullie zelf op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse debatten over onze koloniale geschiedenis. Dat doen jullie als leden van een expertencommissie die een overheidsorgaan (zoals het Federaal Parlement) of instelling (zoals een museum) adviseren of hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis (zoals koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte). Eerst **bekijken jullie één debat van dichterbij**. Waarover gaat het debat? Welke verschillende stemmen zijn er in het debat? Welke argumenten dragen ze aan?

Daarna gaan jullie op zoek naar de **historische wortels van dit debat**. Wat is er tijdens de koloniale periode – zowel in België als in Congo – gebeurd om het debat te doen ontstaan? Historische bronnen van zowel Congolezen als Belgen, en achtergrondteksten geven jullie inzicht in dit stukje koloniale verleden.

Deze les is een groepswerk. Verdeel de opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen onder elkaar, lees ze en leg jullie bevindingen samen. Discussieer met respect voor elkaars mening en leer uit elkaars inzichten.

Ten derde presenteren jullie de belangrijkste conclusies van het onderzoek en gesprek binnen jullie expertencommissie. Dat kan aan de hand van een PowerPointpresentatie, poster, filmpje of een andere creatieve manier die jullie zelf bedenken. Daarna bespreken jullie bevindingen met de rest van de klas.

Optionele piste

Breng in de ochtend een bezoek aan het AfricaMuseum, alleen met je groepje of volg een rondleiding met gids samen met je klas. In de namiddag werk je aan je groepswerk. Als het mogelijk is doe je dit in het AfricaMuseum binnen of bij mooi weer buiten in het park.

Omschrijving casus

Met de heropening van het vernieuwde AfricaMuseum in Tervuren in 2018, laaide een oud debat weer op. In het Museum bevinden zich heel wat Congolese (kunst-)voorwerpen die tijdens de koloniale periode vanuit Congo naar België werden gebracht. Veel van die voorwerpen werden volgens sommige stemmen onrechtmatig verkregen door de Belgen, sommige objecten werden zelfs geroofd. Al in de jaren 1970 klaagde Mobutu Sese

Seko, de president van Zaïre (de toenmalige naam voor Congo) de 'systematische plundering' van Afrikaans erfgoed door de kolonisator reeds aan. Hij vond dat de objecten uit het AfricaMuseum moesten teruggegeven worden. Ook nu gaan er weer stemmen op om Congolese kunst terug te geven aan Congo en de Congolezen. Congolees erfgoed hoort thuis in Congo en niet in Belgische musea, klinkt het. Eenvoudig is dit 'restitutiedebat' evenwel niet: welke kunst is geroofd en welke werd legitiem (op een eerlijke manier) verkregen? Welke objecten geef je terug? Wat doen we met de vele voorwerpen waarvan we niet weten waar ze exact vandaan komen en van wie ze afkomstig waren? Moet de Congolese staat deze kunst terugkrijgen? Of moet het naar lokale gemeenschappen gaan? Is het aan de Belgische musea om te beslissen hoe Congolese voorwerpen bewaard of tentoongesteld moeten worden? Zijn de Congolese voorwerpen omwille van hun koloniale geschiedenis ook geen deel van het Belgische erfgoed geworden?

ICOM Flanders en ICOM Wallonie/Bruxelles vertegenwoordigen de Vlaamse en Franstalige musea. Beide organisaties willen ook de museale expertise van hun leden bevorderen. Omwille van de commotie rond de teruggave van Congolese voorwerpen willen ICOM Flanders en ICOM Wallonie/Bruxelles richtlijnen opstellen voor hun leden. Die richtlijnen moeten musea adviseren over hoe ze kunnen omgaan met Congolese voorwerpen in hun collecties. Daarvoor richten ICOM Flanders en ICOM Wallonie/Bruxelles een expertencommissie op die het probleem onder de loep moet nemen en hen moet adviseren. Als leden van die commissie wordt jullie gevraagd om eerst het debat rond de teruggave van Congolese voorwerpen in kaart te brengen en dan de historische wortels van het probleem te onderzoeken en te bespreken, om tenslotte jullie advies te presenteren.

Het debat

Verdeel de fragmenten uit de opiniestukken in bijlage 3.1 onder de leden van de expertencommissie. Lees de fragmenten en beantwoord dan samen onderstaande vragen.

- . Wie is in het opiniestuk aan het woord? Vanuit welke functie en positie spreekt hij of zij (beroep, nationaliteit, Congolese of Belgische roots, ...)?
- . Vindt die persoon dat de Congolese kunst teruggegeven moet worden? Waarom vindt hij of zij dat dit wel of niet moet gebeuren? Wat zijn eventuele moeilijkheden en/of positieve kanten bij de restitutie (= teruggave) van de objecten? Vat de argumenten in je eigen woorden samen.
- . Rangschik de fragmenten in de twee kolommen op volgende pagina. (TIP: niet alle fragmenten zijn misschien even zwart-wit: geef dan de argumenten voor en tegen aan)

VOOR teruggave

TEGEN teruggave

Fragment:
Auteur (naam en functie):
Argumenten:

Fragment:
Auteur (naam en functie):
Argumenten:

De historische wortels van het debat

Veel argumenten in het debat over het teruggeven van Congolese kunst vertrekken van de oorsprongsgeschiedenis van de objecten: waar komen ze vandaan, wie waren de oorspronkelijke eigenaars en hoe en waarom zijn de stukken in België terechtgekomen?

Stap 1 Verdeel de achtergrondteksten en bronfragmenten van bijlage 3.2 onder de leden van de expertencommissie. Iedereen neemt één thema voor zijn rekening.

Thema 1: Hoe gebruikten mensen in Congo de voorwerpen die vandaag in België bewaard worden?

Thema 2: Hoe kwamen Congolese voorwerpen in België terecht?

Thema 3: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – de missies

Thema 4: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – tentoonstellingen

Thema 5: Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – wetenschap

Stap 2 Lees de achtergrondtekst, lees en bekijk de bronnen, en beantwoord de vragen.

Stap 3 Bespreek je bevindingen met de rest van de expertencommissie aan de hand van de volgende vragen:

- . Zijn de Congolese (kunst)voorwerpen van musea als het AfricaMuseum in Tervuren op rechtmatige manier verkregen volgens jullie? Of kunnen jullie deze vraag niet zomaar beantwoorden en moet je casus per casus bekijken?

- . Het antwoord is dubbel sommige voorwerpen werden door Belgen gestolen en geroofd van Congolezen, andere werden geschonken of verkocht door Congolezen.
- . De voorwerpen werden zowel door speciale expedities (onderzoek/ontdekkingsexpedities om kunstwerken te verzamelen) als door particulieren naar België gebracht.
- . Van veel voorwerpen kennen we de oorsprong niet wat het antwoord op bovenstaande vraag bemoeilijkt.

- . Wat sommige mensen nu als koloniale roofkunst zien, zagen de Belgische kolonialen niet per se zo. In hun ogen verzamelden ze Congolese voorwerpen met drie doelen voor ogen. Welke? Wat vinden jullie van die verantwoording?

- . missies: missionarissen wilden de Congolese bevolking bekeren: ofwel vernietigden ze de ('heidense') voorwerpen ofwel gebruikten ze die om de cultuur beter te begrijpen (en hen zo beter te kunnen bekeren)
- . tentoonstellingen: de voorwerpen moesten getoond worden aan het Belgische publiek om de kolonisatie te promoten
- . wetenschap: wetenschappers bestudeerden de voorwerpen om de inwoners van Congo en hun cultuur beter te begrijpen. Die kennis hielp ook de koloniale overheid om de Congolezen te besturen.

- . In Belgische handen kregen Congolese voorwerpen een nieuwe betekenis en functie. Welke? Wat was hun oorspronkelijke functie?

De Congolese voorwerpen die vandaag in België worden bewaard, onderzocht en tentoongesteld door musea, onderzoeksinstituten en privéverzamelaars hadden oorspronkelijk een heel andere rol dan kunst-, studie- of verzamelobject. Vaak ging het om versierde gebruiksvoorwerpen uit het dagelijkse leven of krachtvoorwerpen met een rituele rol.

- . Mochten Belgische musea, wetenschappers en missionarissen de Congolese voorwerpen een nieuwe rol geven? Rechtvaardigt dat volgens jullie het verzamelen van Congolese kunst(voorwerpen) door Belgen in de koloniale periode?

Eigen mening

- . Werden alle Congolese voorwerpen daadwerkelijk geroofd?

Veel objecten werden geschonken of verkocht aan kolonialen. Sommige voorwerpen werden zelfs speciaal gemaakt door Congolezen voor de Belgische markt.

- . Hebben jullie nu meer begrip voor de vraag en zelfs eis voor het teruggeven van Congolese voorwerpen uit de Belgische musea? Of is er geen rechtlijnig antwoord nu jullie weten hoe en waarom Congolese voorwerpen in België belanden?

Eigen mening

Stap 4 Presenteer het advies van de commissie aan de rest van de klas en bespreek jullie onderzoeksresultaten en bevindingen.

Fragment 3.1

MUMBEMBELE, Placide, 'We gaan niet gewoon één museum leeghalen en een ander weer vullen', *De Standaard*, 25-02-2019.

'De teruggave van geroofde Congolese kunstschaten is te belangrijk om aan politici over te laten', zegt antropoloog Placide Mumbembele: 'daar zijn experts voor nodig. En niet de Afrikaanse diaspora [de Congolezen die emigreerden naar België en hun nakomelingen, red], maar de Congolezen moeten beslissen wat ze van de restitutie verwachten. 'We moeten onderhandelen tot elk een eerlijk aandeel heeft.'

'Tot nu toe zijn de discussies over restitutie altijd door politici gevoerd', zegt Placide Mumbembele, hoofd van de afdeling antropologie aan de Universiteit van Kinshasa. [...] 'Wij vinden dat restitutie volgens wetenschappelijke criteria moet gebeuren.' 'Het begin is niet zo opwindend', waarschuwt hij, 'maar wel belangrijk als we over twintig jaar niet weer dezelfde discussie willen voeren. Eerst moet een volledige inventaris gemaakt worden in beide landen: welke objecten, hoeveel, welke kwaliteit. Op basis daarvan kun je zien welke lacunes er zijn in beide collecties; in Kinshasa hebben we bijvoorbeeld geen artistieke topstukken. Dan kunnen we beginnen aan de teruggave, tot beide landen een collectie hebben die wetenschappelijk zo volledig mogelijk is.'

Lexicon

Antropoloog: een wetenschapper die zich bezighoudt met het bestuderen van het menselijk gedrag

Restitutie: teruggave

Wetenschappelijke criteria: voorwaarden bepaald door wetenschappers

Inventaris: een lijst of een overzicht

Lacune: iets dat ontbreekt

Fragment 3.2

KANDOLO, Lieven Miguel, 'Geroofde kunst teruggeven is deel van dekolonisatie', *De Morgen*, 07-12-2019.

"Afrikanen in Europa voelen het juk van de kolonisatie nog dagelijks. De geroofde kunstwerken teruggeven is een onderdeel van het dekolonisatieproces. Dat project is nog niet afgerond. Daarom zijn de kunstobjecten ook zo'n symbooldossier geworden. Het is een manier om een deel van de geschiedenis recht te zetten. Want wij lijden nog altijd onder het koloniale verleden,' zegt Lieven Miguel Kandolo, voorzitter van jeugdwerking Kolamela.

[...]

"Tegenstanders verschuilen zich vaak achter drogredenen. Niet alle kunst zou geroofd zijn, want sommige objecten waren een zogenaamd relatiegeschenk of gift van dorpshoofden. Dan vraag ik me toch af in welke mate de plaatselijke bevolking de keuze had om kolonisatoren met lege handen wandelen te sturen. Dat gebeurde niet alleen door gezagvoerders, maar ook door de kerk. Katholieke priesters namen kunstwerken af, omdat ze niet rein waren en de bekering tot het christendom in de weg stonden. In België en andere Europese landen werden die stukken daarna wel voor grof geld verkocht.

"Nog gehoorde tegenargumenten: de bevolking zit er niet op te wachten, er is geen goede infrastructuur en weinig kennis over kunst. Geloof me vrij, erfgoed wordt in Afrika steeds belangrijker. Afrikaanse volken hebben een uitgebreide orale overlevering, maar geen tastbaar erfgoed. Ze kunnen dus wel het verhaal achter een kunstwerk vertellen. Het eigenlijke object hebben ze niet. Nochtans zijn dat werken waar velen zich mee kunnen identificeren.

"Als je die hypocriete houding analyseert, begrijp je waarom de kunst terug moet. Vele landen investeren nu in een museum om die spreidstand weg te werken. Rwanda heeft al jaren een nationaal museum. Congo kreeg er recentelijk ook een met dank aan Zuid-Koreaanse investeringen. Bij de opening van het museum erkende president Félix Tshisekedi zelfs dat België de kunst goed bewaard heeft, maar dat de tijd gekomen is om de kunstschaten terug te halen. Ik vermoed dat hij snel een officiële vraag zal stellen."

Of dat makkelijk wordt? "Waarschijnlijk niet. Aan wie moet je het object teruggeven? De familie van de maker? De etnische – en zo zijn er erg veel in Afrika – groep? Een dorpshoofd uit de streek of aan het land zelf? "We moeten realistisch zijn en begrijpen dat daar tijd over zal gaan. Op basis van gesprekken moet een consensus gevonden worden. Dit is geen puur politieke beslissing tussen twee overheden. Er zijn veel meer belanghebbende actoren. En zet daar dan ook meteen een termijn op. Zo niet, blijft de discussie aanslepen."

Lexicon

Het juk: iets wat je onderdrukt

Dekolonisatieproces: de periode waarin kolonies onafhankelijk worden.

Symbooldossier: een onderwerp of kwestie die voor de betrokken personen of groepen (meestal politiek) een kwestie van principe is: iedereen is er helemaal van overtuigd dat hij of zij gelijk heeft en dat zijn of haar argumenten daarvoor de enige juiste zijn. Het is daardoor heel erg moeilijk om oplossingen te vinden.

Drogreden: redenering die juist lijkt maar dit niet is

Relatiegeschenk: een geschenk dat voor professionele redenen gegeven wordt: om goede klanten iets extra te geven, om werknemers te tonen dat ze gewaardeerd worden, om aan mogelijke partners te tonen dat je hen belangrijk vindt.

Gezagvoerder: de persoon die het bevel voert

Rein: zuiver, eerbaar, fatsoenlijk, heilig...

Bekeren: ervoor zorgen dat iemand een andere godsdienst aanneemt

Infrastructuur: (in deze tekst) gebouwen die ingericht zijn om kunstwerken goed te kunnen bewaren en tentoonstellen.

Orale overlevering: het mondeling doorgeven van verhalen van de ene op de andere generatie.

Tastbaar erfgoed: waardevol geachte zaken uit het verleden, zoals monumenten, archeologische vondsten, verzamelingen, archieven en beschermde stads- en dorpsgezichten, maar ook artistieke en bouwkundige kunstwerken.

Identificeren: vaststellen wie iemand is of wat iets is

Hypocriet: iemand die zich beter en eerlijker voordoet dan hij of zij is

Analyseren: (iets) grondig onderzoeken en erover nadenken

Spreidstand: (in deze tekst) een moeilijke positie in een discussie waarbij je twee tegenovergestelde standpunten wilt verdedigen

Consensus: situatie waarbij je samen dezelfde mening hebt

Actor: een persoon met veel invloed of macht in een proces

Fragment 3.3

GRYSEELS, Guido, 'Congo mist nog expertise om collectie te beheren', *De Morgen*, 07-12-2019.

Voorlopig is het onmogelijk om geroofde kunstwerken aan hun land van oorsprong terug te geven, zegt Guido Gryseels, directeur van het AfricaMuseum in Tervuren. "Er bestaat nog geen wettelijk kader voor restitutie. Daardoor kunnen onze collecties niet zomaar officieel van eigenaar veranderen. Die beslissing ligt in handen van de politiek. We kunnen pas spreken over teruggave met eigendomsoverdracht als de staat en bevoegde ministers een beslissing nemen. Tot dan kan alleen langdurig bruikleen.

[...]

De directeurs van de nationale musea in Afrika kennen de lokale realiteit. Er is nu eenmaal een probleem rond de opslag en conservatie van kunst. Congo heeft nu een cultureel erfgoed in zijn nationale museum van zo'n 45.000 objecten. De meerderheid daarvan wordt in verschrikkelijke omstandigheden bewaard. In de depots regent het binnen en staan de muren vol schimmel. Hun grootste prioriteit is om de stukken die ze hebben beter te bewaren. In het nieuwe museum in Congo is ruimte voorzien voor 12.000 stuks. Wat gaan ze doen met de andere 33.000? Daarnaast ontbreekt nog de kennis om grote collecties te beschermen. Dat geven ze zelf toe. De Afrikaanse museummedewerkers zijn van goede wil, maar het ontbreekt hen aan een goede opleiding en middelen. Er is nauwelijks iemand met een opleiding tot restaurateur. We geven nu opleidingsprogramma's, zodat het in de toekomst anders kan.

"In Afrika erkennen ze de eigen beperkingen, maar zien ze ook opportuniteiten. Restitutie past binnen hun plannen, maar op lange termijn. "Want het grootste probleem is dan nog niet van de baan: wie krijgt die werken dan? De lokale gemeenschappen, het nationale museum of de overheid, met wie de lokale gemeenschappen vaak een moeilijke band hebben? Dat is momenteel niet uitgeklaard.

Het is vooral de Afrikaanse diaspora in Europa die vraagt om objecten terug te sturen. De jongere generatie is mondiger en pro-actiever. Ze leggen de link tussen de problemen vandaag - racisme, moeite op de arbeids- of huizenmarkt - bij het koloniale bestuur en eisen van de Belgische bevolking de erkenning dat voor en tijdens het koloniale bestuur objecten geroofd werden uit Afrika. "Objecten 'zomaar' terugsturen is geen goed idee. In onze collectie zitten bijvoorbeeld heel wat simpele gebruiksvoorwerpen, die ook in Congolese collecties aanwezig zijn. Ik denk niet dat iemand daar in Afrika op zit te wachten. We moeten het stap per stap aanpakken. Zoals we nu doen: onze inventarissen openstellen voor de landen van oorsprong, zodat kenners kunnen kijken wat een meerwaarde is voor hun eigen collectie."

Lexicon

Restitutie: teruggave

Eigendomsoverdracht: een object wordt door de eigenaar aan iemand anders gegeven.

Bevoegde minister: de minister die het recht en de verantwoordelijkheid heeft iets te beslissen in deze zaak

Conservatie: het bewaren

Prioriteit: belangrijkste zaak

Restaurateur: iemand die als beroep heeft beschadigde kunstwerken te herstellen

Opportunititeit: kans

Diaspora: de Congolezen die emigreerden naar België en hun nakomelingen

Pro-actief: een eigenschap die er op duidt dat iemand veel initiatieven neemt en goed kan vooruitdenken.

Inventaris: een lijst of een overzicht van (hier) kunstwerken

Thema 3.1

Hoe gebruikten mensen in Congo de voorwerpen die vandaag in België bewaard worden?

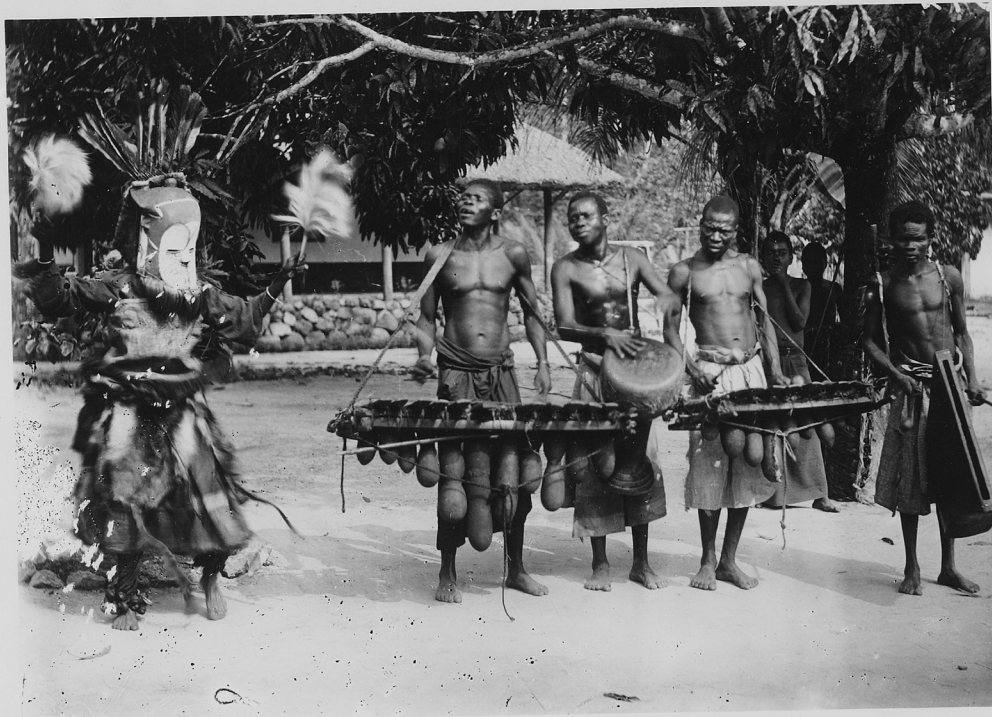
Achtergrondtekst

Vandaag bevinden duizenden Congolese voorwerpen zich in Belgische musea, waar ze worden tentoongesteld aan een publiek. Of in de collecties van universiteiten of andere onderzoekscentra, waar ze worden bestudeerd. Ook zijn er privéverzamelaars met grote collecties Congolese kunstvoorwerpen. In Congo hadden de voorwerpen echter een heel andere rol dan kunst-, studie- of verzamelobject. Vaak ging het om dingen die mensen uit Congo gebruikten in het alledaagse leven, zoals potten, meubels of kammen, maar ook wapens en muziekinstrumenten. Veel Belgische verzamelingen bevatten ook Congolese kledij en juwelen of decoratie om huizen aan te kleden, zoals tapijten.

De zogenoemde krachtvoorwerpen behoren tot een aparte groep. Dat zijn beelden, amuletten of maskers waarvan mensen in Congo geloofden dat er bovennatuurlijke krachten in huisden. Dat konden godheden zijn, maar ook geesten, bijvoorbeeld van voorouders. Mensen uit Congo spraken die krachten aan om ziektes te voorkomen of te genezen, om zwanger te raken, om de toekomst te voorspellen, ... Krachtvoorwerpen speelden ook een belangrijke rol in rituelen zoals huwelijken of begrafenissen. Tot slot waren het ook tekens van macht. Congolese leiders droegen bij speciale gelegenheden versierde wapens, maskers of amuletten die hun gezag symboliseerden.

Er bestaat eigenlijk niet zoiets als 'Congolese' kunst of voorwerpen. In Congo leefden (en leven) veel verschillende gemeenschappen met eigen gebruiken en bijbehorende voorwerpen die ze in hun eigen stijl versierden.

Historische bronnen

Gemaskerde danser en muzikanten in de Lusambo-regio, 1913 (Africa Museum, EP.0.0.1339)

Vragen

Beschrijf beide foto's. Welke functie hebben Congolese maskers en instrumenten op beide foto's?

Zaal met Congolese objecten in het Museum van Belgisch Congo in Tervuren (n.d., Geheugen Collectief)

- . Op de eerste foto's worden masker en instrumenten gebruikt tijdens een rituele dans in Congo
- . Op de tweede staan de voorwerpen tentoongesteld achter glas in het Museum van Belgisch-Congo in Tervuren (AfricaMuseum).

Beschrijf de verschillen op de foto. Hebben de objecten een andere rol in Congo dan in België?

- . In Congo worden de objecten gebruikt door Congolezen in België liggen ze achter glas om bekeken te worden in musea en tentoonstellingen door het Belgische publiek.
- . In Congo maken de objecten vaak deel uit van een groter geheel. Een masker past bij een kostuum en een rituele dans op muziek voor een publiek. In een museum wordt enkel het masker apart getoond.

Thema 3.2

Hoe kwamen Congolese voorwerpen in België terecht?

Achtergrondtekst

Tijdens de hele koloniale periode doorkruisten speciale expedities Congo op zoek naar interessante voorwerpen voor musea of onderzoeksinstituten. Maar ook veel Belgen die in Congo verbleven, namen op eigen houtje Congolese objecten mee naar huis als souvenir of om hier te verkopen of te schenken aan verzamelaars of musea.

Van de meeste voorwerpen weten we vandaag niet meer hoe ze exact in Belgische handen kwamen. Soms verkochten of schonken mensen uit Congo hun spullen aan geïnteresseerde Belgen. Soms roofden of stalen de Belgen voorwerpen van de Congolezen. Een bekend voorbeeld is het beeld van Ne Kuko, waarvan we wel precies weten hoe het hier raakte. In 1878 werd het door de Belg Alexandre Delcommune buit gemaakt op Ne Kuko, een van de negen koningen van het koninkrijk Boma. Delcommune nam het beeld mee naar België en schonk het daar aan de *Association Internationale du Congo*. Zo belandde het uiteindelijk in het AfricaMuseum in Tervuren.

Het aantal Belgen in Congo nam jaar na jaar toe tijdens de kolonisatie. Er waren daardoor steeds meer mensen die interesse toonden in Congolese voorwerpen, bijvoorbeeld om mee te nemen als aandenken als ze naar huis terugkeerden. Slimme Congolezen zagen een gat in de markt en maakten speciaal voorwerpen om te verkopen. Ook missionarissen lieten hun Congolese leerlingen voorwerpen maken om geld te verdienen voor hun scholen.

Historische bronnen

*Spijkerbeeld van Ne Kuko
(Africa Museum, EO.0.0.7943)*

Tijdslijn

- 1878** De negen koningen van Boma verhogen de belastingen op Europese handelsbedrijven. De Belg Alexandre Delcommune werkt voor het Franse *Daumas-Béraud et Compagne* dat ivoor en rubber opkoopt aan de Congolese kust en gaat niet akkoord met die beslissing. Met zijn huurlingen doet hij een aantal verrassingsaanvallen tegen de koningen. Ze maken daarbij onder meer het beroemde beeld van koning Ne Kuko buit. Die eist nadien tevergeefs zijn beeld terug tijdens vredesonderhandelingen, het beeld symboliseert immers zijn macht.
- 1883** Delcommune keert naar België terug en schenkt het beeld aan de *Association Internationale du Congo*, een wetenschappelijke organisatie van Leopold II die ontdekkingsexpedities naar Centraal-Afrika stuurt om het gebied in kaart te brengen en stukken op te eisen.
- 1885** Het beeld wordt tentoongesteld in de Congo-afdeling van de wereldtentoonstelling in Antwerpen.
- 1910** Het Museum voor Belgisch Congo in Tervuren opent de deuren. Het beeld verhuist daarheen en krijgt een nieuwe eigenaar.
- 1956** Het beeld wordt tijdelijk tentoongesteld in Oslo.
- 1959** Het beeld wordt tijdelijk tentoongesteld in Rome.
- 1960** Het beeld wordt tijdelijk tentoongesteld in het Nederlandse Kröller-Müller Museum.
- 1967-1969** Het beeld maakt deel uit van een rondreizende tentoonstelling in de Verenigde Staten van Amerika die 'Art of the Congo' heet.
- 1973** President Mobutu van Zaïre (tijdelijk de nieuwe naam van het onafhankelijke Congo) eist alle Congolese voorwerpen terug die deel uitmaakten van de 'Art of the Congo'-expositie.
- 1976-1982** Het museum van Tervuren, dat sinds het einde van de kolonisatie Koninklijk Museum voor Midden-Afrika heet, geeft een reeks minder waardevolle objecten terug aan Zaïre. Het beeld van Ne Kuko blijft in Tervuren.
- 2013** Het beeld reist nogmaals Amerika rond terwijl het museum in Tervuren wordt gerenoveerd.
- 2016** Chef Baku Kapita Alphonse, afstammeling van koning Ne Kuko, eist het beeld van zijn voorouders terug.
- 2018** Het beeld wordt tentoongesteld in het vernieuwde museum in Tervuren dat voortaan AfricaMuseum heet.
- 2020** Het beeld wordt tijdelijk tentoongesteld in het Antwerpse Museum aan de Stroom in een expo die kritisch kijkt naar het verleden en de toekomst van de duizenden Congolese objecten die in België worden bewaard sinds de kolonisatie.

Vragen

Wie is de eigenaar van het beeld uit deze casus? Is daar discussie over?

Dat staat vandaag ter discussie en hangt af van je positie in het debat rond restitutie

Heeft het Africa Museum in Tervuren het beeld op een eerlijke manier gekregen? Beargumenteer je standpunt.

Het AfricaMuseum wel, de vraag is of Alexandre Delcommune het beeld rechtmatig verkreeg. Wat hij deed was misschien wel perfect aanvaard in zijn tijd maar wordt vandaag als onrechtvaardig gezien.

Welke betekenis heeft het beeld voor de bevolking van Boma? Welke rol speelt het in België?

- . In Congo symboliseerde het beeld de macht van koning Ne Kuko
- . In België wordt het een collectiestuk dat getoond wordt in musea

Is er altijd zoveel informatie over de (koloniale) herkomst van de Congolese (kunst) voorwerp uit Belgische collecties?

Neen, meestal kennen we de exacte oorsprong niet

Thema 3.3

Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – de missies

Achtergrondtekst

De kolonisatie draaide om meer dan geld. De Belgen wilden Congo ook ‘beschaven’. Veel Belgen vonden de manier waarop de mensen in Congo leefden en dachten minderwaardig of ‘onbeschaafd’. Ze vonden dat de Congolezen heropgevoed moesten worden. De Congolese samenleving moest worden gemoderniseerd naar Belgisch voorbeeld.

Een belangrijk onderdeel van de beschavingsmissie was het bekeren van de Congolezen tot het katholicisme. De Katholieke Kerk zond missionarissen (zowel mannen als vrouwen) naar de Belgische kolonie om Congolese mensen ervan te overtuigen hun eigen godsdiensten af te zweren en voor het christendom te kiezen. De Belgische missionarissen werden daarin geholpen door bekeerde Congolezen.

Sommige missionarissen keken neer op de Congolese bevolking. Ze vonden dat de Congolese religies uitgeroeid moesten worden om plaats te maken voor het katholicisme. Sommigen onder hen gingen zo ver dat ze de krachtvoorwerpen die de Congolezen tijdens religieuze rituelen aanbaden of gebruikten massaal lieten vernietigen.

Andere missionarissen hadden net veel respect voor de Congolese gemeenschappen. Ze bestudeerden de Congolese culturen en talen om hen beter te begrijpen en zo sneller te kunnen bekeren. Dat deden ze bijvoorbeeld door religieuze voorwerpen en bijbehorende rituelen te onderzoeken. Zo verzamelden missionarissen veel Congolese objecten, die uiteindelijk in Belgische missietentoonstellingen terecht kwamen. Daar toonden ze aan het publiek hoe succesvol de missionering van Congo verliep.

Historische bron

Fragment van een getuigenis van Yosefi Ndibu (een Congolese man die zich bekeerde tot het Protestantisme en leerkracht werd in een school voor Congolese kinderen van Zweedse missionarissen in Kingoyi aan de Atlantische kust) over zijn eerste ontmoeting met witte kolonisten, opgeschreven in 1928.

‘Wij vernamen over die *Blanken* ook dat zij *priesters van God* waren, *missionarissen*, en dat de chef Nsengo Deko hen had onthaald en hen had toegelaten om op zijn grond te blijven en te bouwen. [...] Nsengo had de priesters van God ontvangen en hij had hen toegelaten er te wonen. Talrijk waren diegenen die zich boos maakten op Nsengo omwille van wat hij had gedaan. Ze overlaadden hem met allerlei scheldwoorden.

[...]

In de tijd dat de Blanken huizen bouwden hier in Kingoyi, begonnen ze ook het *woord van God in te planten in het hart van de mensen*. Ze deden dat met passende bewoordingen en een passende stem. Sommigen hielden daar niet van en deden er alles aan om het tegen te houden, door de Blanken te vervloeken of ze op alle mogelijke manieren *tegen te werken*. Maar *de genade van God en Christus* begon zich *ook bij de mensen van hier* te laten zien. De kinderen (de jongens) kregen nu de toelating om bij de Blanken te gaan om er te worden onderwezen en ook om er meer aan de weet te komen over God.’

[...]

De *oude tijd* – met zijn *manier van leven en denken* – behoort tot het *verleden*. Natuurlijk waren sommige ideeën en praktijken uit die tijd goed, maar andere, om niet te zeggen de meeste, waren dat niet.’

Vragen

Wie is Yosefi Ndibu?

Een leerkracht in een school van Zweedse missionarissen in Kingoyi aan de Atlantische kust

Merk je dit aan de manier waarop hij over de missionering van Congo schrijft? Kan je een voorbeeld geven?

Ndibu staat duidelijk aan de kant van de missionarissen, hij is bekeerd tot het christendom en vindt de komst van de Europeanen en hun religie een goede zaak.

Zijn er andere mensen die zijn mening niet delen? Wie?

Ndibu spreekt over de weerstand die de missionarissen ervaarden. Sommigen mensen probeerden de missionarissen tegen te houden, door hen te vervloeken of ze op alle mogelijke manieren tegen te werken.

Wat vind jij van de Belgische pogingen om de Congolese bevolking te bekeren tot het christendom?

Eigen mening van de leerling

Thema 3.4

Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – tentoonstellingen

Achtergrondtekst

Heel wat Belgen verzamelden Congolese voorwerpen en brachten ze mee naar België. Een van de redenen was om ze te tonen aan het Belgische publiek. Dat gebeurde in musea als het Museum voor Belgisch Congo in Tervuren (AfricaMuseum), het Museum Vleeshuis in Antwerpen of het Musée africain in Namen, of tijdens tijdelijke tentoonstellingen in musea als het Brusselse Museum voor Schone Kunsten.

Ook tijdens de grote werelddtentoonstellingen in steden als Gent, Antwerpen en Brussel waren er steevast Congopaviljoenen of paleizen waar Congolese voorwerpen getoond werden. Werelddtentoonstellingen vonden elk jaar plaats in een ander land. Het gastland zette er een jaar lang zijn troeven in de kijker, onder meer via architectuur, kunst en tentoonstellingen. België besteedde altijd veel aandacht aan zijn kolonie en het zogeheten goede werk dat daar verricht werd.

De Congolese voorwerpen moesten het Belgische publiek tonen hoe mensen in Congo leefden. Ze werden vaak samen getoond met de natuurlijke rijkdommen van de kolonie, gaande van de dieren- en plantenwereld tot economisch interessante grondstoffen zoals koper. De koloniale tentoonstellingen pronkten met de vooruitgang die de Belgische kolonisator naar Congo bracht, in de vorm van onderwijs, ziekenzorg, economische ontwikkeling en infrastructuur zoals treinen.

Het publiek kreeg de boodschap mee dat Congo een plaats was waar de moderne beschaving nog niet was doorgedrongen en waar primitieve volkeren leefden. Maar het was ook een plaats vol mogelijkheden en het was aan de Belgen om er beschaving te brengen en de rijke bodem te ontginnen. Met die boodschap probeerde de koloniale overheid, maar ook belangengroepen en instellingen, de Belgen warm te maken voor de Belgische kolonisatie van Congo.

Historische bron

Fragment uit: ‘*Werelddtentoonstelling van Antwerpen*’, Het Laatste Nieuws, 21 april 1894, p 1. Een journalist vertelt de lezer wat ze kunnen verwachten van de Congo-sectie van de werelddtentoonstelling die twee weken later de deuren zal openen. Hij bespreekt onder meer de Congolese voorwerpen die tentoongesteld zullen worden in het zogeheten Congo Paleis.

‘Uiteindelijk heeft men nog het *Paleis van den Congo*, waarbinnen zoo wat *acht à tienduizend merkwaardigheden* uit de binnenlanden van Afrika zullen *tentoongesteld* worden. Dat paleis zal een wezenlijk *museum* uitmaken van alles wat er in de Congostreken verdient aangestipt te worden.

Zoo zal men er aantreffen:

Alle soorten van *vlechtwerk*, korven, manden, flesschen, tellooren, schilden, hoeden enz. enz. De eenen in plantenzvezels, de anderen in dunne, afgeplatte takjes. Deze van dezelfde tint, gene in de meest afwisselende kleurschakeeringen.

Pottenwerk als daar zijn: vazen, pijpen, afgodsbeelden, pannen, kruiken, hier grof en ruw afgewerkt, daar met beeldhouwwerk *versierd* en ginder met koper, ivoor of hout ingelegd.

De werktuigen waarmede onze *zwarte broeders* dat alles vervaardigen, en waartusschen er zich bevinden, welke eenen wezenlijken kunstaanleg verraden.

Hunne netten en instrumenten, waarmede zij op *jacht* gaan. Hunne speeltuigen, waaronder er zijn van alle gedaante en van alle vorm.

Hunne *afgoden*, kleederen, hoofddeksels, oor-, hand- en borstversiersels.

En hunne *wapens*. Deze vooral zijn merkwaardig in den hoogsten graad. Men bemerkt er *trofeën* van bijlen, lansen, werpspiesen, sagaaien, pijlen, messen, en andere moordtuigen.

[...]

Dat alles zal op orde gerangschikt liggen, met aanwijzingen van de plaats waar het *gevonden, gekocht of veroverd* wierd en met den naam van de *volkstammen* aan wien ze hebben toebehoord.

Vragen

Hoe kwamen de voorwerpen uit het Congo Paleis op de wereldtentoonstelling in Antwerpen terecht? Komt hier kritiek op?

- . Het artikel zegt dat de voorwerpen 'gevonden, gekocht of veroverd' werden
- . Dat sommige objecten veroverd werden op hun Congolese eigenaars lijkt geen probleem te zijn voor de journalist

Wat deden ze daar?

Ze werden tentoongesteld als 'merkwaardigheden' zoals dat ook in die periode in een museum gebeurde

Om welke voorwerpen gaat het?

Wapens, religieuze objecten en gebruiksvoorwerpen

Welke woorden tonen de bewondering van de journalist voor de tentoongestelde voorwerpen en hun makers?

'zwarte broeders', 'welke eenen wezenlijken kunstaanleg verraden'

Welke woorden tonen dat de Belgische journalist zich beter voelt dan de bevolking uit Congo? Wat vind je van die houding?

'afgoden'

Thema 3.5

Waarom reisden zo veel Congolese voorwerpen naar België? – wetenschap

Achtergrondtekst

Wetenschappers speelden een belangrijke rol in de Belgische kolonisatie van Congo. Ze bestudeerden de mensen die er woonden, de natuur, de dieren, de natuurlijke rijkdommen en mogelijkheden om geld te verdienen. Die kennis hielp de koloniale overheid, bedrijven en de katholieke kerk om Congo te besturen, te ontginnen en te bekeren tot het christendom.

Wetenschappers die zich bezighielden met de studie van de Congolese bevolking noemden zich etnograaf, etnoloog of antropoloog. Ze werkten aan universiteiten of aan speciale onderzoekscentra zoals het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut. Onder meer door Congolese voorwerpen te onderzoeken, hoopten ze de cultuur van de gekoloniseerde bevolking beter te begrijpen. Velen onder hen reisden nooit naar Congo, maar baseerden zich op de Congolese voorwerpen die door Belgische musea en onderzoeksinstellingen werden verzameld en bewaard.

Koloniale wetenschappers hielden zich vooral bezig met het rangschikken van Congolese voorwerpen per bevolkingsgroep (Luba, Kuba, Azande, ...) en per categorie (wapen, religieus object, muziekinstrument). De labels die ze aan Congolese voorwerpen toekenden, kwamen lang niet altijd overeen met de manier waarop de objecten in Congo werden gebruikt of gezien.

Historische bronnen

Fragment uit: MAES, Joseph, *Aniota-Kifwebe: de maskers uit Belgisch Congo en het materiaal der besnijdenisritussen*, Antwerpen, De Sikkel, 1924, p. 43-44.

Joseph Maes was hoofd van de etnografische afdeling van het Museum van Belgisch-Congo (AfricaMuseum) van 1910 tot 1946. In *Aniota-Kifwebe* beschrijft hij een hele reeks maskers en hoe ze door de verschillende gemeenschappen in Congo gebruikt werden.

'Maskers der *Baluba*: In deze reeks *rangschikken* wij al de maskers uit boven-Lomami-Katanga afkomstig. Onze verzameling bevat twee reeksen: 1) Kifwebe-maskers; 2) de Moëro-maskers.

[...]

Moëro-maskers: Het *museum bezit* slechts drie maskers van deze reeks. Zij werden door commandant Lemaire aangebracht en aan het Museum *geschonken*.

[...]

Het derde is een masker dat een olifantskop voorstelt. [...]

Volgens commandant Lemaire wien wij enkele *bijkomende inlichtingen gevraagd* hebben over de merkwaardige stukken die hij uit Afrika overbracht, moeten deze drie maskers als *dansmaskers* worden vermeld. [...]

Het lijkt ons niet onwaarschijnlijk dat de Moëro-maskers *krijgsmaskers* zouden zijn, hetzij gebruikt bij krijgsdansen, hetzij zelfs door de krijgslieden tijdens de gevechten gedragen. In zijn nota over *Negerkunst* zegt ons Dr. Daniel dat eertijds de krijgsmaskers voor een groot deel bijdroegen tot de overwinning, zonder dat er evenwel eenige *bovennatuurlijke beteekenis* aan gehecht werd, en hij voegt erbij

dat de uitvoering der beeldhouwde maskers het inzicht bestond het gelaat zoo schrikwekkend mogelijk te maken. [...]

Indien waarlijke de *inboorlingen* dit masker bij *gevechten* gebruiken is het onbetwistbaar dat het van aard is indruk uit te oefenen op den tegenstrever, hem *schrik aan te jagen*, en dus bij te dragen tot de overwinning.’

‘Gemaskerde Baluba krijger’

Vragen

Hoe kwamen de Moëro-maskers in Tervuren terecht (AfricaMuseum)? Hoe werden ze in Congo bemachtigd?

De maskers werden geschonken door Commandant Lemaire.
Hoe hij aan de maskers raakte wordt niet verduidelijkt.

Van wie waren maskers oorspronkelijk en welke rol vervulden ze volgens Maes?

Het zijn oorlogsmaskers, gemaakt om de vijand schrik in te boezemen tijdens de strijd

Op welke bronnen baseert Maes zich om die onderverdeling te maken? Zitten daar Congolese bronnen tussen?

- . Andere wetenschappers
- . Inlichtingen van Commandant Lemaire
- . Er worden geen Congolese bronnen vermeld

Denk je dat het makkelijk is om te vechten met een masker op zoals dat op de foto? Verandert dit de manier waarop je Maes zijn analyse interpreteert?

Welke woorden tonen dat Maes zich superieur waant aan de mensen uit Congo? Wat vind je van die houding?

'Negerkunst' en 'inboorlingen' zijn termen die uitgaan van een wit superioriteitsgevoel tegenover de zwarte inwoners van Congo

Hoe toont Maes zijn bewondering voor de maskers en hun makers?

Hij noemt ze 'merkwaardige stukken'

Belgische excuses voor de kolonisatie

Inleiding

In 1960 kwam er een einde aan 75 jaar Belgische overheersing van Congo. Toch is onze koloniale geschiedenis nog lang niet voorbij. Er woeden vandaag verschillende debatten – in de media, in de politiek, ... – over ons koloniale verleden en hoe we moeten omgaan met erfenissen uit die periode. Voor- en tegenstanders houden er vaak felle meningen op na. Soms vinden die uiting in (provocatieve) acties zoals het beschadigen of vernielen van koloniale monumenten of het stelen/terugeisen van Congolesse kunst uit Belgische musea.

Het is duidelijk dat de kolonisatie een gevoelig thema is dat de gemoederen hoog kan doen oplaaien. Vaak gaan de standpunten in de debatten terug op zaken die tijdens de kolonisatie gebeurd zijn. Het is daarom belangrijk om naar de historische wortels van deze debatten te kijken. Zo kunnen we de verschillende stemmen in het debat leren begrijpen én onze eigen mening vormen.

In deze lessen gaan jullie zelf op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse debatten over onze koloniale geschiedenis. Dat doen jullie als leden van een expertencommissie die een overheidsorgaan (zoals het Federaal Parlement) of instelling (zoals een museum) adviseren of hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis (zoals koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte). Eerst **bekijken jullie één debat van dichterbij**. Waarover gaat het debat? Welke verschillende stemmen zijn er in het debat? Welke argumenten dragen ze aan?

Daarna gaan jullie op zoek naar de **historische wortels van dit debat**. Wat is er tijdens de koloniale periode – zowel in België als in Congo – gebeurd om het debat te doen ontstaan? Historische bronnen van zowel Congolezen als Belgen, en achtergrondteksten geven jullie inzicht in dit stukje koloniale verleden.

Deze les is een groepswerk. Verdeel de opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen onder elkaar, lees ze en leg jullie bevindingen samen. Discussieer met respect voor elkaars mening en leer uit elkaars inzichten.

Ten derde presenteren jullie de belangrijkste conclusies van het onderzoek en gesprek binnen jullie expertencommissie. Dat kan aan de hand van een PowerPointpresentatie, poster, filmpje of een andere creatieve manier die jullie zelf bedenken. Daarna bespreken jullie bevindingen met de rest van de klas.

Optionele piste

Excuses zeggen is niet altijd eenvoudig. Iedere leerling uit de groep probeert een aantal zaken te vinden waarvoor hij of zij zich graag zou willen excuseren in naam van zichzelf, haar of zijn familie, gemeente, land... Dit kunnen zaken zijn uit het heden of het verleden, persoonlijk zijn of niet-persoonlijk. Bedenk ook een oplossing voor het probleem dat aan de basis lag.

Omschrijving casus

De voorbije jaren kwam er steeds meer kritiek op de manier waarop België vandaag omgaat met zijn verleden. Te lang is de Belgische kolonisatie in een positief daglicht geplaatst, klinkt het. Te lang zijn de wandaden van het koloniale regime genegeerd volgens sommige stemmen. Steeds meer mensen zijn ervan overtuigd dat Belgische excuses een belangrijke manier zijn om het koloniale verleden te erkennen en een stap zijn richting

verzoening tussen België en Congo. Niet het minst de *Working Group Of Experts on People of African Descent* van de Verenigde Naties, die in 2019 de Belgische overheid aanraadde om officiële excuses te formuleren voor de wandaden van het koloniale regime. In de zomer van 2020 bood koning Filip voor het eerst excuses aan. Een heftig debat volgde. Zijn excuses op zijn plaats? Wie moet er zich excuseren aan wie? Waarvoor moeten er excuses komen? Wat houden die excuses in? En zijn excuses wel voldoende?

Naar aanleiding van het heftige debat over Belgische excuses voor het Belgische koloniale verleden richt het Belgische Parlement een expertencommissie op die zich over het thema moet buigen. Als leden van die commissie wordt jullie gevraagd om eerst het debat in kaart te brengen en dan de historische wortels van het probleem te onderzoeken en te bespreken, om tenslotte jullie advies te presenteren.

Het debat

Verdeel de fragmenten uit de opiniestukken in bijlage 4.1 onder de leden van de expertencommissie. Lees de fragmenten en beantwoord dan samen onderstaande vragen.

- . Wie is in het opiniestuk aan het woord? Vanuit welke functie en positie spreekt hij of zij?
- . Wat vindt die persoon over de excuses (van Koning Filip)? Zijn ze op hun plaats? Is het voldoende? Waarom wel of waarom niet?
- . Sommige mensen zijn bang dat excuses verstrekkende gevolgen zullen hebben. Welke?
- . Is er een verschil tussen spijt betuigen en excuses? Moeten deze twee zaken samen bekeken worden?

De historische wortels van het debat

Voor je kan beginnen met debatteren over spijtbetuigingen of excuses is het belangrijk om te begrijpen waarvoor er verontschuldigen moeten komen volgens sommige mensen: het massaal en structureel gebruik van geweld tegen de Congolese bevolking en het racisme en de discriminatie waaronder de Congolese bevolking leed. Tegelijkertijd is het belangrijk om in te zien dat de Congolese bevolking niet alleen als passief slachtoffer van de kolonisatie gezien mag worden.

Stap 1 Verdeel de teksten en bronfragmenten van bijlage 4.2 onder de leden van de expertencommissie. Iedereen neemt één thema voor zijn rekening.

Thema 1: Hoe werd Congo veroverd en bezet?

Thema 2: Hoeveel slachtoffers waren er in de periode van Onafhankelijke Congostaat?

Thema 3: Hoe onderdrukte het koloniale regime Congolese mensen?

Thema 4: Op welke manieren discrimineerde het koloniale systeem de zwarte bevolking?

Thema 5: Hoe ging de Congolese bevolking om met koloniaal geweld, onderdrukking en discriminatie?

Stap 2 Lees de achtergrondtekst, lees en bekijk de bronnen, en beantwoord de vragen.

Stap 3 Bespreek je bevindingen met de rest van de expertencommissie aan de hand van de volgende vragen:

- . Het koloniaal systeem was gestoeld op onderdrukking, discriminatie en geweld. Wat zijn volgens jullie de meest confronterende voorbeelden?

- . Onderdrukking: dwangarbeid, belastingen, gedwongen migratie, reis-verboden,...
- . Discriminatie: zwarte mensen mochten niet hetzelfde als witte mensen (cf getuigenis Tamba)) en werden als inferieur beschouwd, dagelijks racisme,...
- . Geweld: er werd zwaar gestraft (zweepslagen, lijfstraffen, doodstraf, verbanning,...)

- . Welke impact had koloniaal geweld tijdens de eerste decennia van de kolonisatie op de Congolese bevolking (zowel op de bevolking in haar geheel als op individueel niveau)?

- . Het bevolkingsaantal daalde onder Leopold II.
- . Heel wat Congolezen stierven, raakten verminkt,...

- . Op welke verschillende manieren gingen de Congolezen om met de kolonisatie? Kunnen jullie je inleven in hun positie?

- . Sommigen werkten mee met de kolonisator (al was er vaak niet veel keuze)
- . Er was veel collectief verzet in de vorm van rebellieën, stakingen,... maar ook op individueel vlak verzetten de Congolezen zich, bijvoorbeeld door belastingen te ontduiken.
- . Het meeste verzet was passief, de angst voor koloniale repressie was te groot

- . Voor welke historische gebeurtenissen zou België volgens jullie zijn excuses moeten of kunnen aanbieden aan Congo? Zijn er zaken die er echt bovenuit steken? Welk onrecht is volgens jullie het grootst?

Eigen mening van de leerling

Stap 4 Presenteer het advies van de commissie aan de rest van de klas en bespreek jullie onderzoeksresultaten en bevindingen.

Fragment 4.1

SEGRS, Jan (Journalist), 'Een groots gebaar', in: *Het Laatste Nieuws*, 01-07-2020

De inkt van de brief is amper droog, maar nu al is de spijtbetuiging van koning Filip aan het Congolese volk een document van groot belang. [...] Elk woord ervan is doordacht. Zo is het geen toeval dat in de belangrijkste twee zinnen passieve, onpersoonlijke werkwoorden worden gebruikt. 'Ten tijde van Congo-Vrijstaat [*Onafhankelijke Congostaat, nvdr*] werden geweld- en gruweldaden gepleegd die op ons collectieve geheugen blijven wegen. Gedurende de daaropvolgende koloniale periode werd eveneens leed veroorzaakt en zijn vernederingen toegebracht.' Wie dat leed heeft veroorzaakt en die vernederingen heeft toegebracht: het blijft onbepaald. Wie verantwoordelijk is voor die geweld- en gruweldaden: het blijft onbenoemd. Nochtans kent iedereen zijn naam: Leopold II, de betovergrootoom van Filip.

Anderzijds is het evenmin toeval dat de koning in zijn 'diepste spijt' wél persoonlijk wordt: hij betuigt ze in de ik-vorm. In niemands naam, behalve in de zijne.

Dat is meer, veel meer dan zijn voorgangers ooit over hun lippen kregen. [...] Voor velen volstaat dit niet. Spijt hoort dan slechts een opstapje te zijn naar formele excuses, al dan niet gevolgd door herstelbetalingen. Maar wie de spijt van Filip te min vindt, moet beseffen dat je ook met excuses en zelfs met geld niet de schuld uit het verleden vereffent. Een goed geweten kan je niet afkopen. En hoe kleef je een bedrag van vandaag op het leed van toen? Breng je daarbij dan in mindering het ontwikkelingsgeld dat sinds 1960 naar Congo is gegaan? Hoe behoud je het juiste evenwicht tussen Belgisch schuldbesef van wat al die jaren is fout gelopen en Congolese erkenning van wat de Belgen er ondanks alles aan welvaart en beschaving hebben gebracht? De enige juiste factuur voor het verleden bestaat wellicht niet. Je kunt alleen maar proberen om, zoals koning Filip schrijft, ermee in het reine te komen. Zij zowel als wij.

Belangrijker nog dan de afrekening met het verleden is wat België doet voor de toekomst van Congo. Vandaag leven veel Congolezen nog altijd onder het niveau van 1960. Dat is een verschrikkelijke vaststelling, want andere Afrikaanse landen zijn allang aan de beterhand. Daarin speelt de toestand mee waarin België Congo zestig jaar geleden heeft achtergelaten: onvoorbereid, slecht opgeleid, afhankelijk. Maar daarin draagt de Congolese kleptocratie zelf een nog veel grotere verantwoordelijkheid. Tot op vandaag zelfs, onder het bewind van de goedmoedige president Félix Tshisekedi. Hij is niet de verkozen president, enkel de erkende president, en hij is niet 'his own man' - de oude machthebbers houden hem in hun greep.

[...]

Massaal meer Congolezen die hoger opgeleid zijn, daar ligt ook vandaag nog de sleutel naar een betere toekomst. Daarin kan België een grotere rol spelen dan we vandaag doen, meer dan op economisch vlak. Het zal productiever zijn dan heilloze wellesnietesdiscussies over schuld en boete in een stilaan ver verleden.

Lexicon

Spijtbetuiging: het in het openbaar zeggen dat je beseft dat je iets fouts hebt gedaan, of dat er iets fouts is gebeurd en er spijt over hebt.

Formeel: plechtig en officieel

Herstelbetalingen: het vergoeden van aangerichte schade of leed

Afkopen: geld betalen zodat er geen schuld of verplichting meer is

Kleptocratie: een heel corrupte regering

'his own man': zelf kunnen beslissingen nemen

Wellesnietesdiscussies: en discussie waar de ene partij altijd "welles" (wel zo) zegt, en de andere partij "nietes" (niet zo) zegt, een oplossing is dus niet mogelijk.

Fragment 4.2

VANDERSCHOOT, Katrien, 'Belgische excuses aan Congo? VRT NWS polste bij betrokken Congolezen en Belgen en botste op oude scherpe tegenstellingen', in: VRTNWS, 12 -06-2020.

Het hoge woord is er nog maar eens uit. Moet België excuses aanbieden aan Congo voor wat er fout is gelopen tijdens de koloniale periode? CD&V-voorzitter Joachim Coens gaf gisteravond een voorzet aan koning Filip. Na de rel rond de standbeelden van Leopold II is dit een nieuw twistpunt in de relatie tussen België en zijn oud-kolonie. VRT NWS verzamelde enkele uiteenlopende reacties bij betrokken Congolezen en Belgen.

De roep om excuses is, opmerkelijk, het grootst bij hen die de koloniale periode nooit hebben meegemaakt. Jonge Congolezen in België zien er een aantal gelijkenissen in met het racisme dat sommigen van hen vandaag meemaken. "Als ze ons vandaag uitmaken voor vuile zwarte of zeggen dat we dom zijn, dan zijn dat denkbeelden die zijn overgenomen uit de koloniale periode", zegt **Tracy Tansia Bibo**. Zij groeide op in België maar trok vorig jaar naar Bukavu in Congo, om er te werken voor een hulporganisatie voor verkrachte vrouwen.

Tracy Tansia Bibo wil dat er erkenning komt, excuses maar ook herstel. Alleen zo kan het racisme worden ontkracht, vindt ze.

"Toekomst van wederzijds respect"

Ook jongeren in Congo zelf staan achter excuses. Voor een deel uit solidariteit met zwarte jongeren die in België en elders te maken krijgen met racisme. Maar ook omdat ze vinden dat het in Congo pas kan goed komen wanneer er opnieuw van een blanco blad wordt vertrokken.

Eliezaire Ushindi, een **burgerjournalist** uit de door conflict geteisterde provincie Noord-Kivu, vindt dat België zich nog te veel mengt in de Congolese politiek, vanwege economische en politieke belangen. "Pas wanneer België de plooiën van het verleden gladstrijkt, en dan op een positieve manier meewerkt aan een politieke hervorming, kunnen wij van een betere toekomst dromen."

[...]

Waarvoor en voor welke periode?

Jean-Jacques Tamba groeide als kind op in Belgisch Congo. Hij kwam hierheen als matroos rond de onafhankelijkheid en ging in Antwerpen een café uitbaten. Op de vraag waarvoor België zich dan moet excuseren is hij formeel: het moet gaan over de hele periode van de kolonisatie. "Niet alleen de wandaden tijdens het regime van Leopold II hebben schade aangericht", zegt hij. "Ook mijn ouders hebben nog erg geleden." Tamba voelt zich nog altijd minderwaardig, omdat het hem zo is geleerd, zei hij tijdens zijn interview voor de serie "Kinderen van de kolonie" op Canvas. "Ja, de excuses moeten over de hele periode van 1850 tot 1960 gaan, want mijn ouders hebben ook nog afgezien." [...]

"De Congolezen zouden ons hun excuses moeten aanbieden"

De voormalige gewestbeheerder André De Maere d'Aertrycke, die ook in "Kinderen van de kolonie" zijn verhaal deed, is verontwaardigd over de uitspraak van CD&V-voorzitter Joachim Coens. "Er zijn wel gebreken aan het kolonialisme", zegt hij. "Maar we hebben er vooral welvaart gebracht: scholen, ziekenhuizen en onderwijs." Zelfs Leopold II wordt volgens hem veel te veel in een slecht daglicht geplaatst. "Hij heeft de slavernij ginder aan banden laten leggen", zegt hij, "en in het gewoonterecht het aantal zweepslagen flink laten terugbrengen en alleen laten toepassen op gevangenen."

Lexicon

Het hoge woord is er uit: Het belangrijkste wat te vertellen was werd uiteindelijk gezegd

Twistpunt: punt waarover een discussie is

Denkbeeld: een voorstelling die men in gedachte maakt van wat er in de echt gebeurt of zou moeten gebeuren

Burgerjournalist: een niet-professionele journalist die artikels en reportages maakt

Gewoonterecht: niet neergeschreven afspraken die binnen een bepaalde gemeenschap worden aanvaard.

De Maere d'Aertrycke vindt de idee om excuses aan te bieden misplaatst. Volgens hem is het vooral misgelopen bij de onafhankelijkheid in 1960. “Het zijn altijd de “goeie jongens” die zich moeten verontschuldigen. De Congolezen zouden integendeel ons hun excuses moeten aanbieden voor wat ze onze landgenoten hebben aangedaan na 1960.”

Fragment 4.3

HUYBERECHTS, Pieter, ‘Koning Filip betuigt spijt: “Verontschuldigen? Dan is België failliet”, in: *Gazet Van Antwerpen*, 01-07-2020.

Spijt, een parlementaire waarheidscommissie, excuses aan het Congolese volk voor de vele gruweldaden en dan, allicht onvermijdelijk na een resem klachten vanuit Congo, officiële herstelbetalingen. In die volgorde. Dat de economische schade voor de Congolezen, los van de menselijke, in de vele miljarden loopt, daarover bestaat eigenlijk geen discussie. “Maar dat tot in detail berekenen is pure sciencefiction. En onze echte schuld daadwerkelijk afllossen, wordt meteen ook ons faillissement.”

Wat zou het betekenen als naast spijt ooit ook excuses zouden volgen?

Jan Wouters (professor Internationaal Recht aan de KULeuven): Dat zou een wezenlijk verschil maken met wat koning Filip nu in zijn brief heeft geschreven. Er is juridisch een groot onderscheid tussen regret (‘spijt’) en apology (‘excuse’). Excuses impliceren dat men fout gehandeld heeft en daardoor zou een blik aan juridische aansprakelijkheidsclaims worden opengetrokken. De Congolese overheid zou klacht kunnen indienen bij het internationaal gerechtshof, maar ook individuele nabestaanden die kunnen aantonen dat hun familieleden destijds gestorven zijn door de gruwel, kunnen naar een Belgische rechter stappen. Dat zou een stortvloed aan klachten kunnen genereren. Wat met de juridische verjaring? Onduidelijk. Excuses van oud-koloniale mogendheden zijn uiterst schaars. Bij spijt kan er geen sprake zijn van mogelijke schadeclaims. De koning weet dus heel goed wat hij wel, en vooral wat hij niet in zijn brief heeft geschreven. Als je je excuses aanbiedt, erken je de fout. En fouten kunnen volgens de wet worden rechtgezet.

Zana Etambala (professor KULeuven, auteur *Congo, veroverd, bezet, gekoloniseerd*): Spijt betuigen is een eerste, symbolische stap. Het wordt cruciaal te kijken naar de bevindingen van de parlementaire waarheidscommissie. Nadien volgen dan hopelijk officiële excuses. Die moeten duidelijk gericht zijn aan de Congolese bevolking, niet aan de corrupte beleidsmakers. De weg naar concrete herstelbetalingen is nog heel lang en hobbelig.

Lexicon

Spijt betuigen: zich verontschuldigen

Parlementaire waarheidscommissie: een door het parlement georganiseerde commissie die onderzoek moet doen naar schendingen van mensenrechten in het verleden en daarover een rapport zal uitbrengen dat iedereen kan lezen.

Resem: grote hoeveelheid

Herstelbetalingen: het vergoeden van aangerichte schade of leed

Pure sciencefiction: iets wat niet kan gerealiseerd worden

Juridisch: volgens de wet

Aansprakelijkheidsclaims: je wordt verantwoordelijk gesteld om de nadelige gevolgen van een bepaalde gebeurtenis te dragen.

Internationaal gerechtshof: Het Internationaal Gerechtshof is het belangrijkste gerechtelijke orgaan binnen de Verenigde Naties. Het hof houdt zich bezig met rechtszaken tussen staten.

Stortvloed: heel groot aantal

Juridische verjaring: doordat het te lang geleden is kan er via het gerecht geen zaak meer opgestart worden.

Schadeclaim: een eis tot schadevergoeding

Beleidsmaker: iemand die de belangrijkste beslissingen neemt of voorbereidt voor het beleid (hoe men een land bestuurt) op vlakken zoals politiek, cultuur, gezondheidszorg enz...

Concreet: iets wat echt bestaat

Thema 4.1

Hoe werd Congo veroverd en bezet?

Achtergrondtekst

De koloniale geschiedenis van Congo en België was gewelddadig. In 1885 kreeg Leopold II, koning der Belgen, toestemming van de andere Europese grootmachten en de Verenigde Staten van Amerika om Congo te koloniseren – iets waar hij al jaren van droomde. Nu was het aan zijn soldaten om het reusachtige gebied ook effectief in te nemen. Stap voor stap bezetten militaire expedities de kolonie. Dat deden ze door overheidsposten te stichten langs de belangrijkste rivieren en wegen en door deals te sluiten met de Congolese elite. Weigerden die om mee te werken – zoals vaak gebeurde – dan viel het koloniale leger aan.

Het bezetten van het enorme Congolese grondgebied verliep heel traag. Toen Leopold II in 1908 de macht over zijn kolonie overdroeg aan de Belgische overheid, was het proces nog niet voltooid. De veroveringsoorlogen die begonnen waren onder Leopold II, gingen gewoon verder. Congolese gemeenschappen bleven weigeren om spontaan het hoofd te buigen voor de kolonisator. Pas in de jaren 1920 slaagde het koloniale regime erin om heel het Congolese grondgebied onder een vorm van controle te brengen.

Maar als een gebied eenmaal bezet was, betekende dat nog niet het einde van het koloniale geweld en de oorlogen. Gedurende heel de koloniale geschiedenis waren er grote en kleinere opstanden tegen de koloniale overheersing. De inwoners van Congo rebelleerden, staakten of betoogden. Telkens antwoorde de koloniale overheid met geweld om het Congolese verzet de kop in te drukken.

Historische bron

In 1890 bereikte de verkenningsexpeditie van Léon Roget het noorden van Congo. Hij sloot er in naam van Leopold II een aantal verdragen met de sultans die over de regio heersten. Zo probeerde hij het gebied te bezetten. Hieronder een voorbeeld, vertaald uit het Frans:

'Akte van onderwerping

11 februari 1890

Dhr. **Roget Léon**, handelend in de naam van de **Onafhankelijke Congostaat**, en **Djabirri**, chef van de Bandja-regio, de rechteroever van de Uele, samengekomen op de elfde dag van februari 1890 in Djabirri met de bedoeling bepaalde maatregelen te treffen in gezamenlijk belang, zijn na rijp beraad de volgende schikkingen overeengekomen, die het onderwerp vormen van onderhavige akte.

ARTIKEL I. **Djabirri** verklaart zowel in eigen naam als in die van zijn vazallen, erfgenamen en opvolgers, **de autoriteit van de Onafhankelijke Congostaat ten volle te erkennen**, de wetten ervan te aanvaarden en er gehoorzaamheid aan te beloven. Hij verklaart plechtig dat dit grondgebied slechts wordt beheerd door hemzelf en zijn vazallen, dat hij geen enkele chef tributen betaalt, dat hij aan geen enkele chef verantwoording aflegt en dat hij bijgevolg volledige onafhankelijkheid geniet tegenover de andere inheemse chefs van de Bandja-regio.

ARTIKEL II. De overgave van de genoemde chef Djabirri aan de Onafhankelijke Congostaat wordt bekrachtigd door zijn aanvaarding van de vlag van de Staat en door de toekenning van een geschenk, dat hij verklaart te hebben ontvangen, en waarvan hij kwijting heeft verleend door middel van onderhavig document.

Lexicon

Na rijp beraad: na een lang overleg

Schikkingen: afspraken

Onderhavige: wat hieronder staat

Akte: contract, schriftelijke overeenkomst

Vazal: iemand die trouw is aan een koning, heer of geestelijke (hier is het aan de chef)

Tribuut: wat een volk, aan een ander volk of land verplicht is te geven, omdat het er afhankelijk van is.

Verantwoording afleggen: uitleg moeten geven over wat je doet en waarom

Inheems: van het eigen land

Bekrachtigen: iets officieel geldig maken bijvoorbeeld door er een handtekening onder te zetten.

Toekennen: iets aan iemand geven

Kwijting: een schriftelijk bewijs van het aflossen van een schuld

ARTIKEL III. De **Onafhankelijke Congostaat garandeert** chef Djabirri en de inboorlingen die op het grondgebied verblijven waarvan sprake is in artikel I **de eigendom en het vrij gebruik van de gronden** die ze op dit moment verbouwen.”

Vragen

Wie sloot er met het ondertekenen van bovenstaande verdrag een akkoord?

Leon Roget, in naam van Onafhankelijke Congostaat ent Djabirri, chef van de Bandja-regio

Wat hield dit akkoord in voor elke partij?

Djabirri onderwerpt zich aan het gezag van Onafhankelijke Congostaat, zijn ondedanen mogen de gronden die ze nu bewerken, behouden en vrij gebruiken. Bovendien krijgt Djabirri “een geschenk”

Wat valt je op aan de handtekeningen? Denk je dat beide partijen evenveel waarde hechtten aan het verdrag?

- . Djabirri ondertekent met een kruisje. Hij kan niet schrijven (en dus ook niet lezen wat er in het verdrag staat). Een verdrag sluiten op papier is een typische Europese manier van overeenkomsten sluiten.
- . Liep het contact tussen het koloniale regime van Leopold II en een Congolese leider altijd zo vlot als het bovenstaande akkoord suggereert? Nee, vaak kwam er geweld aan te pas

Thema 4.2

Hoeveel slachtoffers waren er in de periode van de Onafhankelijke Congostaat ?

Achtergrondtekst

De eerste decennia van kolonisatie onder Leopold II waren bijzonder gewelddadig. Congo werd met geweld veroverd en bezet. Eenmaal onder koloniale controle moesten de inwoners rubber produceren voor de koloniale overheid en bedrijven. Produceerden ze onvoldoende rubber dan werden ze gestraft. Dan kwam het koloniale leger of de soldaten van de rubberbedrijven om huizen plat te branden en om mensen te gijzelen, executeren, verminken, verkrachten, ...

Het koloniale geweld en de uitbuiting hadden een vernietigende impact op grote delen van Congo. Het bevolkingsaantal daalde drastisch. Omdat mensen gedwongen werden om rubber te produceren of omdat ze op de vlucht waren gegaan voor de kolonisator, werd het land niet meer voldoende bewerkt, wat leidde tot hongersnoden. De door dwangarbeid en ondervoeding verzwakte bevolking was bovendien veel vatbaarder voor ziektes zoals de slaapziekte, die kon uitgroeien tot een catastrofale epidemie. Er werden ook minder mensen geboren. Getroffen door crisis dachten veel mensen niet aan kinderen. De verwoestende gevolgen van Leopolds plunderbewind bleven nazinderen nadat de Belgische overheid de macht in Congo had overgenomen van de fel bekritiseerde koning.

Hoe groot was de bevolkingsdaling? Door het gebrek aan goede cijfers is het moeilijk om een exact antwoord te geven. Voorzichtige schattingen schommelen tussen een daling van 1 tot 5 miljoen mensen in de periode van 1885 tot 1930, toen er zo'n 10 miljoen Congolezen waren.

Historische bron

Rond 1903 kwam er steeds meer kritiek op het gewelddadige plunderbewind van Leopold II in Congo, vooral uit Britse hoek. De druk op de koning werd zo groot dat hij zich gedwongen voelde om een onderzoekscommissie naar zijn kolonie te sturen. De bedoeling was om de aanklachten tegen zijn regime te weerleggen. De commissie reisde in 1904 door Congo om met koloniale ambtenaren, bedrijfsmedewerkers, missionarissen maar ook Congolese inwoners te spreken. Hun onderzoeksrapport verscheen in 1905. In tegenstelling tot wat Leopold had gehoopt, bevestigde de commissie de beschuldigingen. Hieronder een uit het Frans vertaald fragment uit het onderzoeksrapport:

'V. — ONTVOLKING.

Meerdere missionarissen die gehoord werden door de Commissie duiden op de ontvolking die zij naar hun zeggen hebben vastgesteld in bepaalde regio's die zij bijzonder goed kennen. Uiteraard heeft de Commissie niet zelf kunnen oordelen over de gegrondheid van deze beoordelingen. Als men evenwel de gegevens van Stanley aanneemt, is het zeker dat een groot deel van de bevolking verdwenen moet zijn, aangezien van Stanley-Pool tot Nieuw-Antwerpen en zelfs hoger de rivieroeveren bijna onbewoond zijn. Het is trouwens goed te begrijpen dat de oeverbevolkingen, die als eerste getroffen werden door de vorderingen van de blanken, geprobeerd hebben aan die diensten te ontkomen en hun toevlucht zochten op de Franse oever of op plekken in het grondgebied waarvan ze veronderstelden dat de belasting hen daar niet zou kunnen deren.

[...] De missionarissen hebben ook de mening uitgedrukt dat in bepaalde regio's waar talrijke militaire expedities hebben plaatsgevonden en waar de slecht

Lexicon

Missionaris: geestelijke die naar ontwikkelingslanden gaat om mensen te bekeren

Ontvolking: De sterke afname van de bevolking in een bepaald gebied

Gegronde: terecht

Vordering: het eisen van geld, goederen, een straf...

Militaire expeditie: een militaire verkenningssactie of veldtocht

Conclusie: besluit

verdeelde belastingheffingen te zwaar wegen op bepaalde dorpen, de angst en depressie die het gevolg zijn van deze toestand voor de ontvolking gezorgd hebben: door het gebrek aan vertrouwen bouwden de inboorlingen slechts voorlopige schuilplaatsen die hen slecht beschermden tegen de wisselvalligheden van het klimaat; bij het minste alarm vluchtten ze de brousse in of naar de eilanden in de rivier; vandaar een aanzienlijk sterftcijfer.

[...] Wij hebben zelf de rampzalige gevolgen aangegeven van het dragen van lasten op de rug, en aangetoond dat het overdreven werk dat opgelegd wordt aan de inboorlingen in de omgeving van bepaalde grote posten de ontvolking van de streek tot gevolg heeft gehad.

[...] Uit het voorgaande moet niet de conclusie getrokken worden dat de bevolking overal afneemt of dat de verbintenissen altijd vruchteloos zijn. We hebben kunnen vaststellen dat met name in het stroomgebied van de Lopori en de Maringa, en ook op de oevers van de Congorivier van Mobeka tot aan de Falls, er talrijke bevolkte dorpen zijn, met een aanzienlijk aantal jonge kinderen.

[...]

Vragen

Wat was het doel van de commissie toen ze naar Congo trokken om dit onderzoeksrapport op te stellen? Wat was het resultaat?

- . De aanklachten tegen Leopolds plunderregime weerleggen in een onderzoeksrapport.
- . Het resultaat was echter bijzonder kritisch over Leopolds bewind

Op welke informatie baseerden de commissieleden zich?

- . Witte en zwarte getuigenissen. In dit fragment getuigenissen van witte missionarissen.
- . Eigen observatie

Welke impact had Leopolds koloniale regime op de Congolese bevolking volgens bovenstaande fragmenten? Hoezo?

Dwangarbeid destabiliseert de Congolese gemeenschappen in die mate dat de bevolking in de regio dramatisch afneemt

Was het overall even erg volgens de commissieleden?

Nee

Hoe stelt het fragment de inwoners uit Congo voor? Ondergaan zij de kolonisatie of ondernemen ze actie?

Als slachtoffers die hun lot ondergaan

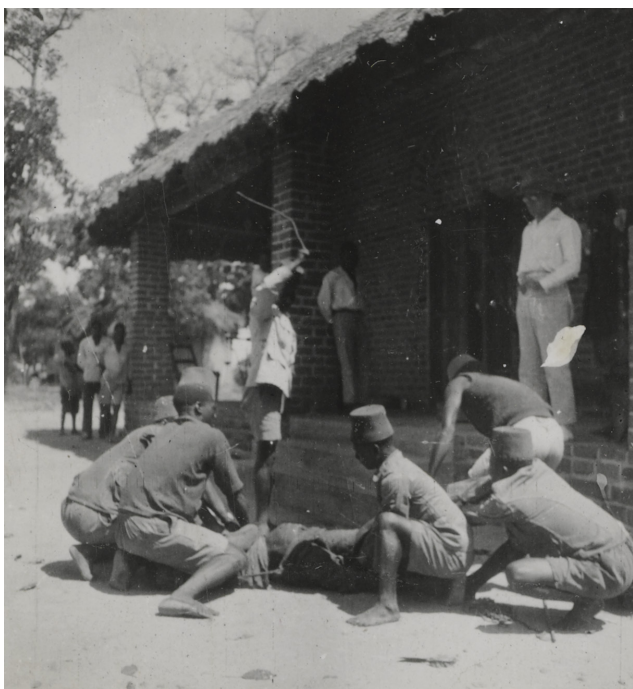
Thema 4.3

Hoe onderdrukte het koloniale regime Congolese mensen?

Achtergrondtekst

De kolonisatie van Congo draaide op goede voornemens van de Belgen. Zowel het bestuur van de Onafhankelijke Congostaat als de Belgische overheid vond dat de kolonisatie ten goede moest komen aan de inwoners van Congo. De Belgen bevrijdden hen van stammenoorlogen en primitieve gebruiken als slavernij, kannibalisme, bijgeloof en polygamie, zo werd de kolonisatie gerechtvaardigd. Dankzij de Belgen kregen de Congolezen toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, werden ze goed bestuurd en werden de natuurlijke rijkdommen van hun land eindelijk gewonnen, klonk het uit Belgische hoek.

In de praktijk ervoeren veel inwoners van Congo de kolonisatie heel anders. Kolonisatie betekende dwangarbeid en uitbuiting, belastingen betalen, gedwongen migratie of reisverboden, ... Kolonisatie betekende ook witte discriminatie tegenover de zwarte bevolking die door veel Belgen als inferieur werd aangezien en behandeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat veel Congolezen weerstand boden, bijvoorbeeld door belastingen te ontduiken of verplichte diensten te ontlopen.

Casus 4 Belgische excuses voor de kolonisatie

Om weerbarstige onderdanen te straffen, had de koloniale overheid een heel gamma aan wettelijke mogelijkheden: boetes, gevangenisstraffen, lijfstraffen, verbanning, ... en zelfs de doodstraf, al werd die niet zo vaak toegepast. In de praktijk was er heel wat willekeur en begingen koloniale ordehandhavers soms wreedheden. Het symbool voor de koloniale repressie was de *chicotte*, een zweep met gevlochten riemen, traditioneel gemaakt van neushoorn- of nijlpaardenleer, waarmee sommige Belgen de Congolezen maar al te graag lieten geselen als straf voor vermeende ongehoorzaamheid.

Een soldaat van het koloniale leger krijgt zweepslagen, geen datum (Africa Museum, AP.0.0.36930 & AP.0.0.36929)

Wat doet Mahute met de Congolese inwoners die niet doen wat hij wil? Welke voorbeelden geeft hij? Hoe omschrijft hij mensen uit Congo?

- . Hij slaat hun met een stok of laat hen geselen met de zweep
- . Hij noemt hen 'negers', dom, lui

Hoe voelt Mahute zich bij dit geweld? Hoe rechtvaardigt hij het gebruik van geweld tegen de Congolese bevolking?

- . Eerst is hij gedegouteerd maar dan raakt hij het gewoon, zegt hij. Als hij schrijft dat hij lacht om de pijnkreten van de Congolezen merk je duidelijk dat hij recht praat wat krom is.
- . Hij noemt het een noodzakelijk kwaad, de enige manier om de 'domme', 'luie' Congolezen te doen luisteren
- . Mahute rechtvaardigt het geweld door de Congolezen te ontmenselijken, door hen te omschrijven als inferieur.

Wat valt op aan de foto's onder de brieffragmenten? Wie wordt gestraft? Wie voert de straf uit? Wat doen de andere mensen op de foto? Wie zijn dat?

- . Vijf Congolese soldaten houden een collega vast, een zesde slaat hem met een chicotte. Vanop de trappen kijkt een witte koloniaal met tropenhelm, westerse kleren en bril toe. Rondom kijken zwarte Congolezen naar de scène. .
- . Het is belangrijk om in te zien dat de Belgen vaak zelf de lijfstraffen niet uitvoerden maar ze lieten uitvoeren.

Thema 4.4

Op welke manieren discrimineerde het koloniale systeem de zwarte bevolking?

Achtergrondtekst

Het koloniale systeem was gebaseerd op een strikt onderscheid tussen wit en zwart, koloniaal en gekoloniseerd, Belg en Congolees. De zwarte gekoloniseerde Congolees had een ondergeschikte positie en minder rechten dan de witte, Belgische koloniaal.

Discriminatie lag vast bij wet. Zwarte mensen mochten zich niet vrij verplaatsen of rondreizen. In steden moesten ze in aparte wijken wonen. In de koloniale wijken mochten ze alleen komen om te werken. Ze werden anders berecht en strenger bestraft dan witte mensen. Zwarte kinderen gingen naar aparte scholen, waar ze maar terechtkonden tot het middelbaar. Hogere studies waren voor hen amper toegankelijk. Zwarte mensen hadden een beperktere toegang tot gezondheidszorg dan witte kolonialen. Binnen de koloniale overheid, het leger, bedrijven en de katholieke kerk kregen ze enkel ondergeschikte functies. Alleen zwarte mensen werden door de koloniale overheid tot dwangarbeid verplicht. Als ze in loondienst werkten, werden ze veel slechter betaald dan witte mensen.

Naast dat discriminerende systeem werden zwarte mensen geconfronteerd met het dagelijkse racisme van veel Belgen, die op hen neerkeken en hen behandelden als minderwaardige wezens. Een sprekend voorbeeld is hoe kolonialen hun zwarte huishoudhulpen ‘boy’ (Engels voor jongen) noemden, ook al waren het veelal volwassen mannen. Bovendien moesten zwarte mensen allerlei racistische beledigingen als ‘makaak’ en zelfs fysiek geweld tolereren.

Historische bron

Vrij vertaalde fragmenten uit de Franstalige getuigenis van Jean-Jacques Tamba uit de Canvas-reeks *Kinderen van de Kolonie uit 2018*. Tamba werd geboren in 1940. Tijdens zijn jeugd in Boma, aan de Atlantische kust zat hij op een katholieke school en werkte als boy (zwarte huishoudhulp) voor een Belgische familie. In deze fragmenten blikt hij terug op de manier waarop hij de koloniale segregatie, racisme en discriminatie ervaarde. De getuigenis is ook online te bekijken op vrt.nu.¹

‘We moest zelf gaan aankloppen bij de blanken thuis. “Meneer, ik zoek werk”. “Goed” zei hij. “Ik heb werk voor je, maar als boy moké. Chichi-boy zei men ook. Dat was eigenlijk wat ze ook noemen de kazakkendrager van mevrouw. Je was de chouchou van mevrouw. Als mevrouw boodschappen ging doen, moest je haar mand dragen en haar volgen terwijl ze al haar boodschappen deed. En jij liep dus achter mevrouw aan, terwijl ze haar mand vulde. Maar voor ze naar huis gingen, gingen de koloniale vrouwen eerst nog een aperitiefje drinken. De Europese vrouwen gingen samen een aperitief drinken en ik moest als boy buiten blijven met de mand van mevrouw. Wij mochten niet binnen in het hotel.’ [...]

‘Het zwarte ziekenhuis was een ziekenhuis in Boma. Zo stond het ook op de façade: “Zwart Ziekenhuis”. Het was een ziekenhuis voor zwarten, de blanken kwamen nooit naar dat ziekenhuis want in Congo leefden we nooit echt samen.’ [...]

‘Ik ken een Belgische vrouw die in Boma zelf woonde. Ze woonde tegenover het hotel Excelsior. En die vrouw ... Pas op, niet alle Belgen die in Congo woonden, waren... Ze waren niet allemaal tegen ons. Velen wilden vriendelijk zijn tegen ons, maar dat mochten ze niet. Ze mochten geen contact hebben met de zwarten. Zwarten moet je commanderen en je mag niet familiair met ze omgaan. [volgens

Lexicon

Chouchou: lieveling

Façade: voorgevel

de koloniale normen van die tijd, red.] En die vrouw was erg op haar boy gesteld. Ze had haar boy een keer een hand gegeven, en zelfs ook eens een kusje. Dat viel niet in goede aarde. De directie riep haar op het matje. Ze moest 500 Belgische frank boete betalen omdat ze vriendelijk was geweest tegen een zwarte.’

‘Je weet echt dat je gekoloniseerd bent. Dat gevoel had je elke dag en dat bleef lang nazinderen, dat minderwaardigheidsgevoel. Vooral omdat je zag dat geen enkele blanke echt wilde ... ze beschouwden ons echt als achterlijk.’

‘Neem nu bijvoorbeeld mijn vader. Hij had iets verkeerd gedaan. Zijn baas bracht hem naar het commissariaat. De commissaris was een Vlaming. De baas van mijn vader ook. Hij kwam daar aan en ze praatten geen Frans met elkaar, anders zouden wij het begrijpen. Maar ze praatten Vlaams. “Dingene, dingene”, noemden wij dat ... En zonder ... je kreeg nog niet eens de kans om je te verdedigen in Congo. Het was de commissaris die besliste. Hij had de versie van zijn landgenoot gehoord, die Vlaams sprak en toen zij hij “Mr. Jonathan je krijgt twee maanden gevangenisstraf.”

Vragen

Wie is hier aan het woord?

Jean-Jacques Tamba, een Congolees die tijdens zijn jeugd in Boma woonde.

Welke voorbeelden geeft de getuige van de manier waarop de wereld van de witte kolonialen en die van de zwarte inwoners van zijn thuisstad Boma gescheiden waren? Geef hij ook voorbeelden van contacten tussen wit en zwart?

- . Tamba was een ‘boy’, een discriminerende term voor zwart huishoudpersoneel
- . Hij mocht het hotel niet binnen waar zijn witte bazin iets ging drinken
- . Zwart en witte ziekenhuizen
- . Hij vertelt het verhaal van een witte vrouw die te familiair omgaat met haar ‘boy’

Welke voorbeelden van discriminatie geeft hij? Ziet hij dit als een onrecht?

- . Hij was een ‘boy’, een discriminerende term voor zwart huishoudpersoneel
- . Hij mocht het hotel niet binnen waar zijn witte bazin iets ging drinken
- . Zijn vader kan zich niet verdedigen en wordt ten onrechte gestraft
- . De Belgen beschouwden hem en andere Congolezen als achterlijk

Hoe veranderde het dagelijkse racisme en discriminatie hoe de getuige over zichzelf dacht?

Tamba zegt dat hij een minderwaardigheidscomplex overhield door jarenlang behandeld te zijn geweest als een achterlijk wezen.

Thema 4.5

Hoe ging de Congolese bevolking om met koloniaal geweld, onderdrukking en discriminatie?

Achtergrondtekst

De inwoners van Congo ondergingen de kolonisatie niet zomaar. De reacties waren bijzonder uiteenlopend. Een deel van de elite werkte willens nillens (of je nu wilt of niet) mee met de kolonisator. Congolese chefs, koningen en sultans bestuurden hun onderdanen in naam van de koloniale overheid. Deden ze dat niet dan werden ze vervangen door een gezagsgetroouwer familielid. De koloniale overheid, bedrijven en Kerk draaiden in grote mate op Congolese mannen én vrouwen die werkten in ondergeschikte posities als medisch assistent, hulpverpleger, soldaat, tweederangs missionaris, administratieve klerk, ... Ook het koloniale leger, de Force Publique bestond uit duizenden zwarte soldaten, aangevoerd door een honderdtal witte officieren. De koloniale economie draaide op miljoenen zwarte werkkrachten. Ook zij hadden niet veel keuze. Ze werden gedwongen of moesten wel voor de witte Belgen werken omdat het de enige manier was om geld te verdienen.

Er was ook veel verzet tegen de kolonisatie. Er was collectief verzet, grootschalig en kleinschalig. Congolezen namen de wapens op tegen de kolonisator, of betoogden of staakten. Op individueel vlak waren de inwoners uit Congo bijzonder creatief in het ontlopen van hun verplichtingen tegenover de kolonisator. Ze traden reisverboden met de voeten, ze ontdoken belastingen, ze ontliepen dwangarbeid, ze saboteerden de gewassen die ze moesten produceren, ...

Niet alle verzet was even openlijk of actief, uit schrik voor koloniale repressie (onderdrukking). Zo spotten de mensen uit Congo met de Belgen door hun bijnamen te geven, liedjes over hen te zingen, verhalen te vertellen en geruchten te verspreiden. Op die manier gaven ze ook kritiek op de kolonisatie en beklagden ze hun lot.

Historische bronnen

Soldaten van de Force Publique tijdens een parade, jaren 1940 (Wikimedia Commons)

De districtscommissaris en de Congoese chefs van de regio rond Stanleyville, 1928 (Africa Museum, HP.1965.14.155)

Koloniale vaccinatiecampaïne (Africa Museum, AP.0.1.5432)

Een koloniale ambtenaar en zijn soldaten innen belastingen, 1919 (Africa museum, HP.1956.15.1374)

Vragen

Wie maakte de foto's? Is dit een koloniale bron (en werd de foto dus gemaakt door een witte fotograaf)?

- . Wordt niet gespecificeerd maar vermoedelijk zijn het foto's die gemaakt werden door witte kolonialen
- . Dit is een koloniale bron

Wat of wie beelden de foto's af?

- . Het koloniale leger, de Force Publique
- . Witte ambtenaren en zwarte chefs die samen het koloniale gezag uitmaken
- . Een koloniale vaccinatiecampagne
- . Een koloniale ambtenaar die belastingen int in een dorp, bijgestaan door zijn soldaten

De foto's geven een duidelijk beeld over de koloniale samenwerking tussen witte kolonisatoren en zwarte gekoloniseerden. Wat valt je op aan de positie van zwarte en witte mensen? Wie is er in de meerderheid? Kan je uit de positionering van mensen en aantallen iets uit afleiden over hun machtsposities en koloniale rol?

- . Witte mannen zijn altijd in de minderheid maar hun centrale positie op de foto getuigt van hun macht.
- . De zwarte soldaten, medische assistenten en chef worden nooit centraal afgebeeld en staan altijd op de achtergrond of aan de zijkant. Dit kan je zien als een teken van hun ondergeschikte positie binnen het koloniale apparaat.
- . Naast de zwarte medewerkers van de Belgen zijn er ook nog de dorpsbewoners die staan te wachten of toekijken. Zij hebben een passieve rol. In realiteit waren zij wel in staat tot een hele reeks vormen van verzet. Die rol wordt genegeerd door de foto.

Belgische herstelbetalingen aan Congo

Inleiding

In 1960 kwam er een einde aan 75 jaar Belgische overheersing van Congo. Toch is onze koloniale geschiedenis nog lang niet voorbij. Er woeden vandaag verschillende debatten – in de media, in de politiek, ... – over ons koloniale verleden en hoe we moeten omgaan met erfenissen uit die periode. Voor- en tegenstanders houden er vaak felle meningen op na. Soms vinden die uiting in (provocatieve) acties zoals het beschadigen of vernielen van koloniale monumenten of het stelen/terugeisen van Congoese kunst uit Belgische musea.

Het is duidelijk dat de kolonisatie een gevoelig thema is dat de gemoederen hoog kan doen oplaaien. Vaak gaan de standpunten in de debatten terug op zaken die tijdens de kolonisatie gebeurd zijn. Het is daarom belangrijk om naar de historische wortels van deze debatten te kijken. Zo kunnen we de verschillende stemmen in het debat leren begrijpen én onze eigen mening vormen.

In deze lessen gaan jullie zelf op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse debatten over onze koloniale geschiedenis. Dat doen jullie als leden van een expertencommissie die een overheidsorgaan (zoals het Federaal Parlement) of instelling (zoals een museum) adviseren of hoe er kan omgegaan worden met een bepaalde koloniale erfenis (zoals koloniale monumenten en plaatsnamen in de publieke ruimte). Eerst bekijken jullie één debat van dichterbij. Waarover gaat het debat? Welke verschillende stemmen zijn er in het debat? Welke argumenten dragen ze aan?

Daarna gaan jullie op zoek naar de historische wortels van dit debat. Wat is er tijdens de koloniale periode – zowel in België als in Congo – gebeurd om het debat te doen ontstaan? Historische bronnen van zowel Congolezen als Belgen, en achtergrondteksten geven jullie inzicht in dit stukje koloniale verleden.

Deze les is een groepswerk. Verdeel de opiniestukken, achtergrondteksten en bronnen onder elkaar, lees ze en leg jullie bevindingen samen. Discussieer met respect voor elkaars mening en leer uit elkaars inzichten.

Ten derde presenteren jullie de belangrijkste conclusies van het onderzoek en gesprek binnen jullie expertencommissie. Dat kan aan de hand van een PowerPointpresentatie, poster, filmpje of een andere creatieve manier die jullie zelf bedenken. Daarna bespreken jullie bevindingen met de rest van de klas.

Omschrijving casus

Verschillende mensen vinden dat België zich moet excuseren voor de kolonisatie. Maar om het echt goed te maken, zou je je schuld moeten afbetalen, vinden sommigen. Het debat over herstelbetalingen aan Congo is evenwel een zeer complex debat, want behalve de principiële vraag of herstelbetalingen wel aan de orde zijn rijzen een heleboel andere vragen zoals wie betaalt aan wie? En hoeveel? Kan je daar een prijs op plakken door te kijken naar hoeveel winst België uit Congo haalde?

Een uitgangspunt dat vaak terugkomt bij voorstanders van herstelbetalingen is dat de Belgen veel wonnen bij de kolonisatie van Congo en dat de Congolezen de prijs betaalden (ook al wijzen historici erop dat je de koloniale geschiedenis niet louter mag bekijken als een tegenstelling tussen witte daders of winnaars en zwarte slachtoffers). Dat uitgangspunt rechtvaardigt niet alleen het idee van herstelbetalingen, maar een kosten-batenanalyse van de Belgische kolonisatie zou, volgens sommigen, als inspiratie kunnen dienen om een prijs te plakken op eventuele herstelbetalingen.

Naar aanleiding van het debat over eventuele Belgische herstelbetalingen aan Congo richt het Belgische Parlement een expertencommissie op die zich over het thema moet buigen. Als leden van die commissie wordt jullie gevraagd om eerst het debat in kaart te brengen en dan de historische wortels van het probleem te onderzoeken en te bespreken, om tenslotte jullie advies te presenteren.

Het debat

Verdeel de fragmenten uit de opiniestukken in bijlage 2.1 onder de leden van de expertencommissie. Lees de fragmenten en beantwoord dan samen onderstaande vragen.

- . Waarom moeten er herstelbetalingen komen, volgens sommigen? (Wat moet er ‘terugbetaald’ worden?)
- . Valt het te becijferen hoe hoog die betalingen moeten zijn? Hoe kan dit becijferd worden of waarom kan dit niet becijferd worden?
- . Halen de tegenstanders van herstelbetalingen historische argumenten aan? Of spelen actuele kwesties een rol in het debat? Welke argumenten of kwesties komen in de stukken aan bod?
- . Welke alternatieven zijn er voor herstelbetalingen? Wat zou België ook kunnen doen, in plaats van met geld betalen?

De historische wortels van het debat

Om het debat over eventuele herstelbetalingen te kunnen volgen, is het belangrijk om inzicht te hebben in de manier waarop België Congo exploiteerde en wie hier de vruchten van plukte.

Stap 1 Verdeel de teksten en bronfragmenten van bijlage 4.2 onder de leden van de expertencommissie. Iedereen neemt één thema voor zijn rekening.

Thema 1: Wat produceerde de koloniale economie?

Thema 2: Welke rol speelden grote bedrijven in de koloniale economie?

Thema 3: Hoe belangrijk was dwangarbeid voor de koloniale economie?

Thema 4: Wie plukte in België de vruchten van de kolonisatie?

Thema 5: Wie plukte in Congo de vruchten van de kolonisatie?

Stap 2 Lees de achtergrondtekst, lees en bekijk de bronnen, en beantwoord de vragen.

Stap 3 bespreek je bevindingen met de rest van de expertencommissie aan de hand van de volgende vragen:

- . Hoe werkte de koloniale economie in Congo: welke soort bedrijven waren er actief? In welke handen waren deze bedrijven? Wie werkte er? Hoe waren de werkomstandigheden?

- . Belgische bedrijven ontgonnen natuurlijke rijkdommen zoals koper, rubber, katoen, ... en legden infrastructuur aan (spoorwegen, wegen, ...). Ze werkten hiervoor nauw samen met de overheid.
- . De koloniale economie draaide op Congolese werkkrachten die vaak in slechte arbeidsomstandigheden en onder dwang moesten werken (Na 1945 verbeterde de arbeidsomstandigheden in sommige sectoren zoals de mijnindustrie, arbeiders kregen eigen huizen, iets hogere lonen, ...)

. Wie plukte de vruchten van de kolonisatie?

De Congolese bevolking die betaalde voor de kolonisatie in dwangarbeid, verplichte teelten en belastingen en hier weinig voor terugkreeg

. Wie trok aan het kortste eind?

- . De kolonisatie bracht veel minder bij tot de Belgische economie en overheidsinkomsten dan de koloniale propaganda deed uitschijnen
- . De aandeelhouders van enkele grote koloniale bedrijven
- . De Congolese elite die met de kolonisator samenwerkte kon zich in sommige gevallen verrijken

. Was de koloniale economie eerlijk georganiseerd volgens jullie? Kunnen herstelbetalingen iets goedmaken?

Stap 4 Presenteer het advies van de commissie aan de rest van de klas en bespreek jullie onderzoeksresultaten en bevindingen.

Fragment 5.1

VERBERGT, Matthias, 'Waarom België huivert voor excuses aan Congo', in: *De Standaard*, 23-06-2020.

Patrick Dewael (Open VLD) zet de deur op een kier voor herstelbetalingen aan de Belgische oud-kolonies. Maar zo'n schadevergoedingen zijn allesbehalve evident, leren buitenlandse precedentes. En hoe bereken je zo iets?

[...]. 'Ik denk dat, behalve een eventueel excuus, er een resem maatregelen moet zijn om dat te kaderen', zei Kamervoorzitter en initiatiefnemer Patrick Dewael (Open VLD) zondag in De zevende dag. 'Hoe ga je bijvoorbeeld om met herstelbetalingen? Wie een fout gemaakt heeft, moet vergoeden, zegt het wetboek.' Dewael zet daarmee de deur open naar een delicaat debat: kan en moet België een schadevergoeding betalen aan (de nabestaanden van) de slachtoffers van de kolonisering?

Leiden excuses tot betalingen?

De eerste vraag is of België zich formeel moet excuseren voor de koloniale wandaden. Het koningshuis gaf onlangs aan dat het daarvoor nog te vroeg is. Zo'n officiële excuses liggen gevoelig, omdat ze geïnterpreteerd kunnen worden als een schuldbekentenis.

Als België een fout erkent en er is ook sprake van schade en een oorzakelijk verband tussen beide, dan roept dat de mogelijkheid op van een schadevergoeding. De discussie daarover laaide een laatste keer op begin vorig jaar, toen een VN-commissie ons land een officiële verontschuldiging aanraadde. 'Als ergens een fout bekend wordt, is het mogelijk dat een land als Congo België dagvaardt voor het Internationaal Gerechtshof en genoegdoening wil', zei professor internationaal recht Jan Wouters (KU Leuven) toen in deze krant. [...]

Over welke bedragen spreken we?

Als het debat over herstelbetalingen geopend wordt, hoe kunnen die bedragen dan berekend worden? Historici zijn het erover eens dat België oneindig veel meer uit Congo haalde dan dat het land onze staat kostte. België verkocht Congolese natuurlijke rijkdommen onder de marktprijs voor eigen gewin en financierde onder meer de heropbouw na de Tweede Wereldoorlog met opbrengsten uit de kolonie. Ondertussen liep Congo al die inkomsten mis. ULB-historicus Jean Stengers berekende in 1957 dat Congo België tussen 1880 tot 1950 7 miljard frank had 'gekost', minder dan een tiende van wat de Belgische Staat in één jaar tijd uitgaf. In 1990 raamde de Congolese geschiedkundige Kagabo Pilipili de Belgische schuld tegenover Congo op 500 miljard dollar. 'Dat was een berekening uit de losse pols', zegt Goddeeris. 'Ik ben benieuwd hoe mogelijke schadevergoedingen berekend zullen worden, wie die zal betalen en wie de begunstigde zal zijn.'

Lexicon

Resem: een hele lijst

Delicaat: gevoelig

Formeel: plechtig en officieel

Geïnterpreteerd: uitgelegd

Oorzakelijk: dat er een verband wordt gelegd tussen de fout en de schade; de schade is het gevolg van de fout.

VN-commissie: De VN is een internationale organisatie die wereldwijde samenwerking wil nastreven op verschillende gebieden, waaronder vrede en veiligheid, mensenrechten en socio-economische ontwikkeling. Een VN-commissies behandelen 1 van die onderwerpen.

Dagvaardt: voor de rechter brengen

Internationaal Gerechtshof: Het Internationaal Gerechtshof is het belangrijkste gerechtelijke orgaan binnen de Verenigde Naties. Het hof houdt zich bezig met rechtzaken tussen staten.

Ramen: schatten

Uit de losse pols: Iets zonder veel moeite doen

Fragment 5.2

MIJLEMANS, Peter (Journalist), 'Open deur', in: *Het Nieuwsblad*, 01-07-2020.

De brief van koning Filip zinderde gisteren nog na. De appreciatie voor het gebaar overheerste. De koning zette een belangrijke stap door het stilzwijgen van het koningshuis over de gitzwarte periode te doorbreken. Hij geeft ook niemand nog het excuus om de gruweldaden die zijn gebeurd te minimaliseren door de verdiensten van België in haar kolonie op te rakelen.

De brief heeft een deur geopend die veel te lang op slot bleef. Het is een belangrijke stap, maar mag geen eindpunt zijn. Gisteren barstte, zoals te verwachten was, de discussie los of dit nu genoeg is of er meer moet gebeuren om de historische schuld de juiste plaats te geven. Ooit zullen er excuses moeten komen. Niet aan de Congolese president, maar aan het Congolese volk. Voor wat onze voorouders hun generatiegenoten hebben aangedaan. Het argument dat sorry genoeg is omdat het toch nooit genoeg zal zijn, houdt geen steek. Het is een ontkenning dat het kolonialisme een systematische assimilatie inhield. Het uitwissen van de lokale cultuur, religie, waarden en normen om die met geweld te vervangen door de onze.

De opmerking dat excuses de deur open gooien voor onbetaalbare herstelbetalingen is al even makkelijk. Als de spijt gemeend is, moeten we de mogelijke consequenties accepteren, anders is de schuldbekentenis een lege doos. Herstelbetaling is enkel theorie. Die is nooit gevraagd door Congo, de historische schuld is niet te becijferen en er is geen internationaal precedent voor. Onze schuld kunnen we op andere manieren terugbetalen. Door in het onderwijs meer aandacht te besteden aan onze rol in Afrika en koloniale herinneringen uit het straatbeeld te halen. Ook dat heelt wonden, toch voor de gemeenschap in België met Congolese roots.

Het ergste is dat de inwoners van de voormalige kolonie geen stap vooruit zetten met de spijtbetuiging. Na zestig jaar is het land een puinhoop door corruptie, wanbeheer en het nieuwe economische kolonialisme van China en Rusland. Daarvoor dragen we amper verantwoordelijkheid. Ook daarom is het belangrijk om in de meest duidelijke bewoordingen onze zware historische fouten te erkennen. Onze schuld ligt in het verleden van Congo, niet in het heden.

Lexicon

Appreciatie: waardering

Minimaliseren: zo klein mogelijk maken

Verdienste: goede prestatie die je hebt geleverd en waarvoor je lof verdient

Systematische assimilatie: het proces waarbij een minderheidsgroep zich geleidelijk en automatisch aanpast aan de gebruiken van een heersende groep.

Waarden: principes die je eigen gedrag bepalen en waarmee je je eigen gedrag en dat van anderen beoordeelt.

Normen: overtuigingen in een samenleving die bepalen hoe je je in een bepaalde situatie moet gedragen.

Precedent: iets gelijkaardigs dat eerder is gebeurd waarmee je kan vergelijken

Fragment 5.3

HUYBERECHTS, Pieter, ‘Koning Filip betuigt spijt: “Verontschuldigen? Dan is België failliet”, in: *Gazet Van Antwerpen*, 01-07-2020.

Spijt, een parlementaire waarheidscommissie, excuses aan het Congolese volk voor de vele gruweldaden en dan, allicht onvermijdelijk na een resem klachten vanuit Congo, officiële herstelbetalingen. In die volgorde. Dat de economische schade voor de Congolezen, los van de menselijke, in de vele miljarden loopt, daarover bestaat eigenlijk geen discussie. “Maar dat tot in detail berekenen is pure sciencefiction. En onze echte schuld daadwerkelijk afllossen, wordt meteen ook ons faillissement.”

Hoe hoog zouden die herstelbetalingen kunnen oplopen?

Zana Etambala (professor KULeuven, auteur Congo, veroverd, bezet, gekoloniseerd): Quasi onmogelijk te becijferen, maar reken maar op vele miljarden. Dat cijferwerk is eigenlijk verspilde energie.

Idesbald Goddeeris (professor Koloniale Geschiedenis KULeuven): Een intussen overleden Congolees historicus, Pilipili Kagabo, sprak ooit van 500 miljard dollar. Dat was bij manier van spreken op twee A4'tjes becijferd. Men zal op basis van archieven van bijvoorbeeld Belgische transportbedrijven alleen ruwe schattingen kunnen maken, op basis van de verschillende economische domeinen waarbij ons land een bevoorrechte positie claimde. In de eerste plaats gaat het over de ontginning van de bodemrijksdommen. Rubber, ivoor, koper. Maar rubber bijvoorbeeld werd gezien als een belasting in natura, dus begin maar te cijferen. Wie waren de leveranciers van die grondstoffen en hoeveel was hun verkoopprijs? Gelukkig bestaan er wel methodes om voorzichtige schattingen te maken.

Jan Wouters (professor Internationaal Recht aan de KULeuven): Het is pure sciencefiction. Over welke schade spreken we precies? Louter de economische? Of ook de menselijke? En niet onbelangrijk: je zit met verschillende historische tijdvakken. In welke mate was de Belgische overheid zelf verantwoordelijk voor de gepleegde misdrijven? Toen Leopold II heerste over Congo-Vrijstaat [*Onafhankelijke Congostaat, nvdr*] had België daar juridisch niets mee te maken. Dat was een andere entiteit. Dat heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de aansprakelijkheid. Nadien, ten tijde van de kolonisatie, wel. Wat met de bedrijven als Union Minière, Vandemoortele, Solvay, Janssen of Bekaert? Waar stoppen de louter economische activiteiten en waar start de exploitatie? Eigenlijk was heel het concept ‘kolonialisme’ geënt op pure exploitatie. Het wordt een moeilijk kluwen voor een team van experts om dat te proberen becijferen. Je zou eigenlijk moeten uitzoeken wat er in die periode allemaal in Belgische havens is aangekomen aan volle containers. Men is destijds gealarmeerd door een scheepsexpert die volle containers vol mineralen leeg terug naar Afrika zag vertrekken. Als men de reële schuld tot na de komma zou becijferen en de Belgische staat zou dat werkelijk allemaal moeten uitbetalen, zou dat het faillissement beteken. En dat voor alle gewezen koloniale mogelijkheden.

Idesbald Goddeeris: Dan wordt het finaal de belastingbetaler die opdraait voor de kosten. Maar niet vergeten: Congo heeft tot op vandaag nog helemaal geen eis tot herstelbetaling ingediend.

Naar wie moet zo'n eventuele herstelbetaling dan worden gestort?

Zana Etambala: Al zeker niet naar de politieke elite in Kinshasa. Dat is een bende corrupte predatoren, kleptomanen. Stel: de Belgische staat stort morgen 100.000 euro. Dan weet je dat er 99.000 euro aan de vingers van die politici blijft plakken. Dat is toch echt het laatste wat we willen. Dat geld hoort het Congolese volk toe. Ik verwijst naar de recente veroordeling wegens corruptie van de presidentiële stafchef Vital Kamerhe, voormalig rechterhand van ex-president Kabila. Hij kreeg twintig jaar cel omdat hij tientallen miljoenen euro verduisterd zou hebben.

Lexicon

Parlementaire waarheidscommissie: een door het parlement georganiseerde commissie die onderzoek moet doen naar schendingen van mensenrechten in het verleden en daarover een rapport zal uitbrengen dat iedereen kan lezen.

Resem: een hele lijst

Quasi: zo goed als

Belasting in natura: een betaling met producten of diensten, dus zonder het gebruik van geld

Tijdvak: een periode in de geschiedenis

Juridisch: volgens de wet

Entiteit: een entiteit is iets wat een bestaan heeft. Hier gaat het niet over echte personen, maar over organisaties zoals een land en een bedrijf.

Aansprakelijkheid: iets waar je verantwoordelijk voor bent

Exploitatie: uitbuiting

Enten: ergens op baseren

Kluwen: ingewikkeld geheel

Elite: kleine groep van bevoorrechte personen

Predator: roofdier

Kleptomaan: iemand die een ziekelijke drang heeft om dingen te stelen

Paternalistisch: zich gedragen als een autoritaire vader alles van bovenaf regelt en beslist

Reflecteren: nadenken over iets

NGO: niet-gouvernementele organisatie. Een organisatie die niet van de overheid is en zich inzet voor de maatschappij.

Idesbald Goddeeris: Als wij beslissen naar wie dat geld moet, gedragen we ons weer paternalistisch. Daarover moet lang worden gereflecteerd.

Zana Etambala: Ik zie een belangrijke rol voor ngo's en de Kerk.

Jan Wouters: Ik zie ook wel heil in bijvoorbeeld gratis studiebeurzen voor Congolezen die hier willen studeren.

Thema 5.1

Wat produceerde de koloniale economie?

Achtergrondtekst

De economie van de kolonisator in Congo was volledig gericht op de productie van grondstoffen voor de industrie in België maar ook Europa en de Verenigde Staten. Dat was al zo onder heerschappij van Leopold II en het bleef de kern van het koloniale beleid onder Belgisch gezag. In de periode van de Onafhankelijke Congostaat werd vooral rubber geogst in het Congolese regenwoud. Later zette de Belgische overheid vooral in op ontginnen van de rijke Congolese bodem. Congolese mijnen produceerden koper, diamant, goud, ... Waar geen ondergrondse metaalertsen te vinden waren, probeerde de koloniale overheid om de landbouw te ontwikkelen door de productie van gewassen als koffie, katoen en palmnoten aan te moedigen.

Om de productie en uitvoer van grondstoffen een stevige duw in de rug te geven, investeerde de koloniale overheid massaal in infrastructuur: elektriciteitscentrales op waterkracht om energie op te wekken, spoorwegen, autowegen en havens om goederen te transporteren van het Congolese binnenland naar de Afrikaanse kusten, telegraaf- en telefoonlijnen om beter en sneller te kunnen communiceren, ...

De focus op de productie van een kleine selectie grondstoffen maakte de koloniale economie heel gevoelig voor crisissen. Als de economie het slecht deed in het Westen hadden de fabrieken daar minder nood hadden aan grondstoffen als koper of katoen om te verwerken tot afgewerkte producten zoals elektriciteitskabels of textiel. Dat deed grondstofprijzen en dus ook winstmarges en lonen dalen in Congo. Zo werd de kolonie bijzonder hard getroffen door de grote crisis van de jaren 1930.

Historische bronnen

De onderstaande kaart en cijfergegevens komen uit 'Onze Kolonie' het enorm populaire handboek en overzichtswerk over Belgisch Congo van Albert Michiels en Norbert Laude, docent en directeur van aan de Koloniale Hogeschool van Antwerpen (een school die koloniale ambtenaren opleidde om Congo te besturen). Het boek uit 1920 werd meermaals herdrukt en bekroond. De extra tabel komt uit het boek van Edgar Van Der Straeten. Hij was de directeur van de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*, een belangrijk bedrijf dat in Congo grondstoffen produceerde en opkocht.

Frans	Nederlands
Coton	Katoen
Café	Koffie
Or	Goud
Caoutchouc	Rubber
Étain	Tin
Palmistes	Palmnoten
Manioc	Maniok
Cuivre	Koper
Radium	Radium
Cobalt	Kobalt
Manganèse	Mangaan
Charbon	Steenkool
Diamant	Diamant
Fibres	Vezels
Bois	Hout
Sucre	Suiker
Fruits	Fruit
Copal	Kopal
Maïs	Mais
Cacao	Cacao
Riz	Rijst
Élevage	Veeteelt
Sorgho	Gierst
Tabac	Tabak
Pyrèthre	Pyrethrum
Quinquina	Kina

Kaart met de verschillende grondstoffen die in Belgisch Congo geproduceerd worden (MICHIELS, A. en LAUDE, N., *Notre Colonie. Géographique et notice historique*, Bruxelles, Edition Universelle, 1946, appendix)

Exportation :

Année	Quantité (T.)	Valeur (fr.)
1938	160.270	511.436.472
1939	128.382	431.488.544
1941	190.261	874.317.332
1942	198.842	1.123.980.869
1943	188.703	1.197.120.587
1944	178.348	1.215.823.095

Uitvoer van koper uit Belgisch Congo (MICHIELS, A. en LAUDE, N., Notre Colonie. Géographique et notice historique, Bruxelles, Edition Universelle, 1946)

Exportation :

Année	Quantité (kg.)	Valeur (fr.)
1938	5.400.000	21.400.000
1939	2.335.350	27.856.845
1942	4.159.405	114.828.000
1943	4.888.045	156.651.320
1944	4.430.010	142.115.200

Uitvoer van kobalt uit Belgisch Congo (MICHIELS, A. en LAUDE, N., Notre Colonie. Géographique et notice historique, Bruxelles, Edition Universelle, 1946)

Exportation :

Année	Quantité (kg.)	Valeur (fr.)
1938	15.505	411.904.328
1939	12.358	376.908.325
1941	19.095	789.202.003
1942	16.692	706.302.739
1943	14.249	600.826.188
1944	11.159	472.103.416

Uitvoer van goud uit Belgisch Congo (MICHIELS, A. en LAUDE, N., Notre Colonie. Géographique et notice historique, Bruxelles, Edition Universelle, 1946)

Exportation :

Année	Carats	Valeur (fr.)
1938	5.735.246	122.655.040
1939	3.698.900	105.001.460
1941	2.720.000	137.895.000
1942	7.845.000	179.875.000
1943	10.237.000	186.230.000
1944	14.134.719	292.315.808

Uitvoer van diamant uit Belgisch Congo (MICHIELS, A. en LAUDE, N., Notre Colonie. Géographique et notice historique, Bruxelles, Edition Universelle, 1946)

a) Cours moyen annuel de produits congolais à Anvers (en francs de l'époque — par tonne).

Années	Huile de palme	Palmistes	Café Robusta	Coton	Copal tout-venant	Cacao	Sucre cristallisé blanc	Caoutchouc plantation (en kgrs.)
1919	2.812	1.225	3.530	6.870	1.060	4.000	—	9,50
1920	3.298	1.950	3.700	9.140	2.080	4.500	—	5,10
1921	1.778	1.020	2.360	4.880	1.800	4.650	—	5,90
1922	1.939	970	3.380	6.750	1.260	2.875	—	8,90
1923	2.961	1.611	5.030	12.850	2.500	3.000	—	12,42
1924	3.733	1.962	7.300	13.730	2.110	3.350	—	11,79
1925	4.023	2.097	8.850	10.960	2.250	3.700	—	26,59
1926	5.648	2.979	11.520	12.950	3.300	6.000	—	31,32
1927	5.727	3.358	10.500	13.900	3.400	11.850	—	27,26
1928	5.894	3.487	12.570	16.010	3.540	11.500	—	15,21
1929	5.872	3.054	12.410	15.990	3.960	8.620	2.170	15,96
1930	4.050	2.189	6.890	11.910	3.310	6.180	1.920	8,11
1931	2.574	1.535	5.770	7.480	2.460	4.060	2.130	4,84
1932	2.007	1.333	6.750	5.750	1.755	3.380	1.900	3,05
1933	1.630	1.027	6.950	5.050	1.715	3.610	1.740	3,32
1934	1.290	720	5.400	6.310	1.695	3.150	1.530	4,90
1935	2.350	1.151	4.690	7.770	1.970	4.010	1.630	5,91
1936	2.627	1.564	4.450	8.750	2.090	5.300	1.720	7,62
1937	2.983	1.813	5.130	8.400	2.925	6.630	2.110	12,09
1938	1.913	1.275	4.810	6.410	2.760	4.420	1.970	9,46
1939	2.232	1.453	5.100	7.500	3.125	4.500	2.120	11,35

Gemiddelde prijs van Congolese producten in Antwerpen, in frank per ton (VAN DER STRAETEN, Edgar, *l'Agriculture et les industries agricoles au Congo Belge*, Bruxelles, Editions L. Cuypers, 1945, p. 67)

Frans	Nederlands
Huile de palme	Palmolie
Palmistes	Palmnoten
Café Robusta	Robustakoffie
Coton	Katoen
Copal tout-venant	Gebroken kopal
Cacao	Cacao
Sucre cristallisé blanc	Witte kristalsuiker
Caoutchouc plantation (en kgrs.)	Rubber van plantage (in kilogram)

Vragen

Wat zijn de belangrijkste producten die in Belgisch Congo geproduceerd werden?

Het gaat om grondstoffen, mijnbouwproducten zoals koper, diamant en goud maar ook landbouwproducten zoals katoen, koffie, palmnoten, ...

Tonen bovenstaande bronnen wie de grondstoffen produceerde en wie met de winsten ging lopen?

De tabellen zeggen hier niets over.

Thema 5.2

Welke rol speelden grote bedrijven in de koloniale economie?

Achtergrondtekst

De koloniale economie van Congo werd gedomineerd door een paar grote Belgische investeringsmaatschappijen. Die waren eigenaar van grote Congolese moederbedrijven met een hele reeks dochterbedrijven, die zich specifiek toespitsten op een economische activiteit. Zo had de machtige Generale Maatschappij aandelen in de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie* dat op zijn beurt eigenaar was van transportbedrijven, mijnbedrijven, landbouw- en plantagebedrijven, ... Al die bedrijven waren in Belgische handen, maar draaiden volledig op Congolese werkkrachten.

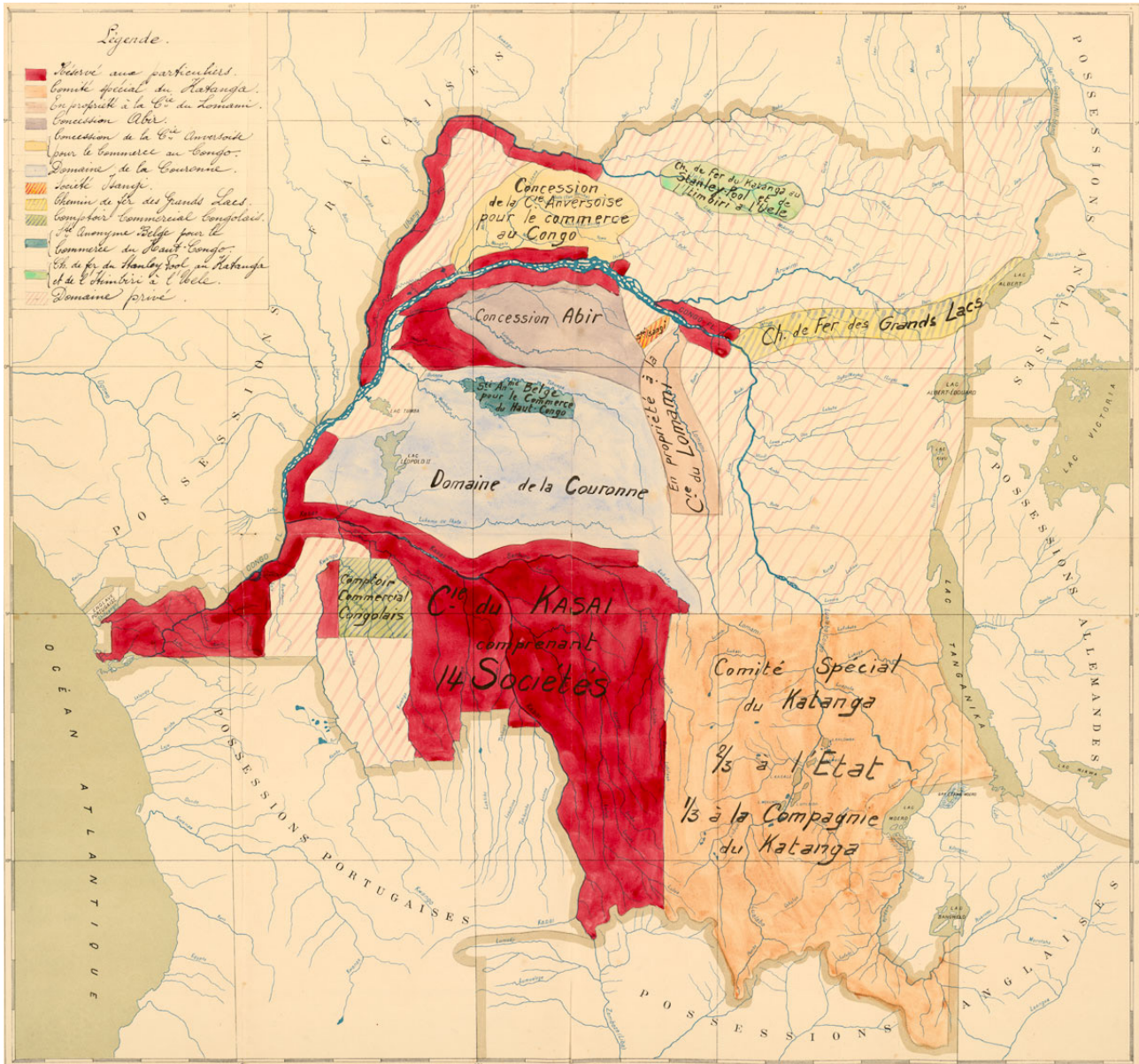
De meeste grote bedrijven hadden nauwe banden met de koloniale overheid. Ze kregen van de overheid grote delen van Congo in concessie. Dat betekent dat ze het alleenrecht hadden om bepaalde grondstoffen in die regio te winnen, bijvoorbeeld koper of katoen. In ruil daarvoor kreeg de koloniale overheid een deel van de winst. Ook op persoonlijk vlak waren er nauwe banden. De meeste koloniale bedrijven hadden hun hoofdzetel in het centrum van Brussel, vlak naast het koninklijke paleis van Leopold II en het Ministerie van Koloniën van waaruit Congo werd geleid. De top van de koloniale ambtenarij maakte na een loopbaan bij het Ministerie van Koloniën vaak carrière bij de grote koloniale bedrijven.

Veel van de grote koloniale bedrijven bleven verder bestaan na de onafhankelijkheid. Sommige verhuisden hun activiteiten na verloop van tijd naar België. Andere bedrijven bleven in Congo actief. Vandaag zijn er nog steeds een aantal belangrijke Belgische bedrijven met een koloniaal verleden. Zo stamt materiaaltechnologie- en recyclagegroep Umicore af van Union Minière du Haut-Katanga, een reusachtig mijnbouwbedrijf dat onder meer kopermijnen ontgon in Belgisch Congo. De grootste Belgische rederij, de Compagnie Maritime Belge, verzorgde tijdens de koloniale periode het scheepstransport van goederen en mensen tussen België en Congo. Palmolieproducent Sipef was sinds 1925 actief in Congo.

Historische bronnen

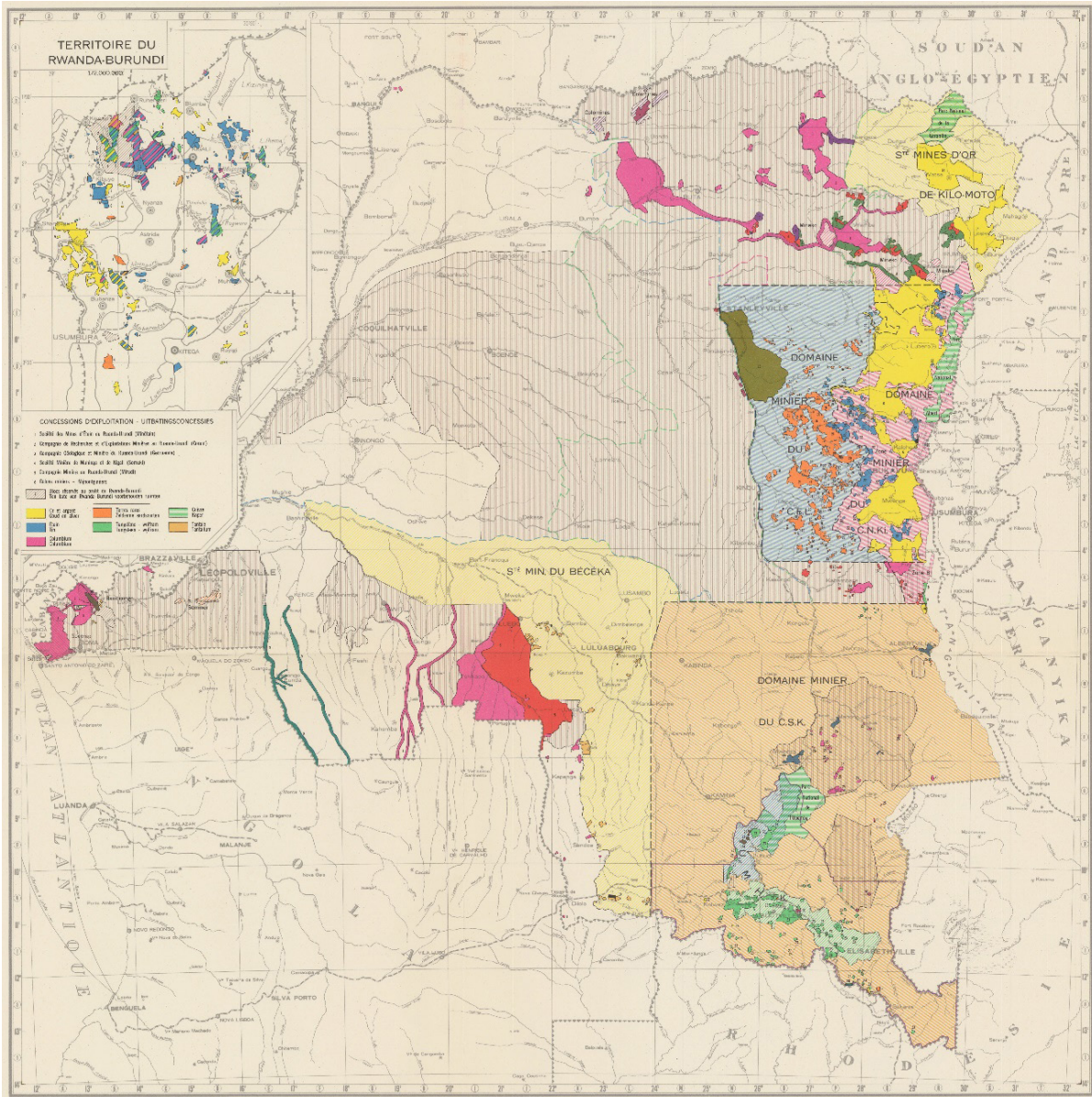
(Zie volgende pagina)

Kaart met de verschillende concessies in de Onafhankelijke Congostaat (Algemeen Rijksarchief, Archief Hubert Droogmans, 96, Kaart van de Onafhankelijke Congostaat met de territoriale verdeling volgens concessiehouders, geen datum)

- Voorbehouden aan particulieren
- Speciaal comité van Katanga
- Eigendom van de maatschappij van Lomami
- Concessie Abir
- Concessie van de Antwerpse maatschappij voor handel in Congo
- Kroondomein (Koning)
- Isangi-maatschappij
- Spoorwegen van de Grote Meren
- Congolese Handelspost
- Belgische NV voor Hoog-Congo
- Spoorwegen van Stanley Pool in Katanga en van Itimbiri naar Uele
- Privédomein

Kaart met mijnconcessies in Belgisch Congo en Rwanda-Burundi (toestand op 30 juli 1960), 1963 (Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, Online Kaarten, Kaart der mijnconcessies, http://www.kaowarsom.be/en/cartes_752, geraadpleegd op 10-11-2020)

Légende Verklaring

DOMAINES MINIERES - MIJNGEBIEDEN

- Domaine minier du Congo belge
- Domaine minier du Comité Spécial du Katanga (C.S.K.)
- Domaine minier de la Compagnie des Chemins de Fer du Congo Supérieur aux Grands Lacs Africains (C.F.L.)
- Domaine minier du Comité National du Kivu (C.N.K.)

BLOCS À DROITS GÉNÉRAUX DE RECHERCHES RUIMTEN VOOR ALGEMEEN OPSPORINGSRECHT

- Syndicat pour l'Etude géologique et minière de la Cuvette congolaise
- Société Africaine Minière (Colomines)
- Société Minière du Nepoko (Mineko)

- Région fermée à la prospection publique des mines
Voor openbare mijnprospectie gesloten streken
- Parcs nationaux
Nationale parken

BLOCS À DROITS EXCLUSIFS DE RECHERCHES RUIMTEN VOOR EXCLUSIEF OPSPORINGSRECHT

- Société des Mines d'Or de Kilo-Moto (Sokimo)
- Société Minière du Békika
- Union Minière du Haut-Katanga (zone de cuivre - koperzone)
- Union Minière du Haut-Katanga (zone de ferain - tinzone)
- Union Minière du Haut-Katanga
(réserve pour calcaire et substances utiles au traitement des minerais -
deel voor kalkrots en substanties nuttig voor het bewerken van delfstoffen)
- Société Africaine Minière (Colomines)
- Société Minière du Nepoko (Mineko)
- Société Minière du Congo Septentrional (Sominor)
- Société de Recherches et d'Exploitation des Bauxites du Congo (Baasitongo)
- Société Congolaise de Recherche et d'Exploitation du Pétrole (Socorep)
- Société du Littoral Congolais (Solica)
(pour hydrocarbures - voor hydrocarbide) Symaf (pour charbon, lignite,
soufre, phosphore, sel gemme, sources salines - voor kolen, ligniet,
sulfur, fosfaat, steenzout, zoutwaterbronnen)

CONCESSIONS D'EXPLOITATION - UITBATINGSCONCESSIES

1	Société Internationale Forestière et Minière du Congo (Forminière)	13	Société Minière du Maniema	25	Société d'Exploitation et de Recherches Minières au Katanga (Sernikat)
2	Société Minière de Surongo	14	Société des Mines d'Or de Kilo-Moto (Sokimo)	26	Compagnie Géologique et Minière des Ingénieurs et Industriels Belges (Déominies)
3	Compagnie Minière du Nord de l'Ituri (Cominor)	15	Compagnie des Chemins de Fer du Congo Supérieur aux Grands Lacs Africains (C.F.L.)	27	Société de Recherche Minière du Sud-Katanga (Sudkat)
4	Société Minière de l'Aruwimi-Turi	16	Compagnie des Mines de la Belgika (Belgikamines)	28	Société d'Exploitation des Mines du Sud-Katanga (Minsudkat)
5	Consortium des Sociétés Minières du Kasai, de Luebo et de la Luela	17	Société Minière Cololacs	29	Minière de Kabobo
6	Compagnie Minière des Grands Lacs Africains	18	Lus Mines d'Or et d'Étain de Kindu (Kinoretain)	30	Comité Spécial du Katanga (C.S.K.)
7	Compagnie Minière du Congo Belge (Minicobel)	19	Société Minière du Luabala (Mluaba)	31	Société Africaine Minière (Colominies)
8	Symor	20	Compagnie Minière de l'Urega (Minerga)	32	Société Minière de Luèche (Somilo)
9	Société Minière de la Luela	21	Synstatin	33	Société Minière de Nyamakubi (Somikubi)
10	Société Minière du Béséla	22	Comité National du Kivu (C.N.K.)	34	Société Générale de l'Étain (Sogétain)
11	Béséla-Manganèse	23	Union Minière du Haut-Katanga (U.M.H.K.)	35	Société de Recherches et d'Exploitation des Bauxites du Congo (Baucongo)
12	Compagnie Minière du Congo Occidental (Cominoc)	24	Charbonnages de la Luena	36	Particuliers Particulieren

Casus 5 Belgische herstelbetalingen aan Congo

Vragen

Wat tonen bovenstaande kaarten? Hoe verdelen ze Congo?

- . De rubber- en mijnconcessies in de Onafhankelijke Congostaat
- . De mijnconcessies in Belgisch Congo

Wat wordt er volgens jou meestal aangeduid op landkaarten? Staat dat hier ook op? Hoe geven deze bovenstaande kaarten weer hoe de Belgen naar Congo keken?

Er is geen spoor van Congolese aanwezigheid (plaatsnamen, territoriale grenzen, ...) op de kaarten. Congo is een leeg gebied dat ingekleurd kan worden door de Belgen. Dit is hoe de Belgen keken naar Congo en hoe ze de kolonisatie rechtvaardigden: wij mogen de grondstoffen exploiteren want de Congolezen doen zelf toch niets met hun natuurlijke rijkdommen en ontginnen het land niet.

Welk groot concessiebedrijf bestond al ten tijde van de Onafhankelijke Congostaat tot aan de onafhankelijkheid van Congo?

Beide kaarten tonen duidelijk de reusachtige mijnconcessie van het Comité Spécial du Katanga in het Zuidoosten van Congo

Thema 5.3

Hoe belangrijk was dwangarbeid voor de koloniale economie?

Achtergrondtekst

De koloniale economie draaide op Congolese dwangarbeid. Onder heerschappij van Leopold II moesten honderdduizenden mensen rubber oogsten in het regenwoud. Leverden ze niet genoeg rubber op, dan volgden zweepslagen, martelingen, verkrachtingen, gijzelingen, ...

Toen de Belgische overheid in 1908 de macht overnam van Leopold II, wilde ze het beter doen. De Congolese arbeiders, bedienden en landbouwers moesten voortaan betaald worden voor hun werk. Even was dwangarbeid uit den boze. Toch duurde het niet lang voor ook de Belgische overheid Congolezen begon te verplichten om te werken in de koloniale economie. De meeste Congolezen weigerden immers te werken voor lage lonen en in slechte werkomstandigheden.

Dwangarbeid werd op verschillende manieren georganiseerd, afhankelijk van de economische sector. De spoorwegen, autowegen en havens waar de Belgen zo trots op waren, werden aangelegd door tienduizenden Congolese dwangarbeiders die gerekruteerd werden om maandenlang te werken voor de koloniale overheid en transportbedrijven, en dat honderden kilometers van huis. Ook de meeste arbeiders die in de mijnen werkten, werden in de dorpen geronseld onder bedreiging van geweld. Al kwam daar na verloop van tijd verandering in: de lonen en de werk- en woonomstandigheden voor mijnarbeiders verbeterden, waardoor meer mensen vrijwillig in de mijnen gingen werken. In de landbouw werden miljoenen Congolese boeren verplicht om bepaalde gewassen te telen die verkocht konden worden op de wereldmarkt, zoals koffie en katoen. Produceerden ze onvoldoende, dan moesten ze boetes betalen of kregen ze zweepslagen.

Historische bronnen

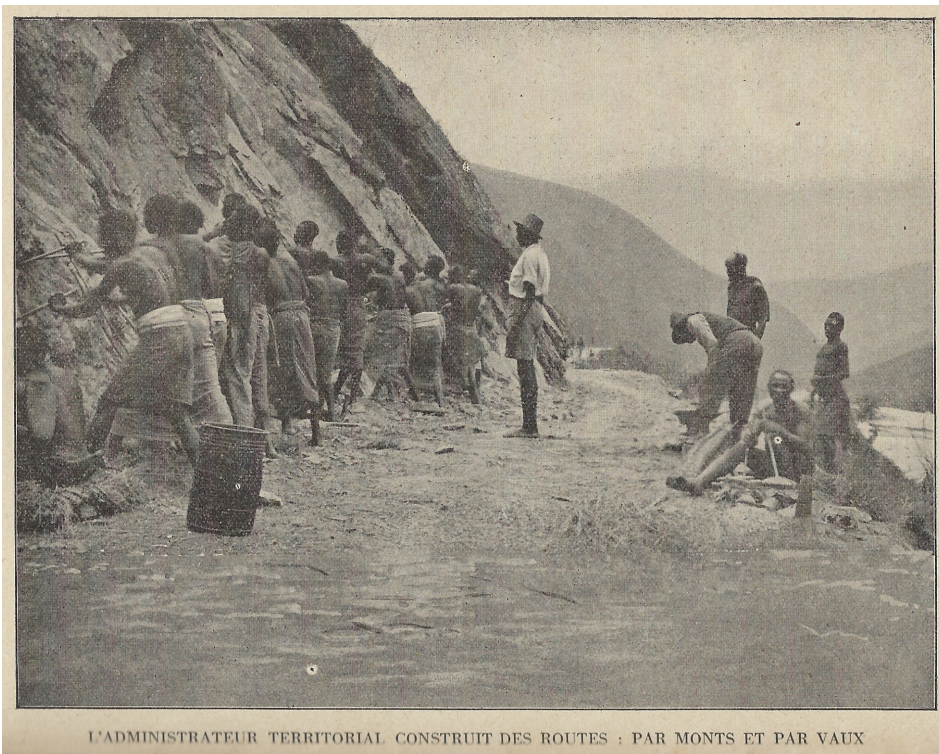
Het 'Vademecum voor kolonialen' van het Katholiek Secretariaat voor Kolonialen is een boekje uit 1938 dat Belgische mannen met interesse om in Congo te gaan werken nuttige informatie meegaf. De lezer krijgt uitleg over hoe Belgisch Congo georganiseerd was, welke verschillende carrières je kon kiezen binnen de koloniale overheid of bedrijven, hoe je best naar Congo reisde, waar je vrouw zich aan kon verwachten als baas van het huishouden en van het zwarte personeel, naar welke scholen je jouw kinderen kon sturen, ...

Een van de carrières waarover de lezer meer uitleg krijgt, is die van territoriale ambtenaar: de uitvoerende macht van de koloniale overheid. Naast een hele reeks andere taken zoals belastingen innen, rechtspreken en rapporten schrijven over de lokale situatie, was een van zijn taken het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen, aldus het Vademecum. De twee onderstaande foto's tonen hoe dat in zijn werk ging.

L'ADMINISTRATEUR TERRITORIAL CONSTRUIT DES ROUTES - EN FORET

'De territoriale ambtenaar legt wegen aan: in het woud' (Secrétariat catholique pour coloniaux, Vade mecum pour coloniaux, 1938, p. 110)

L'ADMINISTRATEUR TERRITORIAL CONSTRUIT DES ROUTES : PAR MONTS ET PAR VAUX

'De territoriale ambtenaar legt wegen aan: door bergen en valleien' (Secrétariat catholique pour coloniaux, Vade mecum pour coloniaux, 1938, p. 114)

Vragen

Wat doen de mensen op de twee bovenstaande foto's? Herken je verschillende rollen?

- . Congolese dwangarbeiders die rotsen en bomen weghakken om plaats te maken voor wegen
- . Twee zwarte voormannen (met westerse kledij maar zonder schoenen) kijken toe

Hoe omschrijft het onderschrift de foto's?

- . 'De territoriale ambtenaar legt wegen aan: door bergen en valleien'
- . 'De territoriale ambtenaar legt wegen aan: in het woud'

Wat valt je op als je de foto met het onderschrift vergelijkt? Wie legt de wegen aan?

De territoriale ambtenaar (de witte Belg) die zagezegd de wegen aanlegt staat niet op de foto. Het zijn niet de Belgen maar de Congolezen die de wegen aanleggen en de koloniale infrastructuur uitbouwen.

Hoe komt het dan de rol van bepaalde mensen bij het uitbouwen van de koloniale infrastructuur genegeerd wordt?

De Belgen hadden enkel aandacht voor hun rol in de kolonisatie

Denk je dat de arbeiders op deze foto's uit vrije wil werkten aan de koloniale wegen?
Beargumenteer je standpunt.

Vermoedelijk zijn dit dwangarbeiders. De meeste wegen werden aangelegd door mensen die met (dreiging van) geweld gerekruteerd en aan het werk gezet werden.

Thema 5.4

Wie plukte de vruchten van de kolonisatie in België?

Achtergrondtekst

Volgens de koloniale propaganda dankte België zijn rijkdom aan de kolonisatie van Congo. Zo probeerde eerst Leopold II en daarna de Belgische overheid de kolonisatie in eigen land te promoten.

In realiteit leverde Congo België veel minder op dan je zou denken. Een studie uit 1960 toonde aan dat maar 75.000 Belgische jobs direct of indirect afhankelijk waren van de koloniale economie in Congo. Dat is slechts twee procent van de werkende bevolking in België op dat moment. Daar moeten nog een paar tienduizend Belgen bijgeteld worden die in Congo zelf werkten voor de koloniale overheid en bedrijven of als zelfstandige. Niet enkel het aantal jobs, ook de belastinginkomsten waren beperkt. Minder dan vier procent van de belastinginkomsten van de Belgische overheid kwam van bedrijven en sectoren met koloniale activiteiten. Nog geen vier procent van de economische groei in België was terug te brengen tot de kolonie.

Wie had er dan baat bij de kolonisatie? De belangrijkste winnaars waren het selecte groepje Belgen die aandelen hadden of eigenaar waren van de grote koloniale bedrijven die in Congo actief waren. Zij verdienden grof geld dankzij de hoge winsten die koloniale bedrijven maakten. En natuurlijk mogen we ook koning Leopold II niet vergeten, met wie de Belgische koloniale geschiedenis begon.

Historische bronnen

De Koloniale Hogeschool van Antwerpen leidde de Belgische ambtenaren op om Congo te besturen. De onderstaande fragmenten uit het handboek 'La Politique Coloniale Belge' van Georges Van Der Kerken, gewezen provinciegouverneur van de Congolese Evenaarsprovincie en professor koloniale economie en rechten, doen het economisch beleid uit de doeken. (Vertaald uit het Frans)

'OVER HET RECHT VAN DE KOLONISERENDE VOLKEN OM TE KOLONISEREN

[...]

Meerdere auteurs rechtvaardigen de kolonisering door het recht dat zij toekennen aan de mensheid om te beschikken over de rijkdommen van de wereld, ...

Deze auteurs zijn van mening dat, wanneer een te weinig ontwikkeld volk een land bezit waarvan het de grondstoffen niet ontgint en deze dus vasthoudt, of dat in staat is grondstoffen te produceren hoewel deze niet geproduceerd worden, dat dit volk dan de mensheid benadeelt en dat er reden is om het te onderwerpen aan de voogdij van een meer geëvolueerd volk, in staat om die grondstoffen te ontginnen of te produceren. [...]

De Staten die het meest geavanceerd zijn in de beschaving hebben tot plicht de morele en materiële omstandigheden van minder geëvolueerde bevolkingsgroepen te verbeteren. [...]

'NOODZAKEN VAN DE ECONOMISCHE POLITIEK IN BELGISCH CONGO

[...]

1) Het verkrijgen in hoeveelheid, kwaliteit en verscheidenheid van de grondstoffen, alsook de behandeling, industriële verwerking, het vervoer en de export ervan ...

2) Het veroveren van een afzetmarkt, op de Congolese markten, voor

Lexicon

Rechtvaardigen: uitleggen waarom iets goed of redelijk is

Voogdij: het zeggenschap hebben over iemand, het recht hebben om over die persoon te beslissen

Afzetmarkt: een gebied waar men koopwaren kan verkopen, waar klanten zijn

Consumptie: het gebruik van goederen en diensten

Exploitatie: het uitbaten van bezittingen. Bijvoorbeeld het ontginnen van een mijn, er de mineralen uithalen om te verhandelen.

Propaganda: alles wat wordt gedaan om mensen te overtuigen van bepaalde ideeën.

Ronselaren: iemand die met geweld of misleiding mensen probeert te rekruteren

Belgische producten, en, indien van toepassing, voor producten van buitenlandse oorsprong, die er verkocht worden door bemiddeling en ten bate van Belgische firma's ...

3) De ontwikkeling van consumptie ...

4) Het renderen van de geïnvesteerde kapitalen in Belgisch Congo en de economische ontwikkeling van het land ...

5) De organisatie van het transport ...

[...]

'ARBEIDSPOLITIEK

[...]

De ontsluiting en de economische exploitatie van Belgisch Congo kunnen niet bereikt worden zonder de hulp van inlandse arbeidskrachten. [...]

Om een bepaald aantal van hen ertoe aan te zetten om te werken, hetzij voor de Staat, hetzij voor Europese ondernemingen, bestaan er in Congo, zoals in andere koloniën in Zwart Afrika, verschillende werkwijzen, waaronder propaganda en de inlandse belasting. [...]

De wetgeving aangaande de inlandse belasting verplicht inboorlingen die het bedrag van de belasting niet kunnen verschaffen ertoe om hun spierkracht te verhuren. De inboorlingen worden ter plaatse aangeworven door ronselaren, of laten zich spontaan in dienst nemen bij een werkgever.'

Vragen

Wie schreef bovenstaande fragmenten? Spreekt de auteur met gezag en hoe merk je dat? Voor wie waren ze bedoeld?

- . Een Belgische professor aan de Koloniale Hogeschool en ex-koloniale ambtenaar
- . Hij spreekt met gezag
- . Dit fragment komt uit een handboek bestemd voor studenten (Belgen die voor de koloniale overheid gingen werken)

Waarop focuste het economisch beleid van de koloniale overheid?

- . De productie van grondstoffen en de uitbouw van transportinfrastructuur zoals wegen
- . Het aan het werk zetten van Congolese arbeiders

Wie plukte de economische vruchten van de kolonisatie volgens bovenstaand fragment?

De kolonisatie is een win-win verhaal volgens de bron: de Belgen ontginnen de natuurlijke rijkdommen van Congo en ontwikkelen de economie, de Congolezen krijgen morele en materiële vooruitgang in de plaats

Ben je het akkoord met de redenering van de auteur over de rechtvaardigheid van de kolonisatie? Beargumenteer je standpunt.

Eigen mening van de leerling

Thema 5.5

Wie plukte de vruchten van de kolonisatie in Congo?

Achtergrondtekst

Het is heel duidelijk dat de overgrote meerderheid van de Congolese bevolking weinig won bij de kolonisatie. Integendeel, Congolese arbeiders, boeren en bedienden betaalden voor de kolonisatie in de vorm van dwangarbeid, belastingen en lage lonen. In 1946 vatte Gouverneur-Generaal Pierre Ryckmans (het hoofd van het koloniale bestuur in Congo) de situatie van de Congolese bevolking als volgt samen: ‘Onze inlanders in de dorpen hebben niets te veel; hun levensstandaard is zo laag [...] dat hij zelfs onder het levensminimum ligt. [...] de massa is slecht gehuisvest, slecht gekleed, slecht gevoed, overgeleverd aan ziektes en aan een vroegtijdige dood.’

Vanaf de jaren 1940 moest de koloniale economie ook de Congolese bevolking ten goede komen. Meer en meer zetten de koloniale overheid en bedrijven in op hogere lonen voor Congolese arbeiders en bedienden, op hogere prijzen voor de landbouwproducten van Congolese boeren en op betere voorzieningen, zoals huizen voor Congolese werkkrachten en hun families. Toch profiteerde maar een beperkt deel van de bevolking van dat beleid.

Niet alle Congolezen trokken aan het kortste eind. De Congolese chefs, sultans en koningen die met de koloniale overheid en bedrijven samenwerkten, kregen bijvoorbeeld een loon, geschenken en een deel van de belastinginkomsten, de boetes en de opbrengst van de verplichte landbouwteelten. Zo konden sommige van die leiders zich verrijken.

Historische bronnen

In zijn kritische boek ‘Rural Society and Cotton in Colonial Zaire’ over de gedwongen katoenteelt in Belgisch Congo citeert onderzoeker Osumaka Likaka in 1997 onderstaande liedjes die Congolese katoen-producenten zongen (vertaald uit het Engels).

Liedje in het Luba van Congolese katoentelers:

*‘Wij planten, de chef oogst
Wij zweten, de chef oogst
Onze handen hebben blaren, de chef verdient geld
Vroeger zou eten voorzien hebben
Vroeger zou hij drinken voorzien hebben
Nu eet hij waar we hem niet kunnen zien
De chef is gierig’*

Liedje dat Congolese vrouwen zongen wanneer ze hun katoenoogst naar de koloniale bedrijven brachten die hun oogst opkochten:

*‘Ah! Er was veel katoen
De witte man heeft het net gekocht
Hoe komt het dat ik zo weinig geld over heb
Wat is er gebeurd?’*

Vragen

Zijn bovenstaande liedjes directe of indirecte getuigenissen? Waarom? Maakt dit ze meer of minder betrouwbaar als bron?

- . Het zijn indirecte getuigenissen
- . Om de bron naar waarde te schatten is het belangrijk om te weten waarom Likaka de liedjes citeert en waarom ze in dit educatief pakket staan: om te tonen dat Congolese landbouwers aan het kortste eind trokken in de koloniale katoensector

Wat zeggen de liedjes over de koloniale economie in Belgisch Congo? Wie droeg de lasten en wie plukte de vruchten?

- . De lasten waren voor de landbouwers die katoen moesten telen
- . De baten waren voor de Congolese chefs en de Belgische bedrijven

Zou je dit een vorm van verzet noemen, dit soort spottende of kritische liedjes?

Het zijn kritisch liedjes die je kan zien als een daad van verzet die minder risicovol was dan bijvoorbeeld staken.

Colofon

Dit educatief pakket werd ontwikkeld door Bas De Roo en Aline Sax van het Geheugen Collectief in samenwerking met het BELvue en zijn pedagogisch comité. Het BELvue wenst ook Karel Van Nieuwenhuyze te bedanken voor zijn bijdrage in de totstandkoming van het pakket, alsook het AfricaMuseum voor het gebruik van beeldmateriaal en Laurence Hucklenbroich en Piuma Translations voor de vertalingen.